

18698

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKONOMİ POLİTİKASI DÜZENİ AÇISINDAN DEVLETÇİLİK
VE
CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1939) DEVLETÇİLİK

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

Rengin ERTÜZÜN

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Ayşenur ÖKTEN

İSTANBUL-1991

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	-----	
BÖLÜM 1	İKTİSADİ DÜŞÜNCEİN GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ-----	7
	1.1. Merkantilist Düşüncede Devletin Rolü-----	9
	1.2. Fizyokrat Düşüncede Devletin Rolü-----	10
	1.3. Klasik İktisadi Düşüncede Devletin Rolü-----	11
	1.4. Keynesgil İktisadi Düşüncede Devletin Rolü-----	13
	1.5. Keynes Sonrası Yeni Liberal Düşünce Devletin Rolü	14
	1.6. Günümüzde Devletin Rolü-----	15
BÖLÜM 2	SİYASAL DÜŞÜNCEDE DEVLET-----	17
	2.1. Liberal Görüşe Göre Devlet Anlayışı-----	17
	2.2. Marksist Görüşe Göre Devlet Anlayışı-----	19
	2.3. Faşist Görüşe Göre Devlet Anlayışı-----	20
	2.4. 20.YY Batı Avrupasındaki Sosyal Devlet Anlayışı--	21
BÖLÜM 3	BİR EKONOMİ POLİTİKASI ARACI OLARAK DEVLET-----	
	3.1. Ekonominin Örgütlenişi-----	23
	3.2. Ekonomi Politikası-----	29
	3.2.1. Ekonomi Politikasının Düzen Politikasına İlişkin İlkeleri-----	32
	3.3. Ekonomik Düzen Sistemleri-----	36
	3.3.1. Serbest Piyasa Ekonomisi-----	37
	3.3.2. Merkezden Yönetilen Ekonomi-----	38
	3.3.3. Güdümlü Piyasa Ekonomisi-----	39
	3.3.4. Devletçi Ekonomi Düzeni-----	39
	3.4. Devletin Ekonomiye Müdahalesi-----	41
	3.5. Günümüzde Devletin Ekonomiye Müdahale Biçimleri--	45
BÖLÜM 4	CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1939) DEVLETÇİLİK -----	49
	4.1. 1923-1929 (Ulusal Ekonomi Politikasının Doğuş Yılları) Liberal Dönem-----	49
	4.1.1. Kuruluş Yıllarında Osmanlı Döneminden Devr- alınan Ekonomi Mirası-----	49
	4.1.2. İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Anlaşması--	57
	4.2. (1923-1929) Yılları Arasındaki İktisadi Gelişmeler	63
	4.2.1. İktisadi Politikasıyla İlgili Örgütlerin Kurulması-----	63
	4.2.2. Bankacılık Sisteminin Geliştirilmesi-----	65
	4.2.3. Ulaştırma Alt Yapısının Geliştirilmesi-----	66
	4.2.4. İhisarlar-----	67

4.3. (1923-1929) Liberal Dönemin Genel Değerlendirilmesi-----	68
4.4. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı-----	72
4.5. (1930-1939) Devletçi Sanayileşme Dönemi-----	76
4.5.1. Devletçiliğe Geçiş Nedenleri-----	76
4.5.2. Dönemin Siyasi Yapısındaki Gelişmeler-----	78
4.5.3. Devletçiliğin Doğuşu ve Gelişimi-----	79
4.5.4. Yabancı Sermayenin Millileştirilmesi-----	82
4.5.5. Devletçi İktisat Politikasıyla İlgili Örgütlerin Kurulması-----	83
4.6. Devletçi Politikaların Uygulanması-----	91
4.6.1. Sanayi Alanında Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	92
4.6.2. Tarım Alanında Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	98
4.6.3. Para ve Kredi Alanında Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	102
4.6.4. Alt Yapı ve Ulaşım Hizmetlerinde Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	105
4.6.5. Dış Ticaretle Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	107
4.6.6. Devlet Maliyesinde Devletçi Politikaların Uygulanışı-----	110
4.7. Kadro Hareketi-----	113
S O N U Ç -----	118
K A Y N A K Ç A -----	124

G İ R İ Ő

Toplu yaşama gereği, insanın yaratılışından itibaren korunması ve yardımlaşma ihtiyaından doğmuştur. Tarihsel gelişim sũrecinde insanlar, aile, boy, klan ve kabile gibi toplum ȳrneklerinden sonra, ihtiyaçları gereği yaşam ve yerleşme gibi değişikliklerle, aralarında ȳrgũtlenme gereği duymuşlardır.

İlkçağlarda gȳcebe hayatı yaşayan insan toplulukları, yerleşik hayata geçişle birlikte gelişen ihtiyaçları karşısında, ȳrgũtlenmelerini daha da arttırmışlardır.

Devlet kavramının ne zaman, nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak tarihsel gelişim sũrecinde, ilkçağlardan gũnũmũze kadar bũtũn toplumlarda, insanların toplu halde yaşamaları nedeni ile ortaya çıkan toplumsal nitelikli bir takım ihtiyaçları karşılamak amacıyla, bir ȳrgũt ve gũcũn varolduğu bilinmektedir. Bu gũcũ ve otorite devlettir.

İlkçağlarda son derece sınırlı olan toplumsal nitelikli ihtiyaçlar, iktisadi ve sosyal hayattaki gelişmeler sonucu giderek çoğalmış ve bu ihtiyaçları karşılamak, dũzeni kurmakla gȳrevli olan ȳrgũt te bu gelişmeye paralel olarak bugũnkũ çağdaş devlet kavramı dũzeyine ulaşmıştır.

Devletin bugũn ulaşmış olduğu durum, devlet anlayışında meydana gelen değişmelerin bir sonucudur. İktisadi dũřũncenin gelişimi sũresince devlet anlayışı ve buna bağlı olarak devlet faaliyetleri konusunda çok çeşitli dũřũnceler ortaya atılmıştır. Bu farklı dũřũnceler, devlet faaliyetlerinin alanının ne olması, nasıl olması gerektiği ile ilgilidir. Dolayısıyla da devletin ilk ortaya çıkışından gũnũmũze kadar geçirdiği gelişmeler, devlet faaliyetleri açısından ȳnemlidir. Devletin ilkçağlardan gũnũmũze kadar gelişimi sũrecinde, toplumun ihtiyaçlarının sağlanması ve korunması hedef alınmıştır.

İlkçağlarda devlet ȳrgũtũ eski Yunan'da Şehir devleti Şeklinde ortaya çıkmış, daha sonra krallıklar ve imparatorluklar Şeklinde genişlemiş ve 1789 Fransız İhtilali'nin, ȳzgũrlũk, eşitlik fikirlerini geliştirmesiyle oluşan milliyetçilik akımı, milli devlet anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Devlet çeşitli kaynaklarda birbirine benzer Őekillerde aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

- o Devlet, toplum biçiminde yaşayan insanların aralarındaki düzeni kurma ve sürdürme için oluşturdukları bir güçtür.
- o Başka bir kaynakta devlet, belirli sınırlar içinde(ülkede) yaşayan ve ortak bazı özelliklere(dil, din, kültür, tarih) sahip insanların kendi içlerinden çıkardıkları güçle (egemenlik) örgütlenip yaşamalarından oluşan toplumsal kurumdur.
- o Çağdaş anlamı ile devlet, belirli ülkede yaşayan insan topluluğunun egemenlik ve bağımsızlık temelinde oluşturduğu bir medir.

Çağdaş anlamda devlet varlığını 3 ögeden alır. Bunlar insan topluluğu,ülke (toprak bütünlüğü) ve egemenliktir. İnsan ögesi belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, devleti kuran ve onun varlık nedeni olan insan topluluğudur. Günümüzde bu topluluğa ulus, topluluğun yurduna ülke, oluşturduğu devlete de ulusal devlet denilmektedir. Belirli bir yurdu olamayan bir toplum,devlet kuramaz. Ülke, toprakları ve ulusuyla devletin bölünmez bir parçasıdır. Egemenlik devletin hukuksal düzenini sağlayan en yüksek otorite ve üstün iradedir. Devleti oluşturan faktörlerden biri de bağımsızlıktır. Bu kavram devletin yetkileri ve ayrıcalıklarıdır.

Günümüzdeki çağdaş devlet anlayışına gelinceye kadar devlet kurumu, tarihsel gelişim sürecinde, aşağıdaki gelişmelere uğramıştır.

Batıda devletin kökeni eski Yunan şehir devletine (polis) dayanır. En eski devlet kuramcılarında Platon ve Aristo'ya göre devlet, insanların toplumsal ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek, en iyi yaşamı gerçekleştirebilecek örgütlenme biçimidir. En İdeal devlet Plato'na göre bilge kralların yönettiği devlet, Aristo'ya göre kent devletidir. Her iki kuramcı da devleti, kişiler gruplar ve bütün yurttaşlarca yönetilenler biçiminde sınıflandırmışlardır. Plato ve Aristonun devletinde, idare edenler ve idare edilenler diye iki sınıf vardır. İdare edenler, üretim ile meşgul olmayan devlet adamı, düşünür, sanatkar ve askerdir, İdare edilenler ise üretimi yapan zanaat ve çiftçidir. Aristo'ya göre devletin amacı, insanları sadece biraraya getirmek değil, birarada yaşamalarını sağlamaktır.

Kent devletiyle başlayan devlet örgütü, Peleponnes savaşları sonucu zayıflamış ve Büyük İskender'in kurduğu imparatorluk içinde gücünü yitirerek

Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. Eski Yunan devlet anlayışı, çağdaş devlet anlayışından çok, günümüzdeki ulus kavramına daha yakındı. Roma dönemindeki devlet anlayışı ise çağdaş devlet anlayışına daha uyuyordu. Eski Yunan şehir devletinde, politik ve ekonomik sorunlar ele alınırken, ortaçağda devlet kendinin üzerinde bir dinsel otoriteyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucu olarakta o dönemde ilk önce dine, sonra da ekonomik faaliyetlere, özellikle tarıma ve el sanatlarına yer verilmiştir.

Ortaçağ'da laik olmayan bir devlet anlayışı vardır. Çünkü kilise bu dönemde önemli bir role sahiptir, devlet işlerine karışabilmektedir. Zamanımızdaki papaların devletin politika işlerinde rol oynamaları, o dönemden gelen bir alışkanlığın sonucudur. Bu dönemde kilisenin bu büyüklüğüne ve gücüne rağmen, kralların gücünü ve halkın refah düzeyini yükseltecek bir ekonomi politikası benimsenmemiştir. Kişinin doğal haklarına dokunulmamış, sadece bireysel konularda bazı düzenlemelere gidilmiştir.

Kilisenin ortaçağda hakim güç olması nedeni ile devlet örgütü bir süre gözardı edilmiştir. Ancak daha sonra bu dönemin düşünürleri (Tommaso) eski Yunan düşünürleri ile aynı görüşü paylaşmışlardır. Tommaso'nun çağdaş devlet düşüncesine en büyük katkısı 'devleti yönetenlerin, güçlerini yönetilenlerden aldıkları' yolundaki görüşü idi. Tommaso'ya göre yönetenler barışı, insan yaşamını ve devleti korumakla yükümlüdürler. Yine Tommaso'ya göre insanların iyi yaşamaları, toplumdaki iyi yararlanması için bir devletin kurulması gerekli bulunmuştu. Aquinolu Thomas'da Aristo gibi devletin ortaya çıkışında 'ortak yarar' düşüncesi, örgütlü ve düzenli bir toplum yaşamında en önemli etkendi.

X.yüzyıldan XV.yüzyıla kadar olan dönemde en önemli gelişme, orta sınıfın güçlenmesi olmuştur. İnsanların yaşayış biçimindeki değişiklikler, bu sınıfın büyümesine neden olmuş ve düzen ile güvenlik isteğini karşılayan güçlü devlet ile kilise arasında yüzyılın sonuna doğru çatışmalar başlamıştır. Bu yüzyılın sonunda kilisenin zayıfladığı ve feodalizmin yavaş yavaş çözüldüğü görülmüştür.

Çağdaş devlet anlayışı XVI.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Merkezi devletlerin görüldüğü bu dönemde Niccola Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes, kiliseye karşı laik devleti savunmuşlardır. Laik devlet anlayışı ilk defa

bu yüzyılda ortaya çıkmıştır.

XVII.yüzyılda dönemin düşünürlerinden John Lock'a göre devlet,şöyle tanımlanmıştır. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi temel hakların korunması için insanlar kendilerinden üstün bir otoriteye bağlanmalı ve böylece bu güç onların güvenliklerini ve kamu yararını korumalıydı. John Lock'a göre yönetenler,yönetilenlere karşı sorumlu olmalıydı. Böylece Lock liberal devlet anlayışının gelişiminde öncü rol oynamıştır.

Jean Jack Rousseau devleti, insanlığın ahlaksal gelişimini en iyi biçimde gerçekleştirebilmesine olanak veren bir ortam olarak değerlendirmiştir ve devletin toplumsal sözleşmeye uyduğu , kamu yararını gözettiği ölçüde varolabileceğini söylemiştir.

XVI. ve XVIII.yüzyıllarda Avrupa'da egemen olan devlet biçimi,mutlak krallıktır. Bu krallıklar içinde zamanla karmaşıklaşan yönetim, geniş bir merkezi bürokrasinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte bu dönemde,farklı devlet biçimlerini inceleyen Montesquie, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarından meydana geldiğini,yani güçler ayrımı düşüncesini ortaya koymuştur.

XVIII.yüzyıl sonlarında ticaretin gelişimiyle genişleyen pazar, kapitalist endüstriyi ortaya çıkarmış, serbest ticarete dayalı kapitalist ekonomi liberal felsefeyi ortaya koymuştur. Bu yüzyılın sonlarında liberal devlet anlayışının yanında, merkezi devlete karşı görüşler ortaya çıkmıştır. William Godwin, Pierre Joseph, Michail Bakunin, devletin varlığına karşı çıkıp anarşizmin temsilcisi olmuşlardır.

XIX.yüzyıl düşünürlerinden Jeremy Bentham kamu yararı, toplumsal sözleşme, genel irade kavramının gerçekçi olmadığını, devletleri, ne kadar çok insanı mutlu ettiğine göre değerlendirilebileceğini savunmuştur. Hegel devleti, siyasal örgütlenmenin en yüksek biçimi olarak tanımlamıştır. Hegel'e göre birey,gerçek özgürlüğüne ancak devlet içinde kavuşabilirdi. Hegel'in düşünceleri Karl Marx ve Engels üzerinde de etkili olmuştur. Marx ve Engels'e göre devlet, her zaman egemen sınıfın baskı aracı olmuştur. Var olan üretim ilişkilerinin sürmesini sağlamakla yükümlü olan devlet, sınıflararası çatışmaları,egemen sınıf lehine sonuçlandırmaya çalışan bir araçtı. Sınıfsız bir topluma ulaşıldığında devlet ortadan kalkacaktı.

XX.yüzyılda devlet kavramı, devlete temel olacak ekonomik ve sosyal yapı-

nın biçimlerine göre sınıflandırılmaktadır.

II.Dünya savaşından sonra, batıda liberal devletin değişime uğraması ile refah devleti ortaya çıkmıştır. Refah devleti yalnızca toplumu yönetmekle, uluslararası ilişkilerde temsilci olarak kalmayıp, toplumsal refahı arttırıcı bir rolde üstlenmiştir. Sosyal refah devleti hem ekonomik kalkınmayı ve hem de sosyal gelişmeyi sağlayıcı tedbirler almıştır.

Tarihsel süreçte, devlet kuramcılarının açıkladığı üzere, devlet şekli ne olursa olsun, toplumun çeşitli hizmetlerini yürütecek bir devlet yönetimine hep gerek duyulmuştur. Çünkü devlet idaresi, bu hizmetlerin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır.

Bugün ülkenin ve insanların başta güvenliği olmak üzere milli savunma, iç işleri, dış işleri devletin görevleri arasındadır. Devletin bu klasik görevlerinin yanında, birçok ekonomik görevleri de vardır. Devlet kalkınmasını genelde ekonomiye dayandırdığından, bu yöndeki görevi önemlidir. Bilindiği üzere ekonominin insan hayatındaki önemi, insanoğlunun varoluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ekonomiye verilen bu önem, insana mutlu bir yaşam ve refah bir toplum sağlamak içindir. Bu nedenle toplumun ekonomik yönden geliştirilmesi, her devletin ekonomik hedefi olmuştur. Bu yüzden devlet, belli ekonomik amaçlara ulaşmak üzere bir takım politikalar saptamak durumundadır. Yani devlet toplumsal düzeni sağlamanın yanında, aynı zamanda bir ekonomi politikası uygulayıcısıdır.

Bir ekonomi politikası uygulayıcısı olarak devlet, ulaşmak istediği ekonomik hedefler için yeri ve zamanı geldiğinde bir takım faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyetler devlet müdahalesi şeklinde gerçekleşir. Devlet müdahalesi şeklinde gerçekleşen faaliyetlerde devletin mal ve hizmet üretmesi, bir ekonomi politikası uygulayıcısı olarak 'Devletçiliği' doğurmuştur. Devlet, devletçilik politikası gereği ekonomiyi düzenlemek ve geliştirmek için, ekonomik yaşama bir takım müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahaleler ekonomik yaşama emir ve yasaklar şeklinde olabileceği gibi, devletin bizzat mal ve hizmet üretmek piyasada üretici bir güç olarak faaliyet göstermesi şeklinde de olabilir.

Devletin ekonomiye müdahale sınırlarının ne olacağı tartışması, iktisadi düşünce doktrinlerinin üzerinde durduğu en önemli bir konudur. Tarihsel süreçte, bazı iktisadi düşünce doktrinleri, devletin ekonomiye müdahale-

sini savunurken, bazıları da müdahaleciliğin en az seviyeye indirme görüşündedirler. İşte bu farklı düşünceler, ekonomi politikalarını birbirinden ayıran ölçü olmuştur.

Bu gün dünya ülkelerinde devletçilik önemli bir ekonomi politikası aracı olarak uygulanmaktadır. Batı ülkelerinde özellikle İngiltere ve Fransa'da kömür, çelik, petrol, tabii gaz, ulaşım, haberleşme, alüminyum, kimya, otomobil, sigortacılık ve bankacılık kesimlerinde devletin bizzat işletmecisi olarak faaliyette bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'de, bir ekonomi politikası aracı olarak devletçilik uygulaması, 1932 yılında kapitalistleşme sürecini hızlandırmak için devletin ekonomik faaliyetlerinin artması şeklinde görülmüştür. Devlet, cumhuriyet döneminden itibaren tarihsel ekonomi politikası sürecinde, 1923'den 1929'a kadar liberal politikalar, 1932'den 1939'a kadar da devletçi politikalar uygulamıştır.

'Ekonomi Politikası Düzeni Açısından Devletçilik ve Cumhuriyet Döneminde (1923-1939) Devletçilik' konulu tez çalışmasıyla, devletçi ekonomi düzeninin, ekonomik düzenler içindeki yeri anlatılmış ve Türkiye modeli alınarak, 1923-1939 dönemindeki ekonomi politikası uygulamaları incelenmiştir.

Dört Bölüm'den oluşan tez çalışmasında, I.Bölüm'de iktisadi düşüncenin gelişiminde devletin ekonomideki farklı rolleri anlatılmıştır. II.Bölüm'de değişik siyasal görüşlere göre devlet anlayışı incelenmiş ve 20.yüzyıldaki sosyal devlet anlayışının doğuşu anlatılmıştır. III.Bölüm'de, ekonominin örgütlenişiyle ortaya çıkan ekonomik faaliyetlerde ekonomi politikası aracı olarak devletin önemi vurgulanmış ve devletçi ekonomi düzeninin işleyişi anlatılmıştır. IV.Bölüm'de Türkiye modeli alınarak, devletçi uygulamalara geçiş öncesi liberal politikalar ile devletçi politikaların ilk uygulandığı 1932-1939 dönemi incelenmiştir.

BÖLÜM 1 İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ

İktisadi düşüncenin gelişimi, devlet anlayışında değişikliklere neden olmuş ve devletin ekonomideki rolü farklı biçimler almıştır. Farklı iktisadi düşünceler, devlet anlayışını değişik yönlerde etkilemiştir. Alt bölümlerde farklı iktisadi düşüncelerde devletin rolü anlatılacaktır. Ancak daha önce iktisadi düşüncenin tarihsel gelişiminin anlatılmasında yarar vardır.

İktisadi düşüncenin bilim olarak doğuşu XVIII. yüzyılda başlar. Aslında ekonomi insanoğlunun yaratılışıyla birlikte ortaya çıkmıştır, çünkü insanla birlikte ekonomik sorunlarda doğmuştur. Ancak özel mülkiyet, özel teşebbüs, değişim, fiyat ve piyasa ekonomisi gibi ekonomik kavramlar, sanayi kapitalizminin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır.

"Her toplumsal iktisadi yapıya özgü bir iktisadi düşünce sistemi vardır. Bu bakımdan iktisadi düşünce, en eski uygarlıklar kadar eskidir. Toplumda üretim, mübadele ve bölüşümle ilgili sorunlar her çağda varolmuştur" (KAZGAN, 1980, s.24).

Ekonomi ile ilgili düşünceler hıristiyanlık öncesi çağlarda, Eski Yunan'da da görülmektedir. Modern ekonomik düşünceleri etkileyen en eski düşünürler eski Yunan düşünürleri Plato ile Aristo'dur. Her iki düşünürde eski çağların ilk economicileri olarak bilinir. Bu düşünürler, ekonomik sorunları ahlaksal ve metafiziksel yönden incelemişlerdir. Yani o dönemdeki din adamlarının, peygamberlerin ortaya koyduğu düşünceler bakımından ekonominin, o günkü anlamı ilkel sayılabilir.

İlk çağlarda tarımsal faaliyetlere dayanan bir ekonomik örgütlenme mevcuttur. Feodal beyin toprağında çalışan köylüler üretimlerini pazar için değil, yerel tüketim için yapıyorlardır. Bu dönem bir tüketim ekonomisidir. İktisadi hayatta paranın önemi yoktur. Kilise bu dönemde egemen bir güçtür.

"V.yüzyıldan XV.yüzyıl ortasına kadar süren ortaçağ, yunan düşüncesinin ve daha sonra da Roma'da doğmuş olan Hıristiyanlığın etkisi altında kalmıştır" (TALAS, 1974, s.23).

Kilise bu dönemde en büyük toprağa sahip, egemen bir güç olarak devlet işlerine karışabiliyordu. Takas usulüyle yapılan ticaret XI.yüzyılda gelişerek para işlemlerinin artmasına neden olmuştur. XII. yüzyıldan itibaren kapalı ekonomi çok pazarlı ekonomiye dönüşmüştür. Ticaretin gelişmesinde haclı seferlerinin de etkisi olmuştur. Ticaretle birlikte lonca örgütü de gelişmiştir.

Ortaçağda önemli bir gelişme de orta sınıfın güçlenmesidir. "Yaşayış biçimindeki değişiklikler bu yeni sınıfın büyümesini kolaylaştırdı, bu sınıfın gelişimide, toplumun yaşayış biçiminde yeni değişiklikler yarattı" (HUBERMAN,1990, s.7). Orta sınıfın düzen ve güvenlik isteği, bir gücün ve otoritenin ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Kral bu dönemde güçlü bir otorite olmuştur, yasalar çıkarmaya başlamıştır, şehir ve loncalar kralın gözetimine girmiştir. Böylece kilise devlet çatışması başlamış ve sonuçta orta sınıf feodalizme karşı ilk savaşını kazanmıştır.

XV.yüzyılda ortaçağ sona erip rönesans hareketiyle birlikte yeniçağ başlamıştır. Bu dönemde feodal beylikler ortadan kalkmış onun yerine merkezi devlet doğmuştur. Nitekim merkezi devletin doğuşuyla birlikte kilisenin devlet üzerindeki etkisi kaybolmuştur. Bu durum, devletlerin daha çok ekonomik sorunlarla ilgilenmesine neden olmuş ve ekonomik sorunların bilimsel açıdan incelenmesine başlanılmıştır. Bu dönemde şehir yaşamının büyümesiyle, feodal dönemin toprağa ve zanaate dayanan ekonomisinin yerini ticaret almıştır. Ticaretin gelişimi yeni pazar arayışlarına neden olmuş ve bu gelişmeye paralel olarak para da gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum ticari kapitalizmin doğuşunu hazırlamıştır.

"Ticari kapitalizm 'iktisadi adam' ve piyasa ekonomisi şartlarını yarattığı gibi kapital birikimini hazırlayarak, sanayi kapitalizminin doğuşunu da içermiştir" (KAZGAN, 1980, S.26).

Bu dönemde merkantilist düşünce hakimdir. Bu düşünce sistemine göre ekonomik faaliyetlerde devlet söz sahibidir, yani devlet ekonomide rol üstlenebilmektedir.

Ticari pazarın gittikçe genişlemesi, XVIII.yüzyılda kapitalist endüstriyi dünyaya getiren güçleri ortaya çıkarmıştır. Buhar gücünün üretimde kullanılması, sanayi devrimini yaratmıştır. Bu yüzyılda ortaçağın zanaatkarları yok olmuş yerini, kapitalist tüccara bağmlanan ücretli bir sınıf almıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişmede, İngiliz ve Fransız düşünürlerinin ekonomi biliminin doğuşunu başlatmış olmalarıdır.

XVIII.yüzyılın sosyal, ekonomik ve siyasal yapısında görülen gelişmeler, liberal iktisadi düşüncenin doğuşuna neden olmuştur. Liberal düşünce, fizyokrat okul düşünürlerinin bir devamıdır. Bu düşünce iktisadi ve sosyal alanda örgütlenmede devletin rolünü azaltmıştır.

Merkantilist düşünceden günümüze gelinceye kadar çeşitli iktisadi düşüncelerle karşılaşlmaktadır. Her bir düşünce, kendinden öncekinin ortaya koymuş olduğu düşüncelerden yararlanmıştır. Aşağıda farklı iktisadi düşüncelerde devletin rolü anlatılacaktır.

1.1 MERKANTİLİST DÜŞÜNCEDE DEVLETİN ROLÜ

Feodalizmin çöküşü ve ticari sınıfın güç kazanması ile XVII.yy'da Merkantilist düşünce gelişmiş ve devlet faaliyetlerinin önemi üzerindeki düşüncelerde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa toplumlarını ilgilendiren başlıca önemli sorun güçlü, merkezi ulusal birer devlet haline gelebilmektir. Bunun için güçlü devletlerin kurulmasına karşı çıkabilecek güçlerin, feodal beylerin, kilisenin direnişlerini kırmak, ulusal ekonomik birliğı kurmak zorunluğ u vardır.

Merkantilist düşünceye göre güçlü devlet, ekonomik birliğı sağlayan bir devlet olacaktı. Yani güçlü devlet, tüm ekonomik faaliyetlere hakim olacaktı. Merkantilistler zengin devletlerin güçlü olabileceklerine inandıklarından, toplumların zenginleşme yolunu bulmaları gerektiğini söylemektedirler. Zenginlik değerli maden zenginliğı olarak kabul edildiğine göre devlete burada düşen görev, ülkenin değerli madenler yönünden zenginleşmesini sağlamaktır. "Altın ve gümüş ülkedeki değerli maden miktarı, ülkenin zenginliğinin ve gücünün indeksiydi" (HUBERMAN, 1990, s.117).

Hazineye altın ve gümüş sağlanmasının o devirler için en önemli

yolu iç ve dış özellikle 'dış ticaretin' gelişmesi idi. Dolayısı ile merkantilistler bu yüzden ticarete büyük önem vermişlerdir. Ülkenin ticaret hayatı, ticaretin arttırılarak ithalatın kısılması sağlayacak biçimde düzenlenecektir. Nitekim merkantilistler ihracatın özendirilerek arttırılması, buna karşılık ithalatın ağır gümrük vergileri konularak kısıtlanmasını, politika olarak benimsemişlerdir. Merkantilist dönemde altın ve gümüş stoğunu arttırmak için, üretimi arttırmak, sanayiye geliştirmek ve korumak devletin faaliyetleri arasındaydı. .

Merkantilist dönemde ulusal sanayiye kurmak üzere devlet, sanayi kuruluşları kurma faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu dönemde devlet tarım sektörüyle de ilgilenmiştir. Üretimi az olan ürünlerin ihracatı kısıtlanmıştır. Merkantilist düşüncede devlet ne kadar büyük bir nüfusa sahip olursa o kadar üretim fazlalığı olacak, dolayısıyla ihracat artacak ve ülkeye değerli maden daha fazla girecektir. Yani bu düşüncede bireyin yalnızca üretici güç olarak değeri vardır.

Kısaca, merkantilist düşüncede devletçe denetlenmeyen ,düzenlenmeyen hiçbir ekonomik faaliyet yoktur. Devlet zengin güçlü bir devlet olabilmek için tüm ekonomik faaliyetlere müdahale edecektir. Görüldüğü üzere, merkantilist düşünce devletin iktisadi hayattaki faaliyetlerinin önemini ortaya koyan bir düşüncedir ve devletin alması gereken birçok iktisadi müdahaleyi kapsamaktadır. Merkantilizm bugünkü anlamıyla devletçidir.

1.2. FİZYOKRATLARA GÖRE DEVLETİN ROLÜ

İktisadi düşüncenin gelişiminde ikinci sırayı Fizyokratlar alır. Fizyokratların ortaya çıkış nedeni Avrupa'nın en zengin devleti olan Fransa'nın, Merkantilist bir politika izlemekle fakirleşmesidir. Fransa merkantilizme uygun olarak sanayi ürün ihracatını bu yoldan kıymetli maden girişini teşvik etmiş ancak bu yolla, merkantilist politika uygulamayan İngiltere karşısında fakir düşmüştür. Bu durum, ülkenin ekonomisinin güçlenmesi için yeni bir politika arama gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler merkantilizme bir tepki olarak 'Sınai Kapitalizm'in doğmasına neden olmuştur.

"Fizyokratlar ,her soruna tarım üzerindeki etkisi açısından yaklaşıyorlar-

dı. Onlara göre servetin tek kaynağı toprak, üretken emeğin tek çeşidi de toprak üzerinde harcanan emektir" (HUBERMAN, 1990 s.135). Sanayi, ticaret, sanat gibi faaliyetler Fizyokratlara göre üretken olmayan faaliyetlerdir. Bu kesimler, onlara göre yalnızca fayda yaratabiliyorlardı.

"18.yy'da tarımın Fransa'nın gelişmesinde bir dar boğaz haline gelmesi, soyluların vergiden muaflığı ve bunların köylüyü sömürüyor olması, fakir köylünün vergi yükünü taşıyor olması, vergi yükünün yetersizliği...vb. sebepler fizyokrasinin girişimci çiftçiyi, büyük ölçüde üretim yapacak tarımsal üreticiyi ön plana çıkaracak bir öğreti olmasına sebep olmuştur. Fizyokratlar bu şartlara tepkiyle, tarımı, sistemin merkezi yapan bir teorik model kurarak, kısır diye nitelendirdikleri sınıflara karşı çıkmışlardır" (KAZGAN, 1980, s.53-54).

Fizyokratların düşünce sisteminin esası doğal düzendir. Nasıl doğada herşey tabi bir düzen içerisinde işlemekteyse, iktisadi hayat da aynı şekilde, kendi kendine işleyen tabi bir düzen içerisinde olmalıdır. İnsanoğlu bu düzene uydukça her şey yolunda gider. Devlet bu düzene hiç karışmamalıdır. "Devletin görevi hükümdarın veya kralın şahsında kutsal sayılan mülkiyeti korumak, genel eğitimi sağlamak, adaleti tesis etmek, yol ve bayındırlık işlerini görmektir (TALAS, 1974, s.32)". Fizyokratların gözünde hükümdar, devlet adına her türlü yetkiye sahipti. Fizyokratların düşünce sistemini oluşturan bir diğer bir nokta da, ilk defa kendileri tarafından ortaya konan 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' (Laissez-Faire) ilkesidir. Fizyokratlar bu düşünce ile merkantilistlerin aksine devlet müdahaleciliğine karşı çıkmışlar ve 'liberalizm' denilen akımın öncüsü olmuşlardır. Bu akım, Fizyokratlar ve 19.yy'ın birinci yarısında, Klasik iktisatçıları etrafına toplayarak kendine uygun bir siyasi anlayışın temeli olan 'bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler' ilkesini benimsemiştir.

1.3.KLASİK İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE DEVLETİN ROLÜ

İktisadi düşüncenin gelişiminde üçüncü aşama 'klasik iktisat'tır. Klasikler bir taraftan fizyokratların laissez-faire ilkesini sürdürürken, bu düşüncüyü destekleyecek iktisadi düşüncüyü de geliştirmişlerdir.

"İngiliz klasik iktisat okulunun doğduğu 18.yy sonları, gerek İngiltere'nin, gerek bir kısım batı ülkelerinin önemli iktisadi ve politik değişimlere sahne olduğu bir çağdır. Bir kere daha önce yavaş seyreden teknik buluşlarla bunların sanayiye uygulanması, bu yüzyılda yoğunluk kazanmıştır. Öyle ki, İngiltere'nin bu dönemi 'Sanayi Devrimi' çağı diye nitelenebilmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte, 'iktisadi adam' niteliklerini taşıyan kapitalist girişimci ve üretim araçları mülkiyetinden yoksun bir işçi sınıfı doğmuştur. Bundan başka Fransız ihtilali (1789) ortaçağ toplumundan kalan kurumları silmiş, 'bireycilik ve özgürlük' iktidara gelen burjuvanın sloganı olmuştur" (KAZGAN, 1980, s.61-62).

Sanayi devrimiyle beraber doğan klasik akım, merkantilistlerin aşırı müdahalesine karşılık, liberal bir doktrinin savunucusu olarak fikir mücadelesine atılmıştır.

Klasik düşünce yapısı içinde devlet, pasif bir görünümündedir. Laissez faire görüşü esas alan klasikler, devletin iktisadi yaşam üzerindeki müdahalelerine karşı çıkmışlardır.

Klasik iktisatçılara göre, ekonomik birimlerin (fretler ve işletmeler) davranışlarına müdahale etmeyen devlet, ancak ülkenin savunulması, iç güvenliğin sağlanması, ülkede adaletin sağlanması için faaliyet gösterecektir.

İktisadi yaşamda bireyin özgürlüğü ve refahını en önemli konu olarak gören klasiklere göre birey, iktisadi davranışlarını istediği biçimde düzenleyebilmelidir.

"Kişisel yararı esas alan klasik görüş, aynı zamanda toplumsal yarara da uygun düşecek ve ekonomi kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye gelecektir. Bir ekonomide bu denge geçici olarak bozulursa bile, otomatik mekanizma ile ekonomi yeniden dengeye kavuşacaktır" (ATAÇ, 1987, s.3).

Klasik düşüncenin liderliğini yapan düşünürlerden Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus ve John Stuart Mill, devleti üretici bir kuruluştan çok tüketici bir birim olarak düşünmüşlerdir.

Klasik düşünce biçimine göre devlete, bekçi devlet ya da tarafsız devlet denilmiştir. Klasikler, düşünceleri gereği devlet giderlerinin

sınırlı olmasını istemektedirler. Çünkü devlet giderleri az olunca bu giderleri finanse edecek vergiler de az olacak buna bağlı olarak devlet faaliyetlerinin alanı daralacaktır.

"Klasikler, fizyokratlar gibi ekonomide bir doğal düzenin varlığını kabul etmişlerdir. Onlara göre ekonomide mevcut bir görünmeyen el bütün iktisadi yaşam ve kurumları düzenlemekte yeterlidir"(AKTAN, 1987, s.88).

Klasik iktisadi düşünce, 1929 Dünya ekonomik krizine kadar kapitalist ekonomilerde güncelliğini korumuş fakat ekonomik kriz ve buhranının II.Dünya savaşına kadar ortadan kaldırılamamış olması ekonomide o dönemde hakim olan klasik iktisadi düşünceye olan inancı sarsmıştır. Çünkü bunalım, piyasanın fiyat mekanizmasıyla kendi kendine tam istihdamda dengeye gelebileceğini göstermiştir. Yine bu düşünceye göre iktisadi yaşam alt üst olmuştur. Gelir ve servet dağılımı bozulmuş, iktisadi istikrar korunamamış, teknelci eğilimler artmış, mal stokları birikmiş ve işsizlik had safhaya ulaşmıştır.

1.4.KEYNESGİL DÜŞÜNCEDE DEVLETİN ROLÜ (ÇAĞDAŞ İKTİSADİ DÜŞÜNCE)

Klasik iktisadi düşüncenin hakim olduğu dönemde ortaya çıkan şiddetli ekonomik kriz, devletlerin ekonomik yaşamlarını alt üst etmiştir. Bunalım uzadıkça klasik iktisadi düşüncenin bunalımı önlemedeki yetersizliği anlaşılmıştır. Artık klasik iktisadi düşüncenin;

- İktisadi hayattaki dalgalanmaları önleyemediği
- Gelir ve servet dağılımında adil bir dağılmayı sağlayamadığı
- Teknelci eğilimler doğurduğu
- Ekonomide tam çalışmayı sürekli olarak gerçekleştiremediği
- İktisadi istikrarı koruyamadığı"(ATAÇ, 1987, s.4).

gibi düşünceler, ciddi olarak bazı iktisatçıları meşgul etmeğe başlamıştır. Bu sırada, John Maynard KEYNES, 1929 Dünya iktisadi krizi üzerindeki gözlemlerinden yeni bir düşünce ortaya atmıştır. Keynes 1936 yılında yayınladığı eserinde, klasik iktisatçıların tarafsız devlet anlayışının doğal bir sonucu olan iktisadi alandaki pasif politikayı eleştirmiş ve devletin iktisadi ve mali önlemler alarak, ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur.

Devletin ekonomiye müdahale etmesi fikri, Keynesyen iktisadi düşüncenin gelişmesinden sonra özellikle önem kazanmıştır. Keynes, ekonomide olan aksaklığı, piyasanın kendi kendine gideremeyeceğini, özellikle yaygın olan işsizliğin, ekonomide büyük bir tehlike yaratacağını gördüğünden, tüm bu aksaklıkları ortadan kaldıracak önlemler alınmasını ileri sürmüştür. İşte bu önlemlerin alınıp yürütülmesinde en büyük rol devlete düşmektedir. Yani devlet iktisadi yaşamda söz sahibidir. "Keynes'e göre klasiklerin öne sürdükleri laissez-faire bir politika değildir. Her devletin kendi koşulları içinde bir politikaya sahip olması gerekmektedir"(ATAÇ, 1987, s.5).

Keynesyen düşünceye göre devlet, bir taraftan düzenlemeler ile ekonomik hayata müdahale ederken diğer yandan da teşebbüs gibi mal ve hizmet üretici faaliyetlere girişecektir. Keynes, devletin para ve maliye politikaları ile iktisadi yaşama müdahale etmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini genel teorisinde şu şekilde belirtmiştir. Devletin kısmen vergileme usulleri, kısmen faiz haddini saptama, belki kısmen de diğer yollardan tüketim eğilimi üzerinde rehberlik edici etki yaratması gerekir.

Keynesyen düşünceye göre, devlet görev ve faaliyetlerini gerçekleştirme- de kamu teşebbüslerinden de yararlanmaktadır.

II.Dünya savaşından sonra Keynesyen düşüncenin, ekonomik hayatta aktif rol oynadığı görülür. Birçok ülke devleti, ekonomik ve sosyal hayatın en önemli faktörü olarak kabul etmişlerdir.

1.5. KEYNES SONRASI YENİ LİBERAL DÜŞÜNCEDE DEVLETİN ROLÜ

Keynesyen iktisadi düşüncenin ekonomik yaşamdaki rolü özellikle II.Dünya savaşıdan sonra görülmüştür. Bu rol yukarıda belirtildiği gibi devlete iktisadi yaşamda önemli bir görev verilmiş olmasıdır. Bu düşüncenin sonucu olarak,

"1940 ve 1950'li yıllar, Keynesyen teorisinin altın yılları sayılır. Bu dönemde sanayi ülkelerinin hemen hepsinde hızlı bir mali gelir ve istihdam artışı gözlenmiş, ekonomileri gelişmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda aynı sanayi ülkelerinde bir taraf-

tan işsizlik, diğer taraftan enflasyon hızı artmaya başlamış,baş- ABD olmak üzere birçok ülke bu sorunları eskiden uyguladıkları politikalarla çözemedikleri gibi, daha da şiddetlendirmişlerdir" (SAVAŞ, 1986, s.119).

Bu dönemde işsizlik enflasyonun birarada yaşanması (stagflasyon)Keynes- yen teoriye duyulan incancı sarmış ve büyüyen bir kamu kesiminin hayat şartlarını düzeltip, ekonomik dengeyi sağlayamaması, ülkeleri yeni ekonomik arayışlar içersinde bırakmıştır.

Yeni arayışlara yol açan bu durumda ortaya çıkan yeni liberal akımlar (monetaristler) durgunluğun asıl nedenini, devletin ekonomik ve sosyal yaşama aşırı müdahalesine bağlamışlardır. Dolayısıyla devletin faaliyetlerinin sınırlandırılmasının zorunlu olduğu görüşünü savunmuşlardır.

Yeni liberal görüşler, devletin istenildiği ölçüde iktisadi istikrarı sağlayamadığını, vergiler, harcamalar ve sınırlamalar yolu ile yapılan müdahalelerin, tüketici tercihleri ve ferdi özgürlükler üzerinde büyük etkileri olduğunu söylemişlerdir.

Bu liberal akımlardan, özellikle Milton Friedman liderliğindeki düşünce taraflarları, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılmasını ve ekonominin açık bir piyasaya terkedilmesi gerekliliğini söylemişlerdir.

'Kapitalizm ve özgürlük' adlı eserinde Freedman'a göre bütün iktisadi faaliyetlerin özel teşebbüsler eliyle yapılması gerekli olup, devletin görevi ise sadece fertlerin özgürlüklerini korumak ve ekonomide rekabeti teşvik edici düzenlemeler yapmaktır. Freedman'ın savunduğu bu politikayla önerilen serbest piyasa ekonomisini uygulamak üzere ABD ve İngiltere' de 'Reogonomics and Thetcherism' isimleri altında tedbirler alınmıştır. Freedman'ın 'Rekabetçi Kapitalizm' düşüncesi 1970'lerden sonra iktisat teorisinde önem kazanmıştır.

1.6. GÜNÜMÜZDE DEVLETİN ROLÜ

Günümüzde artık devlet, 1930'lardan önce kabul edildiği gibi tarafsız bir devlet değildir.Klasik iktisadi düşüncenin ileri sürdüğü gibi piyasanın tam istihdamda dengede olacağı, bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği fikri artık kabul edilmemektedir. Günümüzde

yaşanan olaylarda bu anlayışı doğrulamaktadır.

Liberal düşüncenin en güçlü bir biçimde hüküm sürdüğü ülkelerde bile devlet, yalnızca dış ve iç güvenlik gibi klasik görevleri ile yetinmemektedir. Devlet bu klasik faaliyetlerinin yanında üretimi arttırmak, fiat artışlarını önlemek, adil gelir dağılımını sağlamak gibi nedenlerle iktisadi ve sosyal yaşama müdahalelerde bulunmaktadır.

Günümüzde devlet, ekonomi içinde aktif bir role sahiptir. Bugün dünyada artık devletin ekonomiye müdahale edip etmeyeceği değil, devletin ekonomiye hangi alanlarda ve hangi ölçülerde müdahale edeceği, diğer bir ifade ile devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırının ne olması gerektiği konusu tartışılmaktadır. Bu konuda çeşitli düşünceler ortaya atılmasına rağmen, devlet faaliyetlerinin sınırının ne olması gerektiği sorusuna kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Çünkü, devlet faaliyetlerinin ekonomiye müdahale derecesi, ülkeden ülkeye değişmekte ve her ülkede yaşanan iktisadi, sosyal ve politik yapıya göre belirlenmektedir.

BÖLÜM 2 SİYASAL DÜŞÜNCEDE DEVLET

Bir toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin nedeni ekonomik davranışlardır. Bu ilişkilerin düzenli yürütülmesi, toplum içinde istikrarın sağlanması, dışarıya karşı ülkenin savunulması gibi ihtiyaçlar, toplumda düzen sağlayan bir otorite ve teşkilatın varlığını yaratmıştır. İşte yaratılan bu otorite, yani devlet ekonomik faaliyetlerde bireysel ihtiyaçlardan yola çıkıp, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına önem verir. Çünkü devlet, toplumun en yüksek ekonomik refah seviyesine ulaşmasını amaçlar.

Tarihsel gelişme sürecinde devletin ekonomik faaliyetlerindeki düzenleyici rolü farklıdır. Aşağıda değişik siyasal görüşlere göre devletin değerlendirilmesi anlatılacaktır.

2.1. LİBERAL GÖRÜŞE GÖRE DEVLET ANLAYIŞI

XIX. yüzyıl Avrupası ekonomik gelişmelerin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu gelişmelerden biri XVIII.yüzyılda İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi, diğeri de Fransız ihtilalidir. Sanayi devrimi makinalaşmayı, Fransız ihtilali de bireysel hak ve özgürlüğü ortaya çıkarmıştır. Makinalaşma ile başlayan teknik gelişmeler, ticaret ve sanayinin gelişmesine dolayısıyla yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani kapitalizmin doğmasına ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda devletin ekonomik ve siyasal yapısında gelişmeler olmuştur. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler, merkantilizmdeki devlet faaliyet alanını kısıtlamıştır.

Liberal ekonomik düzende, ekonomik faaliyetler devletin herhangi bir müdahalesi olmadan kendiliğinden oluşan bir düzen içinde gerçekleşmektedir. Birey her türlü özgürlüğe sahiptir, çıkarı her şeyin üzerindedir.

"Bu durumda devletin görevi de ülkenin iç ve dış güvenliğini sağladıktan sonra doğal ekonomik yasaların işleyişine karışmamak, engel olmamak, doğal ekonomik düzeni bozmamak, kişilere tam bir ekonomik özgürlük tanımaktan ibarettir"(GÖZE, 1980, s.20).

Liberal düzene 'kâr' özendirici bir rol oynayarak üretimi arttırmaktadır, diğer taraftan da yeni rakiplerin ortaya çıkmasına dolayısı ile arzın çoğalarak fiatların düşmesine neden olmaktadır.

Liberal görüŖe göre birey çıkarı ekonomik hayatın temeli olduğundan, devletin en önemli görevi serbest rekabete ve bireysel faaliyetlere imkan tanınalı, sözleşme ve mülkiyet hakkını korumalı, ekonomik sorunlara müdahale etmemelidir. Ekonomik ve sosyal hayat kendi yasalarına uygun olarak düzenli ve denge içinde geliŖecektir. Bununla birlikte, siyasal ve hukuki bir otorite olan devletin varlığı da zorunludur. Devlet toplumsal iliŖkilerin barışçı bir Ŗekilde düzenlenmesini sağlayacak, dışarıya karşı ulusun çıkarlarını savunacak, toprak bütünlüğünü koruyacak, iç güvenlik ve adaleti sağlayacaktır. Böylece ekonomik düzen devlet tarafından değil, ekonomik yaŖamın doğal yasalarıyla karşılanacaktır.

"KiŖilerin tam bir serbesti içinde diledikleri ekonomik faaliyeti yapabildikleri, istedikleri zaman faaliyetlerini durdurabildikleri ve faaliyetlerini deđiŖtirebildikleri, aralarında diledikleri sözleşmeleri yapabildikleri zaman ekonomik yasalar kendiliğinden işler duruma girer" (GÖZE, 1980, s.22).

Bu açıdan bakıldığında liberal düzen "iktisadi yaŖamda devlet müdahalesini en aza indirmeyi, tüm ekonomi içinde kamu sektörünün payını azaltmayı ve böylece iktisadi iliŖkileri kendi yasalarına tabi kılmayı öngören bir programın adı olmaktadır" (KÖKER, 1987, s.69). Görüldüğü gibi liberal görüşün devlet anlayışı, iktisadi düşüncelerden fizyokratlar ve klasiklerin görüşlerine uymaktadır. Ancak liberal düzenin ekonomik ve sosyal yapısındaki geliŖmeler, devletin ekonomik yaŖamda hissedilir ölçüde müdahaleci faaliyetlerinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Bu geliŖmeler aŖađıdaki Ŗekilde sıralanabilir.

Serbest rekabet tekelleŖmeyi dođurmuŖtur. Bu durum üretici açısından aşırı kar sağlamış, tüketici açısından ise fiat artışlarına katlanma zorunluluğunu ortaya koymuŖtur. Dolayısıyla liberal devlet, bu durumda tarafsız ve pasif kalamamış, tekelleri denetlemek, fiatları kontrol etmek, gerektiğinde bunları cezalandırma yoluna giderek ekonomik yaŖamın işleyişine müdahale etme zorunda kalmıştır.

Bu yüzyılda önemli olan diğer bir geliŖmede çalışan sınıfla ilgilidir. İşverene bağlı olarak ücret karşılığı çalışmak zorunda olan işçi, önceleri fiilen, daha sonraları da hukuken örgütlenmek, işveren karşı-

sında haklarını savunan, koruyan bir duruma gelmiştir.

Dış ticaretle ilgili serbest mübadele faaliyetlerinin yerini himayecilik almıştır. Liberal devlet ,ekonomik yaşamda gümrük himayeleri şeklinde müdahalelere başlamıştır.

Liberal ekonomilerin kaçınılmaz hastalığı olan ekonomik krizlerde devlet, hareketsiz kalamamıştır. Devlet, ekonomik kriz dönemlerinde iflas durumuna düşen işletmeleri bu durumdan kurtarabilmek için ekonomik yaşamı düzenleyecek tedbirler almak zorunda kalmıştır. Devletin kriz dönemlerinde büyük sanayi kuruluşlarına ve bankalara yaptığı müdahalelerde, onları korumaktan çok bu sanayi kuruluşlarında çalışan insan gücünü korumak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü büyük işletmelerin iflas durumuna düşmeleri halinde büyük bir işçi kesimi işsiz kalacaktır.

Bankalar için de aynı durum sözkonusudur. Küçük tasarruf sahipleri büyük ölçüde zarar görecektir. Bu durumda devletin ekonomik yaşama müdahaleci faaliyetleri görülmektedir.

Görüldüğü üzere, XIX yüzyıldaki ekonomik ve sosyal yapıdaki gelişmeler sonucunda liberal devlet ,ekonomik yaşam dışında kalamamış ve etkili bir biçimde ağırlığını hissettirmiştir. Dolayısıyla liberal devlet bireyi korumak için yeri geldiğinde, devletin ekonomiye müdahalesini kabul etmiştir.

2.2. MARKSİST GÖRÜŞE GÖRE DEVLET ANLAYIŞI

İnsanlık tarihini sınıflararası mücadele görüşüne dayandıran, sosyal gelişmeleri üretim biçimi ile açıklayan Marksistlere göre insanlardaki tüm ilişkileri üretim ilişkileri belirlemektedir.

Marksistlere göre devlet "egemen sınıfın genel amaçları için bazı sermaye sahiplerine ters düşse bile devlet, esas olarak bu sınıfın hizmetindeki üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin bir aracıdır. Demek ki devlet, bir toplumsal sınıfın öteki üzerindeki egemenliğini sürdürmeye yarayan bir toplumsal düzenleme aracıdır" (BREMONT J./GELEDAN A., 1981, s.106).

Başka bir ifade ile Marksistler devleti, "toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında ortaya çıkan, toplumda çıkarları çelişen sınıflar arasında egemen olanının, öbürü üzerindeki baskısını korumak ve sürdürmekle yükümlü bir kurum olarak görürler" (ŞAYLAN, 1986, s.20).

Marksist anlayışa göre bir toplumda "bireylerin üretici olarak karar alma yetkileri tamamen ortadan kalkmakta ve herkesin hangi işte çalışacağı, ne üreteceği merkezi bir planlama örgütü"(BARDA, 1982, s.138). yani devlet tarafından yapılmaktadır.

Devletin üretim sürecinde egemen olan bir sınıfın bu egemenliğini devam ettirmek için yarattığı bir kurum olduğu, esas rolünün de özel mülkiyeti korumak olduğuna ilişkin görüşler, Marks'tan önce de ortaya atılmıştır. Bodin, Hobbes, Locke, Rousseau, Smith, Kant ve Hegel gibi düşünürlerde devletin esas rolünün özel mülkiyeti korumak olduğunu söylerler.

Marks, devleti "toplumsal yapıdaki farklılaşmaya yani sınıfların ve bunlar arasındaki zıtlaşmanın varlığına bağlayarak esas fonksiyonunun bir sınıfın diğerleri üzerindeki kontrolünü yürütmek olduğunu ileri sürer"(ŞAYLAN, 1986, s.18).

Yine Marks'agöre "zahiri bir görüntü olarak devlet, toplumun yararlarını hedef alarak çelişkileri çözümlenmektedir" (ŞAYLAN, 1986, s.20).

"Marksistlere göre mülkiyet sahibi olanlarla olmayanlar arasındaki kav-
gada mülkiyeti olanlar hükümeti mülkiyeti olmayanlara karşı bir silah olarak kullanırlar" (HUBERMAN, 1990, s.218). Yani Marksistlere göre devlet, egemen sınıfın çıkarlarına göre, hizmet ediyordu. Devletin ilk ortaya çıkış nedeni de buydu. "İktisaden egemen olan sınıf üretim araçlarının sahibi aynı zamanda politik egemenliği de elinde tutar" (HUBERMAN, 1990, s.218). Marksizme göre gerçek bir özgürlük çağına ancak devletsiz bir toplumla ulaşılabilirdi.

2.3. FAŞİST GÖRÜŞE GÖRE DEVLET ANLAYIŞI

Faşist devlet anlayışı, liberal devlet anlayışını reddetmektedir. Faşist görüşte birey tek başına bir değer bir varlık değildir. Bireyin devlet karşısında hiçbir hak isteme talebi, devletin dokunmaması gereken hak ve özgürlükleri yoktur. Yani birey hak sahibi bir kişi değil, devlete karşı görevlerle yükümlü bir kimse durumundadır.

"Birey bu sistemde devletin ve toplumun amacı olmaktan çıkmış, birey devletin emrinde ve üstün bir amacın hizmetinde bir araç olarak değerlendirilmiştir" (GÖZE, 1980, s.156). Faşist devlet anlayışı, totaliter

dir sistem olarak ortaya çıkar. Bu durumda birey, devletin her türlü emir ve yasaklarına uymak zorunda bırakılmıştır. Bu düzende devlete keyfi yönetimlerini sürdürebilmeleri konusunda geniş olanaklar sağlanmıştır.

Faşist anlayışta tek parti sistemi zorunludur. Bu ise toplumdaki çıkar çatışmalarını, sınıf mücadelelerine son verecek, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda düzeni sağlanacaktır.

Devlet faşist anlayışa göre ekonomik alanda hakim durumdadır. Yine bu anlayışa göre bireylerin tüm faaliyetlerine müdahale etme hakkı ve yetkisi olan, çıkarlarını temsil eden bir devlet vardır.

Faşist devlet sistemi, korporatif ekonomik sistemini esas almış ve devletin tüm ekonomik faaliyetlere hakim olmasını sağlamıştır.

Faşist devlet sisteminin dayandığı siyasal temel, otoriter ve totaliter bir diktatörlüğün kurulması istenen ülkelerde, siyasal partilerin ortadan kaldırılmasına olanak sağlamıştır. Yani bu şekilde eşitlik, özgürlük, ulusal egemenliğe dayanan demokrasi sistemi ortadan kaldırılmıştır.

Faşist devlet anlayışa göre devlet, ekonomiye hakimdir. Devlet mekanizmasını elinde tutan diktatör, tüm ekonomik faaliyetlere müdahale edebilmektedir.

I.Dünya savaşından sonra ilk defa faşist devlet yönetimi, İtalya'da uygulanmış daha sonra bu düzen, Portekiz, İspanya ve Avusturya gibi devletler tarafından benimsenmiştir.

2.4. XX.YÜZYIL BATI AVRUPASI'NDAKİ SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI

20.yüzyılda devlete sosyal devlet denilmiştir. Sosyal devlet ekonomik yönden 'ekonomik müdahaleler' devleti olarak tanımlanabilir. Ancak, devletin ekonomi alanında müdahalesi yalnızca sosyal devlete özgü bir durum değildir. Örneğin liberal ekonomi düzeninde de devlet ekonomiye müdahale etme gereğini duymuştur. Bu bakımdan sosyal devleti diğer devlet modelleri arasında ekonomik müdahaleler devleti olarak tanımlamak yeterli değildir.

Sosyal devlette bireylerin özel mülkiyet hakkı korunmuştur. Bireylere

çalışma özgürlüğü, iş ve meslek seçme özgürlüğü, ekonomik özgürlük hakkı tanınmıştır.

Sosyal devlet bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakla da yükümlüdür. Bu ihtiyaçlar kamu hizmetleri ile karşılanacaktır. Bunlardan ilki toplumda düzeni, iç ve dış güvenliği sağlamakla başlar. Bu hizmetlerin yanında devlet sağlık, sosyal yardım, eğitim, sosyal güvenlik hizmetlerini de yapacaktır. Bunun yanında sosyal devlet konut, toplum, kalkınması, çocuk sağlığı, boş zamanların değerlendirilmesiyle ilgili sosyal hizmetlerle de ilgilenecektir. Sosyal devlet, aynı zamanda kara, deniz, hava ulaşımı gibi hizmetleri üzerine almıştır. Bu hizmetlerin devlet tarafından yapılması, sosyal gelişme ve refah için gerekli koşulları da hazırlayacaktır.

Sosyal devlet, toplumda refahı sağlamak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, insan ve maddi kaynaklardan en verimli şekilde yararlanmak, tam istihdam, ulusal gelir artışı için bir takım tedbirler almak zorundadır. İşte bu zorunluluk devletin, ekonomik hayata müdahale etme gereğini doğurmuştur. Sosyal devletin müdahalelerinin olumlu sonuçlar doğurabilmesi için bu faaliyetlerin düzenli uyumlu bir biçimde yapılması gerekir. Bu da sosyal devletin ekonomik hayata müdahalelerini, bir plan dahilinde yapmasını gerekli kılmıştır. Sosyal devlet bu şekilde özel ve kamu yatırımları planlaması ile yatırımlara yön verecek, fiatları denetleyecek, uygun bir fiat politikası izleyerek, üretimi planda öngörülen hedeflere yöneltecektir.

Ekonomi plan uygulamaları, II.Dünya savaşından sonra sosyal devlet sistemini benimseyen kapitalist ülkelerde görülmüştür.

Sosyal devlet, kapitalist ülkelerde sosyal refahı sağlamak, gelir dağılımı bozukluğunu önlemek, sosyal adaleti, fırsat eşitliğini sağlamak amacındadır. Yani toplumun sosyal gelişmesini, sosyal refahının artmasını sağlar.

Az gelişmiş ülkelerde ise sosyal devlet, hızlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek üzere sosyal kalkınmayı hedefler. Bu durumda bu ülkelerde devletin rolü daha önemlidir. Hem ekonomik kalkınmayı ve hem de sosyal gelişmeyi sağlayıcı tedbirler almak durumundadır. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde, sosyal devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolü çok büyük ve önemlidir.

BÖLÜM 3 BİR EKONOMİ POLİTİKASI ARACI OLARAK DEVLET

3.1 EKONOMİNİN ÖRGÜTLENİŞİ

İlkçağlardan bu yana insanlar ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli biçimlerde örgütlenmek gereğini duymuşlardır. Zaman ilerledikçe, yeni üretim teknikleri doğdukça, ekonomik yönden insanların örgütlenmeleri de değişikliklere uğramış ve toplumları en iyi yaşam seviyesine ulaştırmak için yeni düşünceler ortaya konmuştur. Her yeni üretim tekniği ve düşünce biçimi, insanların örgütlenmelerine şekil vermiştir. Ancak ilkçağ ve ortaçağda bu ekonomik örgütlenmeleri bir sisteme bağlamak mümkün değildir. Çünkü bu çağlarda üretim tarıma, zanaata, şehir içi ve şehir dışı ticarete dayandığından, tüm ekonomik faaliyetler sermaye birikimi için değil, hayatı devam ettirebilmek için yapılmıştır. Dolayısıyla ekonominin örgütlenişinin, ekonomik sistemle açıklanması batının sermaye birikimini elde etmesiyle ortaya çıkmıştır.

İnsanların toplu halde yaşamasıyla başlayan ilişkilerde ekonomik faaliyetler ön plandadır. Bu faaliyetler insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yine insanlar tarafından yürütülen üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla bir toplumdaki üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim gibi ekonomik faaliyetlerin örgütleniş ve yürütülüş biçimi ekonomik sistem kavramını doğurmuştur. "Ekonomik sistem herşeyden önce bir üretim ve gelirin dağılımı metodudur. Başka bir deyişle elde mevcut imkanlarla kişinin ihtiyacını tatmin etmek amacıyla bir örgütlenme biçimidir" (TALAS, 1974, s.7).

Bir toplumda kaynakların tam kullanımını sağlamak, bunların miktarını ve kalitelerini arttırmak, herkesin arzu ve ihtiyaçlarına uygun bir mal ve hizmet üretmek, bunların adil bir şekilde bölüşümünü sağlamak gibi sorunlar başlıca sistem tartışmalarına neden olmuştur.

Çağımızda yaygın olarak benimsenmiş ekonomik sistemler iki büyük grupta toplanır. Bunlar kapitalist sistem modeli ile sosyalist sistem modelidir. Her iki ekonomik sistemde, insan ihtiyaçlarının tatmini için, en yüksek ekonomik refah seviyesine erişmeyi amaçlar. Ancak aynı amacı taşıyan ekonomik sistemlerin işleyiş biçimleri farklıdır. Bu farklılık toplumların bünyelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ekonomik sistemler, tarihsel gelişim süreci içinde ortaya çıkarlar, değışkendirler ve zaman içinde değışikliğe uğrarlar. Bu ise o toplumun ulusal varlığına yani toplumun sosyal

ekonomik ve politik yapısına uyacak bir takım güçlerle işler. Bu güçlerin en etkilileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- o Birincisi ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklardır. Bunlar o ülkede benimsenecek ekonomik sistemi belirleyen önemli bir faktördür.
- o İkinci bir etken olarak kültür kaynakları söylenebilir. Yani bir toplumun tarihsel kültür düzeyi, o toplumun uygulayacağı ekonomik düzeyi belirler.
- o Üçüncü bir etken ülke halkının düşüncesi, zevki ve sosyal faaliyetleridir.

Anlaşıldığı üzere bir toplumda benimsenen ekonomik sistem, o toplumun yapısına uyan bir takım güçlerle işler.

Yukarıda ekonomik sistemlerin işleyişine yön veren etkenler açıklanmıştır. Şimdi de her ekonomik sistemde müşterek olan noktalar sıralanacaktır.

Üretim Kapasitesi

Ekonominin belkemiği olan üretimin arttırılması, ekonomik sistemin uygulanmasında temel şarttır. Üretimin arttırılması, toplumdaki ekonomik ve sosyal refahı yükseltir.

Kalkınma Hızı

Ekonomik sistem uygulanırken, ülkeler kalkınma hızının yükseltilmesini amaçlarlar.

Etkenlik Derecesi

Ekonomik sistemler uygulanırken ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek üretim faktörlerinin en optimal biçimde kullanılması gerekir. Yani üretimde kullanılan faktörler, ekonomik sosyal yapıda etkin olmalıdır.

Teknolojiyi Yakından Takip Etme

Ekonomik sistem uygulanırken üzerinde durulan konulardan biri de teknolojidir. Üretim tekniklerindeki son yenilikleri yakından takip etmek ekonomik sistemin amaçları arasındadır.

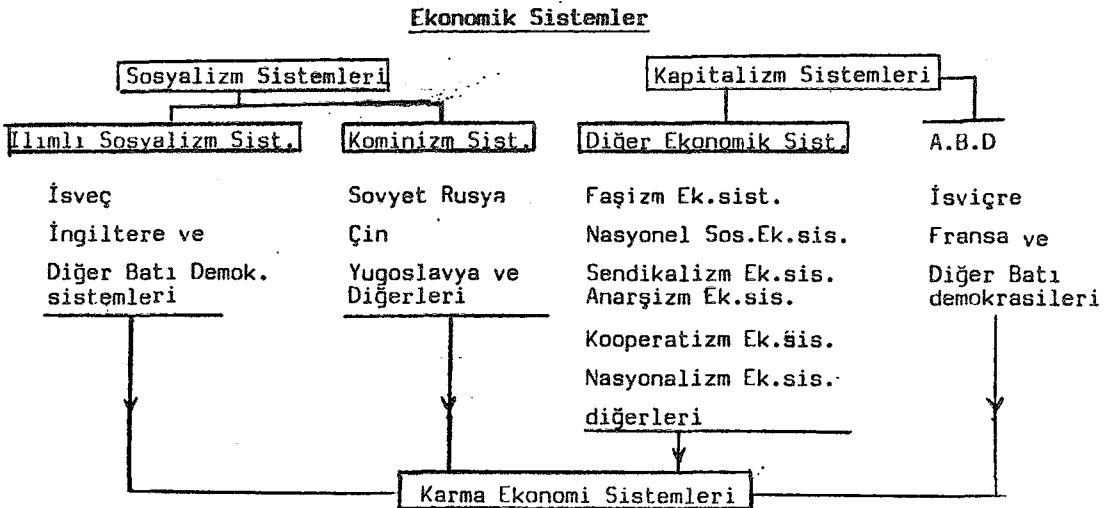
Ekonomik Özgürlük ve Sosyal Adalet

Ekonomik sistemler ekonomik birimlerin (işletme/birey) ekonomik özgürlüklerini esas almalıdır. Sosyal adalet kavramı da sistem uygulamalarında gözönünde bulundurulmuş önemli bir unsurdur.

Bir toplumun ekonomik faaliyetlerini düzenleyen örgütlenme biçimini belir-

leyen ekonomik sistemlerde üretim teknolojisi (üretim araçlarının eriştiği gelişme seviyesi)de önemli bir etkidir. Dolayısıyla üretim tekniğindeki gelişmeler, yenilikler o toplumdaki ekonomik faaliyetlerin işleyiş biçimlerine yön verir. Diğer taraftan bir toplumdaki ekonomik sistem, o toplumdaki diğer sosyal ilişkileri ve kurumları (din, hukuk, sanat, ahlak, siyaset) da etkiler. Toplular, bu etkenlerin neticesinde ekonomik sistemlerin evrimi bakımından incelenmelidir.

Toplular şimdiye kadar üretim biçimlerinde meydana gelen değişikliklere göre,tarihsel gelişme sürecinde aşağıdaki aşamalardan geçmişlerdir. Bunlar ilkel kominal toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum, sosyalist toplumdur. Bugün dünyamızda toplumların hepsi bu aşamalardan geçmiş değildir. Şuan dünyada en ilkel topluma rastlanabileceği gibi, en refah topluma da rastlanabilir. Dolayısıyla şu noktayı belirtmekte yarar vardır. Yukarıda sıralanan aşamalar insanlığın geçmesi zorunlu olduğu aşamalardır. Yani her toplum bu aşamaları sırasıyla aşmak zorunda değildir. Gerçekten,örneğin dünyada sosyalist sistemin ortaya çıkabilmesi için,dünyanın bir yerinde mutlaka kapitalizmin yaşanmış olması lazımdır. "Ancak yer-yüzü toplumlarından bir tanesinde kapitalizm gelişip, sosyalizm ileri bir aşama olarak belirdikten sonra, bu aşamanın başka toplumlar tarafından benimsenmesi için bunların da aynı şekilde kapitalizm aşamasından geçmeleri beklenmez" (AREN, 1974, s.73). Şuan dünyamızda benimsemiş iki temel ekonomik sistem grupları arasında 'Faşizm', 'Nasyonel Sosyalizm' ve 'Karma Ekonomi' sistemleri adıyla anılan ekonomik düzenlerde vardır. Aşağıdaki şema, ulusların yaşamında benimsemiş oldukları başlıca ekonomik sistem çeşitlerini göstermektedir.

Kaynak: (BARDA, 1982, s.80)

"Bugün artık ekonomik sistemler, toplumların dinamik oluşum süreçleri içinde, zaman zaman kapitalist veya sosyalist yönleri ağır basan Karma ekonomi sistemlerini benimseme eğilimi içinde görünmektedirler" (BARDA, 1982, s.80).

Tam bir Kapitalizm sistemi bugün artık ne ABD'de, ne de İsveç'te, Kominizm sistemi ise ne Sovyet Rusya ne de Yugoslavya'da tam anlamıyla yürütülmektedir. Özellikle çok yakın bir zamanda, 1989 yılında başlayarak günümüze kadar gelen siyasi gelişmeler, sosyalizm sisteminin bir yönü olan kominizmdeki yumuşamayı göstermiştir. İki uç noktada olan sosyalist sistem ile kapitalist sistem aşağıda açıklanacaktır. Sosyalist sistem, kapitalist sisteme bir tepki olarak doğmuş ve gelişmiştir.

Kapitalist Sistem

Liberal iktisadi düşüncenin ekonomi sistemi olan kapitalizme, özel teşebbüs sistemi, serbest teşebbüs sistemi, piyasa iktisadi sistemi de denilir. "Kapitalizm bireylerin kendi özgür iradeleriyle kendi çıkarlarını gözeterek girmeyi kararlaştırdıkları ilişkileri ifade eder ve her bireyin kendi yararını maksimize etmeye çalıştığı bir iktisadi sistemdir" (KÖKER, 1987), s.71).

Kapitalizm sisteminin özü, üretim araçlarının az sayıda özel şahısların elinde toplanması ve bu araçlardan yoksun olanların (işçilerin) hayatlarını devam ettirmek için bu kimselerin işyerlerinde ücret karşılığı çalışmak zorunda olmalarıdır.

"Kapitalist sistemde, ekonomik sorunların tümünün çözümü fiat mekanizmasından beklenir. Piyasa mekanizması iyi işlerse, fiatlar sistemi her işi sihirli bir el gibi düzenleyecektir ve devletin hiçbir konuda müdahalesine gerek kalmayacaktır. Fiatlar sistemi, gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerek üretim faktörleri piyasalarında kıt kaynakların en iyi kullanılmasını, en hızlı gelişmesini ve en yüksek üretim ve refah seviyelerine ulaşılmasını otomatik olarak sağlayacaktır" (ÜSTÜNEL, 1975, s.83).

XVII.yüzyıldaki teknolojik gelişmeler, makinanın üretimde kullanılmaya başlanması, kapitalist sistemin doğuşunu hazırlamış ve bu yüzyılın sonlarından itibaren hakim ekonomi düzeni olmaya başlayarak bugünkü duruma gelmiştir. İlk zamanlarda kapitalizm küçük işletmelerden oluşmuş, gittikçe

rekabetçi niteliği artmış ve sermayeci özelliğin az sayıda kişilerde toplanmasıyla tekelci bir nitelik kazanmıştır.

Kapitalist ekonomi sistemi, belirli karakteristik özellikleri bakımından ele alınıp, aşağıdaki şekilde incelenebilir.

Kapitalist bir ekonomide ekonomik faaliyetler, merkezi plana bağlı olmadan yürütülür. Bölgesel planlar, girişimcilere yol gösterici planlardır.

Kapitalist ekonomide özel mülkiyet en önemli haktır. Özel mülkiyet bilinci, bireyi üretim ve tasarrufa etmektedir.

"Zenginliğin birikimini ve korunmasını teşvik eden temel unsur, özel mülkiyet kurumudur. Bu koşulların devam etmesi durumunda, özel mülkiyet kapitalist ekonomilerin en belirgin ve en etkili bir kurumu olmaya devam edecektir. Özel mülkiyet ortadan kalktığı zaman ki böyle bir durumda ekonomik kararların kaynağı özel mülkiyet dışı bir kurum olacaktır. Kapitalist düzende varlığını yitirecektir" (Gen. Ekonomi Ans. 1982, s.748).

Kapitalist ekonomi sisteminde birey önemli faktördür. Dolayısıyla bireysel özgürlük esastır. Birey özgürlüklerini her alanda rahatça kullanabilmektedir. Kapitalist sistem laissez faire prensibine göre serbest rekabet düzeni içerisinde işler. Ancak uygulama alanında aşırı rekabet uzun dönemde rekabeti ortadan kaldırarak tekelleşmeyi doğurur.

Kapitalist sistem, toplum yararına olan, toplumu ilgilendiren konularda devletin müdahalesini kabul eder. Örneğin ulaştırma hizmetleri, telefon, telgraf, gaz elektrik vb. faaliyetlerde devlet hakim roledir. Kapitalist ekonomi sisteminde göze çarpan en belirgin özellik gelir dağılımındaki eşitsizliktir.

"Bireysel yetenek farkları, ihtiyaçların şiddet derecelerindeki farklar, özel mülkiyet farkları, gelirdeki eşitsizliğin sürekliliğinin temel unsurlarıdır. Hatta kapitalist sistemde ekonomik refahın sağlanması için, bu eşitsizlik halinin de sürmesi temel şart olarak ileri sürülür. Fakat gelir dağılımındaki bu eşit olmayış

halinin, sosyal adalet prensipleriyle bağdaşmayacağını gözönünden uzak tutmak gerekir" (BARDA, 1982, s.88).

Ancak kapitalist sistemin gelir dağılımındaki eşitsizlik hali, tasarrufları arttırır ve sonuçta da yatırım olanaklarını arttırarak toplumun refahını ve milli gelirin dağılışını yükselttiği ileri sürülmektedir.

Kapitalist ekonomi sisteminde verimlilik ve karlılık girişimcinin temel hedefidir. Bu sistemde özel teşebbüse üretim yapması için geniş olanaklar sağlanır.

Yukarıda yapısal özellikleri anlatılan kapitalist model, saf şekliyle bugün hiçbir ülkede uygulanmamakta, daha doğrusu uygulanmamaktadır. Kapitalizmin doğduğu ülke İngiltere'de ve kapitalist düşüncelerin güçlü savunucularının yaşadığı ABD'de bile bugün kapitalist düzen saf şekliyle mevcut değildir.

Sosyalist Sistem

XVII.yüzyıl sanayi devrimi, ekonomik düzende yaptığı değişiklikle, liberalist ekonomi düzeninin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kapitalist düzeni benimseyen toplumlarda sık sık işsizlik bunalımlarının görülmesini, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikleri ve teknolojik ilerlemenin yarattığı sosyal sorunları inceleyen dönemin düşünürleri, düzendeki sorunları ortadan kaldıracak yeni arayışlara girmişlerdir. Dolayısıyla liberalizm düzeni kendini izleyen sosyalizme hem neden olmuş, hemde öncü olmuştur. "Sosyalizm öncelikle XIX.yüzyıl Avrupası'nda, kapitalist sınıfın yarattığı belirli kötülöklere bir başkaldırma olarak düşünölebilir" (KAZGAN, 1980, s.334).

Kapitalist sistemin sosyal bünyede yaptığı değişiklikler, sosyalizmin doğmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle, sanayileşme emekçi ve sermayedarı aşağıdaki durumlarla karşı karşıya bırakmıştır.

- o Sermayesiz üretim faaliyeti güçleşmiştir;
- o Sermayenin sahibine sağladığı kazanç, emekçinininki ile karşılaştırılmayacak kadar büyük olmuştur,
- o Emek ücretinin belirlenmesi, sistemin işlerliğini belirleyen arz ve talep kanununa göre değil, sermaye sahipleri tarafından belirlenmiştir,
- o Üretimi yapanlar, sermaye sahipleri ile bunların emrinde ücret karşılığı çalışanlar diye iki sınıfa ayrılmıştır. Bu iki sınıf arasında geniş ayrılıklar göze çarpmış ve bu fark sermayedarın lehine gelişerek, emek-

çinin sömürülmesine neden olmuştur,

- o Sistemin ekonomik işlerliğini belirleyen serbest rekabet düzeni, sadece sermayedar sınıfa yararlı olmuş, işçi sınıfına hiçbir şey kazandırmamıştır,
- o Sanayileşmeyle beraber gelişen teknolojik yenilikler makinalaşmayı arttırmış, dolayısı ile emekçinin yerini alan makinalaşmayla işsizlik had safhalara ulaşmıştır,
- o Emeğe göre ücret ilkesi doğrultusunda gelir dağılımında eşitsizlikler başgöstermiştir,

" Sosyalist düşünce sistemi, temel inançları ilkeleri ve insanları mutlu kılmak için seçtiği kurumsal çerçeve ve araçlar ile kapitalizme taban tabana zıt bir hayat felsefesi yansıtır. Bununla beraber, sosyalizm'de temel amaç kapitalist düzendeki amacın aynıdır. Yani toplumun refahını sağlamaktır" (ÜSTÜNEL, 1975, s.84).

Başka bir ifadeyle;

" Sosyalizm ana hatlarıyla üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti getirmeyi ve insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Buna göre üretim kar için değil, fakat toplumsal ihtiyaçların tatmini için planlı bir şekilde yapılmalıdır. Kişinin özgürleşmesi, bu düşünce akımının temel ilkesidir. XIX. yüzyılda bu öğretinin gelişmesinde, bir yandan kapitalizmin geniş halk kitleleri üzerindeki olumsuz sonuçları; bir yandan da liberalizmin vaddettiği koşullar, büyük ölçüde etkili olmuştur" (KAZGAN, 1980, s.334).

Sosyalizm sözcüğü ilk defa, İtalyan iktisatçısı Giocoma Guilani tarafından 1803 tarihinde kullanılmış ve bu yıldan günümüze kadar geçen sürede ise sosyalizmin tanımı üzerinde çok tartışmalar yapılmıştır. Bu durumun nedeni ise sosyalizmin tek bir doktrin olmayıp, çeşitli akımlardan oluşan bir yelpazenin dilimleri gibi değişik derecelerde sola açılmış olmasıdır. (Evrimci sosyalizm ve Devrimci sosyalizm gibi)

3.2 EKONOMİ POLİTİKASI

Bir toplumda ekonominin işleyişi ile akış şekline yön veren, uygulanış biçimlerine göre farklı nitelikleri olan ekonomik düzen modelleri alt bölüm-

lerde anlatılacaktır. Ancak daha önce konunun anlaşılabilirliği yönünden ekonomi politikasının tanımı yapıldıktan sonra da ekonomi politikasının düzen politikasına ilişkin ilkeleri açıklanacaktır.

Ekonomi politikası tanımı yapılmadan önce, politika tanımının yapılmasında fayda vardır. Politika en geniş anlamı ile "Belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması olarak tanımlanabilir" (SAVAŞ,1982, s.1). Dolayısıyla ekonomi politikası da bu tanımdan yola çıkılarak şöyle açıklanabilir. "Belli iktisadi amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanmasıdır" (SAVAŞ, 1982, s.1).

Ekonomi politikası, fert ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayan yani iktisadi olaylarla uğraşan her karar birimi için sözkonusudur. Yani bireylerin, toplumun ve tüm bunları kapsayan devletin ekonomi politikasından sözedilebilir. Ancak genelde ekonomi politikası denilince hep devletin ekonomi politikası düşünülür. Çünkü devlet kalkınmasını temelde ekonomiye dayandırır. Dolayısıyla bir takım ekonomik hedefler saptar ve yeri geldiğinde bunları uygular. Şimdi ekonomi politikası, devletin ekonomi politikası olarak şöyle açıklanabilir. Ekonomi politikası, devletin belli ekonomik hedeflere ulaşmak için kararlar alması ve bu kararları uygulamasıdır. Devlet bu kararları uygularken, bu kararlara etki eden birçok unsurun varlığı da sözkonusudur. Ülkelerin coğrafi-fiziki yapıları, varolan bilgi ve teknoloji seviyesi, sermaye birikimi, iktisadi ve mali hukukun yapısı vb. sayılamayacak kadar faktör ekonomi politikasının belirleyici unsurlarını teşkil eder.

Yukarıda devletin bir takım ekonomik hedefleri olduğu ve yeri geldiğinde bunları uyguladığı söylenmişti. Devletin uyguladığı ekonomi politikasına göre ulaşmak istediği amaçlar önceden bellidir. Ekonomi politikasına göre ulaşılacak istenen amaçların önceden belli olması, bu amaçların birbirleriyle çatışmasına engel değildir. İşte bu yüzden devlet ekonomi politikası amaçlarını belirlerken, bu amaçları birbirleriyle çatıştırmamalı ve her amaca en uygun aracı seçmelidir.

Devlet ulaşmak istediği hedefleri gerçekleştirebilmek ve ekonomiye istediği şekilde yön verebilmek için ilk önce ekonominin içinde bulunduğu durumu, koşulları değerlendirmek zorundadır. Eğer ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin sonuçları, sağlıklı olarak değerlendirilebiliyorsa ancak o za-

man hedeflenen sonuçlara ulaşılabilir.

Devlet ekonomi politikasına göre, saptadığı amaçlar için bir takım planlamalar yapar ve ekonomik birimler de bu planlara uygun üretim planları hazırlayıp hareket ederler. Böylece ekonomik birimler, devletin saptadığı ekonomi politikası amaçlarına göre ne üretileceğini, ne kadar üretileceğini, nasıl üretileceğini, ne zaman ve nerede üretilebilecekleri hakkında önceden bilgi sahibi olurlar.

Devletin ulaşmak istediği temel ekonomik hedefler şöyle sıralanabilir.

- o Tam istihdam,
- o Üretimi arttırmak,
- o Fiyat istikrarını korumak,
- o Adil gelir dağılımı,
- o Ödemeler bilançosu dengesi,

Yukarıda sıralanan temel amaçların sağlanması, toplumun bir bütün olarak refahının artmasına neden olmaktadır.

"Ekonomi politikasının temel hedefleri olan bu amaçların bazıları diğerini destekleyici rol oynarken, bazende politikalar arasında çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin ekonomide tam istihdamı sağlamaya yönelik politikalar, büyüme hızını olumlu yönde etkilerken, ekonomide fiyat istikrarının sağlanmasını zorlamakta, ödemeler bilançosu dengesini baskı altında tutmaktadır" (ZORHAN, 1990, s.1).

1929 Dünya bunalımı nedeni ile ortaya çıkan işsizlik, hızlı fiyat artışları, üretim bolluğu gibi ekonomide görülen bozuklukları gidermede, ekonomik dengeyi sağlamada, devletin müdahaleci girişimleri yani 'Devletçilik' çok önemli bir ekonomi politikası aracı olmuştur.

Ekonomi politikası aracı olarak devlet, saptadığı ekonomik amaçlara ulaşmak için ekonomiyi düzenleyici yönde müdahalelerde bulunur, devlet işletmeciliği yapar. Bir ekonomi politikası aracı olarak devletçilik ekonomik düzen modellerinde anlatılacaktır.

3.2.1 Ekonomi Politikasının Düzen Politikasına İlişkin İlkeleri

Ekonomi politikasının düzen politikasına ilişkin ilkelerini anlatmadan önce, amaç ve ilke terimlerinin açıklanmasında yarar vardır.

Ekonomi politikasında amaç, istenilen hedeflenen şeylerdir. Örneğin devlet, toplumun bir bütün olarak refahının artması için, ödemeler bilançosu dengesini, büyüme hızını arttırmayı ve adil bir gelir dağılımı bölüşümünü amaçlar.

İlkeler, bir toplumda ekonomik düzenin oluşmasında kullanılan kurallardır. Bu ilkeler (kurallar) ekonomik birimlerin ve devletin davranışlarına yön verirler. İlkeler, her toplumda farklı olan değer yargılarından oluşurlar ve o toplumdaki ekonomiye ve devletin davranışlarına yön verirler. Örneğin özgürlük, adalet, güvenlik gibi değer yargıları her toplumda farklıdır. Bazı toplumlarda her alanda (iş yeri seçimi, ekonomik özgürlük, meslek seçimi) özgürlük hakimdir, bazı toplumlarda ise bu özgürlükler kısıtlanmıştır. Bireyin davranış biçimini merkezi karar organı belirler. Özgürlükle ilgili olarak örnek verilen değer yargısının iki toplumdaki farklı uygulanış biçimi, toplumların ekonomik düzenlerini belirlemektedir. Özetle ekonomik düzeni oluşturan ilkeler (kurallar) her toplumda farklı olan değer yargılarından ortaya çıkarlar. Dolayısıyla bir toplumdaki ilkeler (kurallar) ekonomik düzen politikası ile ilgilidir. "Düzen politikasına ilişkin ilkeler, bireylerin, ekonomik birimlerin (girişimciler) gibi ve devletin (hükümet) gibi ekonomi politikasının taşıyıcılarının davranışları için geçerli olabilirler" (KEPKP, 1983, s.31).

Ekonomik düzen politikasına ilişkin ilkeler, genel ve özel diye iki'ye ayrılarak incelenebilir.

Genel ilkeler, ekonominin genel düzeni ile ilgilidir. Yani bir toplumda ekonomik düzen nasıl olmalıdır? Öncelikle ekonomik birimler arasındaki ilişki nasıl olmalıdır? Bu birimler arasındaki karşılıklı uyum nasıl sağlanacaktır? Ekonomik birimlerin planlarının içeriğini kim belirlemelidir? Yani burada ekonomik birimlerin koordinasyonu sözkonusudur.

İkinci olarak devlet ile ekonomik birimlerin subordinasyon yönünden ilişkisi mevcuttur. Bu ilişki, ekonomik birimlerin planlarının, devletin ekonomi politikasının belirlediği amaçlara uyumunun nasıl sağlanacağına

yöneliktir.

Ekonomik düzende, ekonomik birimler faaliyetlerini planlara göre yürütmektedirler. Örneğin işletmeci üretecek olduğu ürünlerin türü ve miktarını, üretim yönetimini, işletmenin yerini belli bir plana göre belirler. Tüketici de aynı şekilde aldığı gelirden ne kadarını tüketime, ne kadarını tasarrufa, ne kadarını yatırıma ayıracağını tüketiceği malların türü ve miktarını plana göre yapar. Ancak tüketici ve üreticilerin yaptıkları planlar belli bir dönem için geçerlidir.

Ekonomik birimler, planlarını plan verilerine göre belirler. Yani planlamanın koşulu plan verileridir. En önemli plan verileri, piyasadaki fiyat, ücret düzeyleri, faiz oranlarıdır. İşletme üretim araçlarını sağlarken, ürünlerini satarken yukarıdaki verilere dikkat etmek zorundadır.

Bunların dışında ekonomi politikasınca belirlenen ve ekonomik birimlerin plan verileri arasında bulunan koşullarda vardır. Bunlar vergi düzeyleri, subvansiyonlar, sosyal güvenlik katkı paylarıdır. Bunlardan başka "mülkiyet mevzuatı, sözleşme mevzuatı, sanayi mevzuatı, toplu sözleşme mevzuatı gibi ekonomik birimlerin alacakları kararları ilgilendiren hukuk normları da plan verileri sayılır" (KEPKEP, 1983, s.36).

Ekonominin genel düzeniyle ilgili olan koordinasyon ve subordinasyon ilkeleri aşağıda açıklanmaktadır.

Koordinasyon İlkeleri

Sayılamıyacak kadar çok ekonomik birimlerin yer aldığı piyasada ekonomik denge nasıl sağlanacaktır? Yani ekonomik birimlerin planlarının içeriğini kim belirler, bu planlarla düzenli bir ilişki sağlanacak biçimde birimlerin birbirine uyumu nasıl sağlanır? İşte tüm bunlar ekonomik birimler arasındaki koordinasyon ilkesini ortaya koyar. Koordinasyon ilkesine ilişkin iki temel ekonomi biçimi düşünülebilir. İlki piyasa ekonomisine ilişkin koordinasyon ilkesidir. Bu ekonomi modelinde, her ekonomik birim bağımsız karar alır, planlarını bağımsız olarak hazırlar. Ancak böyle davranırken, ekonomik birimler piyasa koşullarını da dikkate alırlar. Buna göre ekonomik birimlerin piyasaya uygun bir koordinasyonları vardır. Fiyatlar ve gelir piyasada oluşur. Fiyatlar ve gelir ekonomik birimlerin kendi planlamaları için dikkate alacakları temel plan verilerini oluşturur.

Bir diğler piyasa türü olan Merkezden Yönetilen Ekonomiye ilişkin koordinasyon ilkesinde, merkezdeki organ, ekonominin tümü için üretim ve tüketim konusunda genel bir plan hazırlar ve bu plan çerçevesi içinde ekonomik birimlerin planlarının içeriğini belirler. Bu ekonomik modele ilişkin olarak ekonomik birimler planlama işlevine sahip değildirler. Yalnızca merkezdeki organa göre belirlenen planları uygulama işlevini yaparlar. Yani bu modelde fiyat ve gelirler merkezdeki planlama organınca belirlenir.

Subordinasyon İlkeleri

Ekonomik düzen incelenirken ve sınıflandırılırken subordinasyon ilkesi de büyük önem taşır. Subordinasyon ilkesi, ekonomi politikası taşıyıcısı olan devlet ile ekonomik birimler arasındaki ilişki sırasında sözkonusudur. Yani devlet ile ekonomik birimler arasındaki ilişki nasıl oluşturulmalıdır ki devlet ekonomi politikası amaçlarına ulaşsın.

Subordinasyon ilkesine göre devlet ile ekonomik birimler arasındaki ilişki aşağıda anlatılacak değişik biçimlerde oluşturulabilir.

- " o Devlet ekonomik birimlerin kararlarına karışmaz,
- o Devlet ekonomik birimlerin plan elemanlarını belirlemelerine karışmaz, fakat plan verilerinin değiştirilmesi için girişimcilerin ve tüketicilerin planlarını etkiler,
- o Devlet ekonomik birimlere, plan elemanlarını belirlemede karar özgürlüğü tanımaz. Girişimcilere ve tüketicilere plan elemanlarını belirlemede devlet, merkezden emredici faaliyette bulunur,
- o Devlet ekonomik birimlerin planlarının içeriğini belirler" (KEPKEP, 1983, s.39).

Bir ekonomik düzende, bu dört subordinasyon ilkesinden hangisinin benimseneceği, toplumun değer yargısına bağlıdır.

Yukarıdaki subordinasyon ilkelerinden birinin benimsenmesi, devletin ekonomi politikasında istenen amaçlara da bağlıdır. Örneğin ulusal ürünün düzeyine ve gelişmesine ilişkin, istihdam düzeyine ilişkin, para değerindeki gelişmelere ilişkin, gelir dağılımındaki gelişmelere ilişkin)

Buna göre önceden belli olan amaçlar, belli bir subordinasyon ilkesinin geçerli olması durumunda gerçekleştirilebileceği kabul edilir. Dolayısıyla eko-

nomi politikasına göre, belli bir amacın gerçekleşebilmesi için, belli bir ekonomik düzenin en iyi araç olduğu düşünülür. Yani burada ekonomik düzen bir araç olarak nitelenebilir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan yola çıkılarak, ekonomik düzen kavramını şöyle açıklamak mümkündür.

'Ekonomik Düzen' ekonomik birimlerin (girişimci/tüketici) planlarının ve davranışlarının birbirine uyumu (koordinasyonu) ile yine bu ekonomik birimlerin ekonomi politikası taşıyıcısı olan devletle uyumunun (subordinasyon) türü ve biçimidir. Burada ekonominin akışını da açıklamak gereklidir. 'Ekonominin akışı' zaman içinde gelişen ekonomik faaliyetlerdir. Ekonomik faaliyetler, o anda mevcut olan ekonomik düzen koşulları altında yürütülür.

Buraya kadar ekonomik düzenin oluşmasına ilişkin gerekli olan genel ilkeler yani koordinasyon ve subordinasyon ilkeleri açıklanmıştır. Genel ilkelerin yanında ekonomik düzenin oluşmasında özel ilkeler de vardır. Aşağıda ara başlıklar ile bu ilkeler anlatılacaktır.

Mülkiyet İlişkileri, Girişim Biçimleri, İşletme Yapısının Temel Düzeni

Ekonomik birimlerin üretimde rol oynamasında, yani üretim araçlarının üzerinde kullanma yetkisinin bulunması mülkiyet ilişkisine bağlıdır. Serbest özel mülkiyet, üretim araçlarının kamulaştırılması, mülkiyet ilişkilerinde önemli rol oynar.

İşletmenin düzeninde işçinin özlük hakları, toplumsal ve ekonomik yönden işletmenin yönetime katılması biçimi olarak belirir. Örnek olarak işletme düzeninde şu ilkeler görülebilir. İşçinin yönetime katılımı hiç yoktur, sorumlu olarak yönetime katılması mevcuttur, işgücünün idare meclisinde ve yönetim kurulu 'nda üyeliği mevcuttur.

Piyasaların ve Rekabetin Temel Düzeni

Ekonomik birimlerin alışverişteki davranışlarında piyasa biçimi ve para önemlidir. Piyasanın düzenini belirleyen ,piyasaya giriş çıkış ve rekabet ilkeleridir.

"Genel olarak piyasaya giriş çıkışta hiçbir sınırlama yoksa, serbestlik hakimse açık piyasa ilkesinden sözedilebilir. Burada da örneğin işyeri seçme özgürlüğü, işyeri kurma özgürlüğü, serbest ticaret ko-

larına ilişkin ilkelerde olabileceği gibi, piyasalar arasında bazı farklılıklar görülebilir" (KEPKEP, 1983, s.41).

Kapalı piyasalarda, piyasaya giriş çıkış sınırlandırılabilir. Bu piyasalarda devletin yönetim tekeli, dış ticaret tekeli, patent yasası gibi tekelere vardır.

Ekonomik düzende rekabet ilişkileri, serbest rekabet ilkesi veya rekabetin sınırlandırılması, yani devlet kontrol ve yasaklama biçiminde tutum izleyebilir.

Para Düzeni

Ekonomik birimlerin alışverişinde değişim aracı olarak paranın kullanılması, para yaratma konusunu ortaya çıkarır. Burada para yaratma hakkının kime ait olduğu (Devlet/Merkez Bankası) sorunu ile para yaratmanın miktarasal sınırlamasının, hangi ilkelere göre düzenleneceği sorunları karşımıza çıkar. Burada ya Merkez Bankası'nın devlete bağımlılığı ya da bağımsızlığı kuralları geçerlidir. Para yaratmanın sınırlanması çeşitli karşılık kurallarına göre yapılır. Yurt dışı ile olan ödeme ilişkilerinde serbest ödeme ya da döviz yaratma yöntemi ilkeleri geçerli olabilir. Uluslararası karşılıklı serbest ödeme düzeninde döviz kuru politikası stabil veya esnek döviz kuru biçiminde olabilir.

Gelir Bölüşümü

Ekonomi düzeni modellerine göre gelir bölüşümü farklıdır. Piyasa düzeninde anlaşmalara göre, yani ücretler ve aylıklar bireysel serbest anlaşmalara, serbest toplu sözleşmelere göre oluşur. Girişimci geliride piyasa koşullarında oluşan satış geliri ve maliyete göre oluşur. Merkezden yönetilen ekonomi düzeninde fiat ve gelir, merkezdeki organca belirlenir.

Gelirin tüketilmesinde de düzen politikasına ilişkin ilkeler geçerlidir. Gelirin tüketilmesinde ya da arttırılmasında, tüketilecek malların seçiminde, tüketici birimleri serbestçe mi karar vermeli? yoksa merkezdeki yönetim organı bunları da planlamaktadır? ya da tüketimde özgür seçim ve zorunlu tasarruf kuralımı geçerlidir.

3.3 EKONOMİK DÜZEN SİSTEMLERİ

Bir toplumda ekonominin örgütlenişine yön veren ekonomik düzenler, koordi-

nasyon ve subordinasyon ilkelerinin birbirinden değişik bileşimleri olarak ortaya çıkarlar. Ekonomik düzenler dört grupta toplanır. Bunlar serbest piyasa ekonomisi düzeni, merkezden yönetilen planlı ekonomi düzeni, güdümlü ekonomi düzeni ve devletçi ekonomi düzenidir. Aşağıda kısaca bu düzenler anlatılacaktır.

3.3.1 Serbest Piyasa Ekonomisi Düzeni

Serbest piyasa ekonomisi, üretici ve tüketicilerin karşılıklı alışverişte bulunduğu, rekabetin olduğu yüksek verimlilik, yüksek karın amaçlandığı bir piyasa çeşididir.

Serbest piyasa ekonomisinde, ekonomik birimler serbestçe karar verme özgürlüğüne sahiptirler. Yani bireyler serbestçe meslek ve işyeri seçerler, girişimciler üretim araçlarının kullanımında serbestçe karar verirler, tüketiciler gelirlerini, tüketim, yatırım ve tasarruf için serbestçe kullanırlar. Bu ekonomik düzen modelinin felsefesinde, devletin ekonomiye müdahale etmemesi ilkesi geçerlidir. Devlet yine bu düzende varlığı ile vazgeçilmez bir otoritedir. Ancak devletin ekonomiye müdahale etmemesi onun ekonomi politikasına ilişkin hiçbir işlevi olmadığı anlamına gelmez. Devlet klasik görevlerinin yanında, ekonominin hukuksal yapısını, yani ekonomik birimlerin karar verme özgürlüklerini güvence altına alır.

Bu düzende ekonomik birimlerin planlarının koordinasyonu, yani birbirleriyle uyumu, girişimcilerin ve tüketici birimlerin planlarını hazırlarken, payasanın koşullarını, özellikle piyasa fiyatlarını dikkate almalarıyla gerçekleşmektedir.

Serbest piyasa ekonomisinde ekonomik birimler, piyasada kendi kendilerine birbirlerine uyum sağlarlar. Devlet bu ilişkiye hiç bir şekilde müdahale etmez.

Serbest piyasa ekonomisinin içleyebilmesi için bir takım koşulların zorunluluğu hissedilir. Bunlar; üretici/tüketici sayısı çoktur, üreticiler arasında rekabet vardır, üreticiler en büyük faydayı sağlama çabası içindedirler. Serbest piyasa ekonomisi düzeni, fiyat mekanizmasına göre işler, yani piyasadaki bütün fiyatlar arz ve talebe göre oluşur. Ancak piyasada fiyatlara karşı aşırı duyarlılık mevcuttur.

"Fiat mekanizmasının tam olarak işleyebilmesi için fiatların arz ve talep karşısında hareketliliğinin yanında, arz ve talebinde fiatlara karşı duyarlı olması gereklidir. Bu duyarlılık normal olarak talebin fiat yükselişi ile azalması, fiat düşüşü karşısında artmasıdır. Arz'da durum bunun tersidir. Malı üreten, satan yani arzeden, fiat yükselince daha çok arz etmeye, azalınca daha az arz etmeye eğilimlidir" (KILIÇBAY, 1985, s.12).

Serebst piyasa ekonomisi düzeni'nde üreticiler birbirleri ile rekabet ederek faaliyetlerini sürdürürler. Rekabet piyasasının en önemli özelliği; yüksek verimlilik, büyük kar, büyük üretimdir. Üreticiler piyasadaki mal ve fiatları, üretim araçları fiatlarını dikkate alarak en yüksek kara ulaşmaya çalışırlar. Ancak aralarındaki rekabet bu karı aza indirir. Tüketiciler ise gelirlerine zevklerine göre malların piyasadaki fiatlarına göre tüketimden, en yüksek faydayı sağlamaya çalışırlar.

3.3.2 Merkezden Yönetilen Planlı Ekonomi Düzeni

Merkezden yönetilen ekonomide, ekonomik birimlerin karar alma özgürlükleri ortadan kaldırılmıştır. Merkezdeki organ yani devletin tercihleri, ekonomik birimlerin tercihlerinden daha önemlidir. Devlet ekonomik birimlere neyin yararlı olduğunu, onlardan daha iyi bilmektedir. Dolayısıyla devlet, üretim, gelir bölüşümü ve tüketim bakımından ekonominin akışını planlar ve bu planlara dayanarak bütün işletmelere ve tüketici birimlerine bu planları uygulatır.

Ekonomik birimlerin planlarının içeriğini devlet, bu ekonomi düzeninde emredici bir biçimde planlamayla merkezden yönetir. Fakat bu düzende planlamanın, koordinasyon sorununu çözemeyeceği ve ulaşılmak istenen amacı gerçekleştiremeyeceği görüşü hakimdir. Bu görüşe neden olan gelişmeler, ideolojik değişimler ve bireysel tüketici tercihlerinin artışıdır. Tüketicinin artan geliri ile daha da farklılaşan ihtiyaçlarına üretimin uyumunun, merkezdeki organın planlama yoluyla sağlayamayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca üretimdeki etkinlik ve ekonomik dengeyi merkezdeki organın sağlayamayacağı da görülmüştür. İşte bu nedenlerden dolayı, tüketici birimlerine meslek ve işyeri seçimi özgürlüğü, gelirini kullanma özgürlüğü verilmiştir. Üretimin, fiatların ve gelirin emredici bir biçimde devletçe planlanması

sınırlandırılmıştır. Böylece işletmelere, üretim planlaması, fiyat belirlenmesi konularında serbestlik tanınmıştır.

3.3.3 Güdümlü Piyasa Ekonomisi Düzeni

Güdümlü piyasa ekonomisi düzeninde, ekonomik birimler karar verme zgrlgne sahiptirler. İşletmeler ile tüketiciler birimlerin planlarının piyasa yoluyla birbirlerine uyumu mevcuttur. Bu ekonomik düzende ekonomik birimlerin koordinasyon sorunu, piyasada kendi kendine düzenlenebilmektedir. Ancak bazı özel durumlarda, arz ve talebin karşılıklı ilişkisinin, fiyat mekanizması yoluyla sağlanamadığı görülmektedir. Diğer tarafta devletin ekonomi politikası amaçlarına ulaşmasında (yani tam istihdam, para değer istikrarı, adil gelir bölüşümü, dış ticaret dengesi gibi) piyasa dengesinin sağlanamayacağı görülmektedir. "Dolayısıyla ekonomik birimlerin karar verme zgrlg ilkesi ve devletin ekonominin akışına karışmaması ilkesi, bu düzen dizgesinde koşulsuz geçerliliğe sahip değerdir" (KEPKEP, 1983, s.45).

Güdümlü piyasa ekonomisi düzeninde, ekonomik birimlerin planlarının içeriği değiştirilmemekte, devlet yalnızca plan verilerini değiştirmektedir.

" Değiştirilen bu plan verileri ekonomik birimlerin kararlarında değişikliğe yol açabilmektedir. Kendi kendine düzenlemenin işlemediği piyasalarda ekonomik birimlerin karar verme özgürlüklerinin bir ölçüde sınırlandırılması da (rneğin fiyat ve miktar kontrolleri) gerekli ve piyasa ekonomisi düzeni ilebağdaşır görülmektedir" (KEPKEP, 1983, s.46).

3.3.4 Devletçi Ekonomi Düzeni

Devletçi ekonomi düzeninde, devletin ekonomik yaşamda aktif bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu düzende devlet, klasik görevlerinin dışında üretim düzeyini arttırmak, fiyat artışlarını önlemek, gelir dağılımında adaleti sağlamak, yani ekonomi politikası amaçlarına ulaşmak için, ekonomik ve sosyal yaşama müdahalelerde bulunur.

Toplum biçiminde yaşayan insanlar arasındaki düzeni kuran, sürdüren devlet, bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için başvurduğu yöntem devletçi

yollardır. Bu modelde düzen, ancak devletin kendisini her alanda hissettirdiği anda ortaya çıkar. Dolayısıyla devletçi ekonomi düzeni, her ülkede varolan bir anlayıştır. Günümüzde ekonomik yaşam, toplum yaşamında önceliği aldığından, devletçi ekonomi düzeni, devletin ekonomiye müdahalesi şeklinde değerlendirilir. Bu ekonomi düzeninde devlet, ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak üzere devletçi faaliyetlerde bulunur. O halde burada 'devletçilik' nedir konusu gündeme gelmektedir. "Devletçilik, klasiğe gösterilen tepkilerin bir karmasıdır. Serbest Piyasa ekonomisini ve özel girişim özgürlüğünü hoşgörmeyen tercihlerin bir sentezidir" (Eko. Ansk.1982, s.).

1929 Dünya ekonomik bunalımından sonra görülen hızlı fiat artışları, işsizlik, üretim fazlalığı gibi ekonomik sorunlar, beraberinde birçok ekonomik arayışları getirmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkeleri etkileyen ve bütün dünyaya yayılan bu bunalım, klasik ekonomi politikası önerilerinin, ekonomik dengeyi sağlamadaki yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. İşte bu bunalımlı dönemin atlatılması için, devlet müdahalesine başvurulmasında 'Devletçilik' çok önemli bir ekonomi politikası aracı olmuştur.

Bir ekonomi politikası aracı olarak devlet, bu durumda ekonomik hayatta aktif bir rol üstlenmiş ve bozulan ekonomik dengeyi sağlamak üzere müdahaleci faaliyetlerde bulunmuştur.

Devletçiliği bir ekonomi politikası aracı olarak değil, iktisadi ve toplumsal sistem olarak yorumlayanlar da vardır.

"Bu yorumcular devletçiliği, kapitalizm ve sosyalizm arasında her ikisinin de bazı özelliklerini almış, bağımsızlığa yeni kavuşan bütün az gelişmiş ülkelerin izleyeceği sistem olarak görürlér" (BORATAV, 1974, s.134).

Başka bir ifade ile devletçiliği, kapitalist ekonomiyi geliştirmek ve burjuvaziyi güçlendirmek için devletin yaptığı müdahalelerin tümü olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanıma göre kapitalistleşme sürecine geç giren ülkelerde, burjuvazinin yaratılmasında devletin rolü artmaktadır. Dolayısıyla da devlet bu ülkelerde müdahaleci bir rol üstlenmektedir.

"Devletçilik en geniş anlamıyla, devletin ekonomiyi düzenlemek ve geliştirmek üzere yaptığı müdahaleci faaliyetlerdir. Dar anlamıyla

la ise ekonomiye piyasa malı ve hizmeti üreten devlet işletmeciliğidir" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.319).

Bu tanımlardan yola çıkılarak devletçiliği şöyle özetlemek mümkündür. 'Devletçilik', devletin ekonomik hedeflere ulaşmak üzere, üretici güç olarak ekonomik faaliyetlerde bulunması, ekonominin akışına müdahale etmesidir.

3.4 DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİ

XIX.yüzyıla hakim olan kapitalist düzenin, ülkelerin ekonomilerinde yol açtığı durgunluk, hızlı fiat artışları, yüksek orandaki işsizlik gibi sorunlar son derece önemli olmuştur. Bu sorunların çözümünde, bunalımlı dönemlerin atlattılmasında devlete önemli görev düşmüştür. Bu gelişmeler, toplumda bozulan ekonomik ve sosyal yaşantıyı düzenlemek, zarar gören bireyleri korumak, üretici güç olarak ekonomide görev almak üzere, devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla da devletin piyasa-ya ilk müdahalesi, işçi ücretleri, sosyal güvenlik gibi toplumun sosyal yapısında görülen dengesizliği düzenlemek için olmuştur.

Bir ekonomi politikası aracı olarak devlet, devletçilik ilkesi gereği ulaşmak istediği hedefler uğruna ekonomik yaşama müdahale eder. Devletin ekonomiye müdahalesi, modern iktisat teorisinde şöyle açıklanmaktadır.

"Keynezyen devrim ile başlayan ve günümüze kadar çeşitli gelişmelerle devam eden modern iktisadın, ekonomi politikası yönünden ortaya çıkardığı en önemli sonuç, devlet müdahalelerinin neredeyse zorunlu olduğu sonucudur. Ekonominin tam istihdama ve fiat istikrarına kendiliğinden ulaşmasının mümkün olmadığı, mutlaka devlet müdahalesine ihtiyacı bulunduğu... hem teorik ve hem de tatbiki yönden, toplumun ekonomik amaçlara ulaşmasında en büyük görev ve sorumluluğun devlete düştüğü tartışmasız kabul edilen bir gerçektir" (SAVAŞ, 1982, s.156).

Devletin ekonomiye müdahalesi, kuramsal açıdan da, Liberal Kapitalist yaklaşım ve Marksist yaklaşımla açıklanabilir.

"Liberal kapitalist ekonomik sistem, piyasa mekanizmasının işleyiş kuralları çerçevesinde etkin üretim ve bölüşüm sürecini gerçek-

leştirecektir. Ancak bunun gerçekleştirilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gereklidir. Sözkonusu koşullarda yalnızca devlet müdahalesi ile sağlanabilir" (ŞAYLAN, 1986, s.11).

Marksist yaklaşımlar ise kapitalizmin belli sorunları içerdiği uzun dönemde, bu sorunları kendiliğinden gideremediği ve devletin bu sorunları gidermek üzere ekonomiye müdahale etmek durumunda olduğunu varsayar.

Devletin ekonomiye müdahale nedenleri, Keynezyen teori ile şöyle gelişme göstermiştir. 1929 Dünya ekonomik bunalımı, devletlerin ekonomik yaşamlarını alt üst etmiştir. Büyük bunalıma kadar devletlerin ekonomi politikalarında kapitalist görüş hakimken, savaştan sonra yaşanan bunalım uzadıkça, klasik ekonomi politikasının bunalımı önlemedeki yetersizliği anlaşılmıştır. İşte bu sırada Keynes, bunalımı önlemek için ekonomiye devlet müdahalesinin gerektiği üzerinde durmuş ve önerdiği politika önlemlerini 'The General Theory of Employment, Interest and Money' adlı kitabında yayınlamıştır. Bunalım, adı geçen kitapta önerilen politika önlemlerinin uygulanmasıyla giderilebilmiştir.

Keynesçi yaklaşımla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliği açıklanmadan önce, devletin ekonomi politikası tüm ülkelerde şöyle işliyordu. Devlet, kamu harcamalarını en alt düzeyde tutuyor, piyasaya girişimci olarak mal ve hizmet üretmiyor, gelirleri çok düşük oranda vergilendiriyor, faiz oranlarını enflasyon ortamında yükseltiyor, deflasyon ortamında düşürüyordu. Böylece düzenin kendi işleyiş kuralları çerçevesinde en yüksek ücreti sağlayacağı, devletin müdahalesi durumunda ise bundan uzaklaşacağı ileri sürülüyordu.

Keynes ise devletin bu faaliyetlerinin tamamen tersini savunmuştur. Keynes'e göre en etkin kaynak dağılımı tam istihdam, ancak devlet müdahalesiyle gerçekleştirilebilir. Bunun içinde kamu harcamaları, faiz oranları, ihracat, ithalat devletçe dolaysız olarak denetlenmelidir.

Keynesçi ekonomi politikası yaklaşımı, dünya bunalımından sonra kapitalist ülkelerce benimsenmiş ve özellikle II.Dünya savaşıdan sonra ekonomik yaşamda devletin müdahaleciliğini ön plana çıkarmıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesi, kamu maliyesi yönünden de incelenebilir. Devlet, piyasa mekanizmasındaki aksaklıkları gidermek, en etkili üretim ve bölüşümü gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale eder. Kamu maliyesi yönünden devletin ekonomiye müdahale etme nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

- o Gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek için devlet ekonomiye müdahale eder. Dar gelirlilerin alım gücünü arttırarak ekonomik büyümeyi destekler. Bunu yapmak için zengin gelirli kesimden, dar gelirli kesimlere gelir aktarılmasını sağlar.
- o Devlet piyasada üretilmeyen kamu mallarını üretmek, kamu harcaması yapmak için ekonomiye müdahale eder. Örneğin eğitim, alt yapı, sağlık, ulusal savunma harcamalarında bulunur.
- o Devlet, bazı mal ve hizmetlerin istenildiği şekilde üretilmemesi üzerine kendisi üretmek, üretimi denetlemek yada sübvansiyon yoluyla desteklemek için ekonomiye müdahale eder.
- o Devlet ekonomik büyümenin dengeli bir biçimde olmasını, toplumdaki arz ve talep dengesinin ani değişmelerinin enflasyon ve deflasyon durumu yaratmaması için ekonomiye müdahale eder.
- o Devlet amaçladığı büyüme hızına ulaşmak için ekonomiye müdahale eder.

Devletin ekonomiye müdahalesi hakkında araştırmalar yapan J.W.Grove bu konuda İngiltere'deki ekonomiyi incelemiştir. İngiltere'de, II.Dünya savaşından sonraki 6 yıllık işçi partisi döneminde devlet, ekonomik yaşamda önemli roller üstlenmiştir. Grove araştırmasında;

"Devletin İngiliz hükümeti üzerindeki kontrolünü, kamu mülkiyeti, ulaştırma ve enerji maliyetlerinin devletçe belirlenmesi, vergi politikası, devlet alımları ve sübvansiyonlar aracılığı ile git-tikçe arttığını belirtmekte ve İngiltere'de devletin ekonomiye müdahalesini" (SAYBAŞLI, 1986, s.33).

ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır.

Başka bir araştırmacı Andrew Shonfield, İngiltere'de devletin ekonomi politikası üzerinde Maliye Bakanlığı'nın etkisini açıklamıştır. Andrew Shonfield, devletin ekonomiye müdahalesinin ekonomik yaşamda refah getirdiğini söylemiştir. Shonfield bu görüşe 1950'ler ve 1960 yılı başlarında gö-

rülen ekonomik gelişme üzerine varmıştır. Bu dönemlerde ekonomik büyüme, ücret gelirlerinde yükselme, üretimde de artış görülmüştür. Söz konusu gelişmeler, devletlerin bilinçli bir tam istihdam politikası uygulamasına ve teknolojik yeniliklere bağlıdır. Bu yıllarda ülkeler, ekonomi politikaları yönünden aşağıdaki ortak noktalarda devletin önemli bir role sahip olduğunu açıklamışlardır.

o Devlet kamu harcamaları aracılığıyla ekonomiyi yönlendirmiştir,
o Sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında kamu kesiminin rolü artmıştır,

o Kamu kesimi ile özel kesim piyasayı, rekabeti azaltacak şekilde etkilemiştir,

o Ekonomik büyüme,devletlerin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur,

Devletin ekonomiye müdahalesi kuramsal açıdan olduğu kadar, günümüzde çağdaş toplumlarda da önemini korumaktadır. Artık liberal devlet görüşündeki devletin, ekonomiye mümkün olduğunca az müdahalesi yerine, günümüzde müdahaleci devlet anlayışı görüşü hakim olmuştur. Nitekim son yıllarda devletin ekonomik yaşama müdahale gerekliliği yerine, devletin ekonomik yaşamdaki faaliyetlerinin sınırlarının ne olması gerektiği konusu tartışılmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü toplumlarda, ekonominin bozulan dengesinin kendi kendini düzeltemeyeceği anlaşılınca, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla devlet, ekonomik yaşamda bozulan dengeyi sağlamak, ekonomi politikası amaçlarına ulaşmak üzere, üretimin sorumluluğunu bizzat üzerine alarak müdahaleci faaliyetlerde bulunmuştur.

Devletin ekonomik yaşama müdahalesi iki şekilde görülür. Bir yandan devlet, bizzat üretici güç olarak mal ve hizmet üretimi şeklinde ekonomik yaşama katılır. Diğer yanda ise ekonomiye sınırlamalar, yasaklar ve kontroller şeklinde müdahale eder. Ayrıca devlet ekonomiye dolaylı ve dolaysız yönlerden de müdahale eder. Devletin dolaylı müdahale şekli para ve maliye politikasıdır. Dolaysız müdahale şekli ise emir ve yasaklar şeklindeki müdahaleleridir.

Devletin ekonomiye müdahalesi gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun görül-

mektedir. Çünkü bu ülkelerde sermaye birikimi az, alt yapı yatırımları yetersizdir. Dolayısıyla bu ülkeler, büyük yatırımlara girişmekten kaçınırlar. Dolayısıyla sanayileşme gereği duyulan bu ülkelerde, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olur. "Bu müdahaleler, sanayileşmeyi hızlandırmak, hatta özel teşebbüsü teşvik etmek üzere, özel teşebbüsün ele almadığı birçok üst yapı alanlarına da yönelebilir" (HIÇ, 1988, s.93-94).

Az gelişmiş ülkelerde görülen devlet müdahaleciliğinden anlaşıldığı üzere, devlet kalkınmak ve ekonomik refah seviyesini yükseltmek için daha çok yatırım yapar

3.5 GÜNÜMÜZDE DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALE BİÇİMLERİ

Günümüzde devlet, ekonomik yaşamda klasik görevlerinin yanında, aynı zamanda kamusal mal ve hizmet üreticisidir. Devlet bu faaliyetleri ile ilgili olmak üzere, ekonomik yaşama sınırlamalar, yasaklar ve kontrol ile müdahale eder.

Günümüzde, piyasa ekonomisinde dahi devlet, ekonomik yaşama aşağıda sıralanan şekilde müdahale eder.

" I. Toplum sağlığı nedeniyle yapılan müdahaleler;

Bu amaçla yapılan müdahaleler, sınırlamalar ve yasaklamalar standart tayini şeklinde olabilir. Örneğin sigaranın zararlı olduğu konusunda toplumun aydınlatılması, tütün üretiminin durdurulması, sigara sanayi'nin kapatılması gibi,

II. Ekonomik faaliyetlerde meydana gelen dengesizliği, tüketicilerin lehine gidermek, alıcıları korumak için yapılan müdahaleler;

Örneğin kaliteli mal üretmek, tüketiciyi korumak, bilinçlendirmek, fiatları kontrol etmek,

III. Devletin iktisadi hedeflerine ulaşmak üzere, iktisat politikalarını uygulamak için yapılan müdahaleler;

Örneğin devlet, kalkınmak için sanayileşmeyi ve dışa açık bir ekonomiyi hedeflerse bunları gerçekleştirmek için tasarrufu teşvik eder, faiz oranlarını yükseltir, yüksek faizli devlet tahvilleri çıkartır, kamu harcamalarını kısar, yatırımları teş-

vik edici tedbirler alır,

IV. Gelişen ülkelerde özellikle sosyal gayelerle yapılan müdahaleler;

Devlet, bazı ekonomik alanlarda yatırım faaliyeti yürütür, ayrıca ekonominin genel düzenini düzeltmek ve ayarlamak üzere, başta para ve maliye politikalarını kullanarak müdahalelerde bulunur " (KILIÇBAY, 1985, s.29-33 özet).

Devletin ekonomiye müdahalesi düzenleyici biçimdedir. Devletin yapacağı bu müdahaleler ve kamu yatırımları daha hızlı bir ekonomik kalkınma ve sosyal adaleti gerçekleştirme gayesine yöneliktir.

Günümüzde devlet, dış ticaret, bankacılık, vergi sistemi, yabancı sermaye, tarım ve eğitim gibi alanlarda ekonomik yaşama müdahaleci faaliyetlerde bulunur. Aşağıda bu alanlardaki devletin müdahaleci faaliyetleri anlatılmaktadır.

Dış Ticaret

Gelişen ülkelerde dış ticarete çok gereksinim vardır. Ancak bu gereksinim, dış ticarete serbestliği de beraberinde getirmez. Bu durum, devletin dış ticaret üzerinde kontrol ve müdahale etme hakkını doğurmuştur. Devlet dış ticarete aşağıda anlatılan şekilde müdahale etmektedir.

o Devlet döviz kaçakçılığını önlemek için, bütün döviz gelir ve giderlerini kontrol eder,

o Devlet, turizm ve ihracat sanayinin geliştirilmesini teşvik eder,

o Devlet milli sanayiye, gümrük vergileri ve ithal yasakları ile sınırlar,

o Devlet ihracatı, kredi, faiz, vergi iadesi, prim kolaylıkları sağlayarak teşvik eder,

Bankacılık

Devlet bankacılık alanında da belli başlı kontrol ve müdahale faaliyetlerinde bulunur.

Devlet, toplam kredi ve para hacmi artışlarını dikkatli bir şekilde ayarlayarak, fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlar. Yine devlet mevduat faiz oranlarının yükseltilmesini, kredi faiz masraflarının düşürülmesini sağlar. Sanayiye uzun ve orta vadeli kredi verimini, tarım üreticisine, küçük çiftçilere kredi verilmesini sağlar.

Devlet banka şubelerinin adedinin sınırlandırılmasına karşın, küçük bankaların birleştirilmesine, sermaye piyasasının geliştirilmesine müdahale eder.

Yabancı Sermaye

Gelişen ülkeler kalkınmak için sanayileşmek zorunda olduklarından, milli sanayileri ile işbirliği yapmak üzere, yabancı sermayenin ülkeye girişini serbest bırakırlar,

Yabancı sermaye, kalkınmayı, sanayileşmeyi hızlandırır, yeni teknolojileri ülkeye getirir. Ancak ülkeye ilk girişinde döviz geliri sağlayan özel yabancı sermayenin sonradan ham madde ithalatı, kar transferi nedeni ile döviz çıkışına neden olduğu ve ödemeler dengesini bozduğu söylenir. Dolaşımı ile yabancı sermayenin millileştirilmesi istenir. Ancak bu durum, dış yardımları turizmi ve dış ticareti azaltır. İşte bütün bu nedenler, devletin işe karışmasına neden olur. Devletçe arzulan, yabancı sermayenin millileştirilmesi değil, teşvik edilmesi, ancak çeşitli yönlerden ise kontrol altına alınması şarttır. Bu ise şöyle olur. Yabancı yatırımlar ekonominin verimli alanlarına yönelir, ekonomiye yeni teknikler getiren, tek başına üretilmesi güç olan mallar için yabancı sermayenin ülkeye girmesine izin verilir.

Tüm bu faaliyetlerde yabancı sermayenin milli ekonomiyi kötü yönde etkilememesine dikkat edilir. Bu sermaye ile kurulan işletmelerin ihracat yapmalarının teşviki, kar transferlerinin sınırlandırılması yapılır.

Vergi Sistemi

Devletin ekonomiye müdahale etmek için kullandığı araçlardan birisi de vergi sistemidir.

" Vergi ve mali alanlardaki tedbirler, yatırımların muhtelif ekonomik alanlara ve coğrafi bölgelere dağılımını etkileyerek süratli ekonomik kalkınmanın sağlanması, kamu kredilerine ve para emisyonuna ihtiyacı azaltarak enflasyona mani olunması, yahut toplam tasarrufların ve yatırımların enflasyona yol açmadan artırılarak kalkınmanın hızlandırılması, gelir bölüşümündeki büyük eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi imkan dahilinde gitmektedir" (Hiç, 1979, s.106).

Devletin vergi sistemi ile ilgili olarak bir takım faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Bunlar; gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltan, yatırım ve üretim üzerinde olumsuz etkisi olmayan gelir vergisinin arttırılması gereken faaliyetlerdir.

Devlet, kamusal harcamaları görmek üzere vergi gelirlerini ve bütçe gelirlerini arttırır. Yine devlet, vergi kaçakçılığını önlemek üzere vergi kontrollerini genişletir. Bu durum, vergi gelirlerinin artmasına ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaltılmasına neden olmaktadır.

Tarım Kesimi

Devletin tarım kesimine müdahaleleri iki yönden olmaktadır. Birincisi gelir vergisi yönünden, ikincisi tarım ve toprak reformu yönündendir.

Devlet, tarım kesiminden alınan gelir/arazi vergisini genişletir, toprak sahiplerinden adil ölçülerde gelir vergisi alır.

Devlet tarım kesimine, banka kredileri, sosyal ve verimli alt yapı yatırımları yapar, mevcut olan tarım satış kooperatiflerini genişletir.

Devlet tarım reformuyla tarım kesiminde bir takım faaliyetlerde bulunur. Bunlar yol sulama, elektrik, ilaç, gübreleme, tarım makinaları, tohum ıslahı, tarım tekniği ile geliştirilen yatırımlardır. Devletin tarım kesimine yönelik yaptığı tüm bu faaliyetler, tarım kesimindeki verimi arttırmaya yöneliktir. Devlet ayrıca toprak reformu ile tarım kesiminde parçalanmış arazileri birleştirir, hazine arazisini, az toprağı olan köylüye verir.

Eğitim

Devletin müdahale ettiği alanlardan biride eğitim alanıdır. Devlet, eğitimde fırsat eşitliği ve eğitim planlamaları konuları üzerinde de önemle durmaktadır. Devlete burada düşen önemli görev, eğitim kurumlarını planlarken ekonominin gelecek yıllardaki ihtiyaçlarını gözönünde bulundurmasıdır. Devlet, ülke kalkınmasında en büyük yatırımın eğitim olduğu bilincinden yola çıkarak, ülke çapında eğitimi yaygınlaştırır.

Devlet orta öğretim ile ilgili olarak mesleki ve teknik eğitime büyük önem vererek bu seviyedeki okulların arttırılması faaliyetlerinde de bulunur.

BÖLÜM 4 CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1939) DEVLETÇİLİK

4.1 1923-1929 (ULUSAL EKONOMİ POLİTİKASININ DOĞUŞ YILLARI) LİBERAL DÖNEM

4.1.1 Kuruluş Yıllarında Osmanlı Döneminden Devralınan Ekonomik Miras

Türkiye Cumhuriyeti devleti ekonomik yönden çok güç şartlar altında kurulmuştur. 1923-1929 dönemindeki ulusal ekonomi politikasını değerlendirebilmek için, Osmanlı döneminin son yıllarındaki ekonomik yapıyı incelemekte fayda vardır.

XIX.yüzyıl boyunca sanayileşmesini tamamlamış olan Batı Avrupa devletleri, XX.yüzyılın başlarında ekonomik alanda güçlü bir duruma gelmiştir. Buna karşılık teokratik bir devlet olan ve tarıma dayanan Osmanlı ekonomisi, batıdaki bu gelişmelere yabancı kalmıştır. Gelişen batı ülkeleri karşısında Osmanlı İmparatorluğu, tarım ürünleri satan buna karşılık sanayi malları satın alan bir ülke durumundadır.

"Batının sanayileşmeye başladığı sırada, Osmanlı devletinin ilk sermaye birikimini ve aynı hamleyi yapmamış olmasının nedenleri olarak şu hususlar gösterilmektedir;

- o Güçlü bir merkezîyetçiliğe dayanan kapitalist faaliyetleri, devlete yada egemen bürokrat gruplara bağımlı kılan bir toplum düzeni vardı.
- o Güçlü aşiret ve yöresel topluluklar, merkezi otoritenin zayıfladığı anlarda yarı bağımsız yönetimler kurarak iktisadi ve ticari faaliyetleri sekteye uğratıyorlardı.
- o Belli bir sermaye birikimini elinde tutan zayıf geleneksel burjuvazi ile zanaatkar gruplar, batının sömürgeci politikası karşısında ezilip yıkılıyorlardı.

Bunların yıkılması sonucu yerlerini özellikle azınlıklardan oluşan, dışa bağımlı bir burjuvazi aldı" (KÖKSAL/İLKİN, 1973, s.4).

Batılı devletlerin Osmanlı ekonomisine yerleşmelerinde kapitülasyonların büyük payı vardır. Bu devletler, kazandıkları ayrıcalıklarla giderek Osmanlı ekonomisine egemen olmuşlardır.

"Diğer taraftan hükümetin devlet harcamalarını denetlemede ve kamu gelirlerini toplamada içine düştüğü sürekli başarısızlık, iç ve dış borçların giderek artmasına ve büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. 1875 yılında Osmanlı hükümeti, aldığı borçların faizlerini dahi ödeyemeyecek duruma düşmüştür. Bunun sonucunda 1881 yılında Muharrem kararnamesi ile alacakların temsilcileri tarafından yönetilen Duyunu Umumiye (Devlet Borçları İdaresi) kurulmuş ve bu idare tuz ve tütün tekellerinin gelirleri ve damga vergisi ile içki ipek ve balıkçılıktan alınan vergilerin toplanmasını üzerine almıştır. Bu gelişme vergi gelirlerinin toplanmasındaki etkinliği arttırmış fakat ülkeyi de bir yarı sömürge durumuna düşürmüştür" (BARUTÇUGİL, 1989, s.2).

Gelişmiş batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik yönden dışa bağımlı yarı sömürge durumuna düşürmelerindeki etkileri, ticaret, dış borçlar ve yabancı sermaye olmak üzere üç yönde görülmektedir.

Ticaret yönünde dışa bağımlılık 1838 yılında İngiltere ile yapılan ticaret anlaşması ile iyice belirginleşmiştir. Bu anlaşma, Osmanlı pazarlarını İngiliz mallarına açmıştır. Diğer batılı ülkelerde, daha sonra benzer ticaret anlaşmalarını Osmanlı devletine imzalatmışlardır. Böylece bu anlaşmalarla Osmanlı pazarları, Avrupa'daki sanayi birikimi için açık pazar haline gelmiştir.

Bu dönemde ithalat ihracattan çok daha hızlı genişlediğinden, dış ticaret dengesi bozulmuş ve açık vermeye başlamıştır.

"Ticaret dengesindeki açıklar, 1850'lere kadar daha çok altın gümüş ihracıyla, 1854'ten sonra ise Avrupa metropollerinden yapılan borçlanmalarla karşılanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun, kapitalist dünya ekonomisindeki merkezlere olan sanayi ve ticaret bağımlılığına birde, mali bağımlılık eklenmiştir" (TEZEL, 1982, s.67).

Osmanlı devletinin ekonomik yönden dışa bağımlılığını oluşturan diğer bir etkende dış borçlardır. 1850 yılına kadar dış borç almaktan kaçınmış olan Osmanlı devleti, ilkdefa Kırım savaşından (1854) sonra borçlanmaya başlamış ve 20 yıl kadar sonra borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. Dış borçların % 90'ı özel kişilerden ve bankalardan alınmıştır. Diğer batılı ülke-

lere kıyasla Osmanlıların dış borçlarının çok fazla olmamasına rağmen ödedikleri faiz diğer ülkelerinkinden çok yüksektir. Osmanlı borçlarının devletler bakımından dağılımı farklı yıllarda şu şekildedir.

ÜLKE	1881(%)	1900(%)	1914(%)
Fransa	40	45	49
İngiltere	29	11	7
Türkiye	7.93	7	8
Hollanda	7.60	4	3
Almanya	4.70	12	20
Belçika	-	18	11
İtalya	2.60	1	1
Avusturya	0.97	2	1

Kaynak : (BARUTÇUGİL, 1989, s.3)

Alınan bu borçların büyük bir kısmının ülkenin ekonomik kalkınmasında değil, sarayda kullanılmış olduğu görülmektedir.

Yabancı sermayede, Osmanlı devletinin ekonomik yönden dışa bağımlılığını arttıran bir etkidir. Ticari ayrıcalıklarla doğan dış ticaret açığını, mali güçlüklerle artan dış borçları kapamak için, yabancı sermayeye başvurulmuştur. Yabancı sermaye, ulaşım, sanayi, bankacılık, ticaret, madencilik gibi kesimlerde faaliyette bulunmuştur.

Yabancı sermayenin Osmanlı devletinde en faal olduğu kesim ulaştırma kesimindeki demiryolu yapımıdır.

"Alman sermayesi Bağdat demiryolu projesi ile zengin petrol kaynaklarına ulaşmayı amaçlarken, ABD'de Chester projesi ile doğu ile kuzeydoğu illerine demiryolu yapmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu proje ile demiryolu hattının iki yanında 40.00 km.lik şeritler içinde bilinen ve bilinmeyen maden ve petrol kaynaklarının işletme tekeli alınıyordu" (URAS, 1979, s.99).

Madencilik alanında yabancı sermayenin payı % 69'tur. 1914 yılına kadar yabancı sermaye, madencilik kesimine 3 milyonluk yatırım yapmıştır. Osmanlı dönemindeki yabancı sermayenin en önemli uğraş alanlarından bi-

ride bankacılıktır.

"Osmanlı ekonomisine şubeleriyle giren Avrupa bankaları arasında en önemlileri Deutsche Bank ve Credit Lyonnaise. Osmanlı bankası, yabancı sermaye ile kurulan en büyük bankaydı. İngiliz Fransız sermayesine dayanan bu banka Duyunu Umumiye İdaresi ve Fransız tütün reisiyle birlikte Avrupa emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki simgelerinden biri oldu" (TEZEL, 1982, s.80).

Bu koşullar altında Osmanlı devleti batılı devletlerin baskısı altına girerek, ekonomi yönünden yabancı sermayeye bağımlı duruma gelmiştir.

Bu dönemde, tarım, sanayi ve ekonominin diğer sektörlerinde de çok ilkel bir teknoloji mevcuttur. Sanayi İstanbul ve İzmir gibi iki büyük şehirde toplanmıştır. Bu durum ülkenin sanayileşmemesine bir neden oluşturmuştur.

Osmanlı sanayinin gelişmemesinin nedenleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

o Osmanlı devleti, tarım ürünleri satan, sermaye ürünleri satın alan bir ülke olduğundan, sanayileşmiş ülkelerin rekabetine açık bir ülke durumundadır.

o Osmanlı sanayi, madencilik ve tarımsal üretimde verimliliği gerçekleştirilememiştir. Osmanlı topraklarından çıkarılan madenler işlenmeden yurtdışına satılmıştır. Aynı şekilde sanayide kullanılan tarımsal ürünlerde işlenmeden ihraç edilmektedir.

Osmanlı döneminde iktisadi gelişmeyi hızlandırmaya yönelik yasal düzenlemelere de girişilmiştir. 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı çıkarılmıştır. Avrupa'daki gelişmelerden örnek alınarak hazırlanan bu kanun, 15 yıl yürürlükte kalacaktır. Kanunun koşullarına rağmen sanayi birikimi sınırlı kalmıştır. Ortaya çıkan işletmelerin çoğunluğunu yabancılar ve onların koruduğu gayri müslümler kurmuştur.

Bu dönemde eğitim gören türklerin, ticaret ve sanayi ile uğraşmayı küçük görüp, ordu ve kamu görevlerinde çalışmayı seçmeleri, sanayi kesiminin müslüman olmayanların eline geçmesine neden olmuştur. Sanayi ile uğraşan gayri müslümler, Osmanlı sanayinin % 75'ini kapsamaktaydılar. İşletmelerin sermayelerinin ve çalışanlarının milliyetlere göre dağılımı Tablo (2)'de gösterilmektedir.

(Tablo 2)

Milliyeti	Payı (%)	Çalışanlar Payı(%)
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Musevi	5	10
Yabancı	10	-
Türk	15	15

Kaynak: (KAZGAN, 1981, s.3)

Milli Burjuvazinin Doğuşu ve Osmanlı'nın Son Dönemindeki Ekonomi Politikası

Osmanlı devletinin XIX.yüzyılda yaşadığı en önemli toplumsal değişmelerden biri, burjuva devlet yapısında ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletinin batılı devletler tarafından sömürgeleştirilmesine karşı çıkan tepkiler, batılılaşmış aydın askeri bürokrat kadronun içinde filizlenmiş ve milli burjuvaziyi yaratma teşebbüsleri, 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle başlamıştır. "İttihatçı hareketin belli başlı hedeflerinden biri, Avrupa'dan bağımsızlaşmak amacıyla milli bir ekonomi ve milli bir burjuvazi yaratmaktı" (AHMAD, 1989, s.41).

İttihatçılar bu hedefe ulaşmak için bir anlamda devletçi bir ekonomi politikası izlemişler ve o dönem itibariyle bellibir başarı da kazanmışlardır.

1911 Trablusgarp ve 1912-1913 Balkansavaşlarının ülkeyi yoksul düşürmesinden sonra İttihatçılar, ülkenin bütün kaynaklarını kullanmayı gerekli görmüşlerdir.

"Türk halkının Avrupa ekonomisine olan ekonomik bağımlılığına karşı mücadele etmek ve Osmanlı devleti içinde türk milliyetinin ekonomik çıkarlarını kollayıcısı olarak bir orta sınıfın gelişmesini sağlamak amacıyla, ekonomik milliyetçilik fikrini ve devletçilik politikasını geliştirdiler" (AHMAD, 1989, s.53-54).

Bu dönemde ittihatçıların uygulanmasını istediği devletçi politikalar şöyleydi.

o İşçiler ile işverenler arasındaki ilişkileri ayarlayan yasalar hazırla-

nacaktı,

o Köylülere toprak dağıtılacak düşük faizli kredi verilecekti,

o Devlet denetininin olduğu eğitim kurumları, bütün ırk ve dinlerden çocukların okuması için açılacaktı,

o Ticaret, tarım ve meslek okulları kurulacaktı,

o Tarımın geliştirilmesi ve üretimin artması konusunda da devlet, yatırım yapacak, işletmeyi koruyacaktı,

o Sanayi ve ticari faaliyetleri hızlandıracak yasalar çıkaracaktı,

Yukarıda ana hatlarıyla belirtilen politikaları benimseyen ittihatçılar, böylece devlet eliyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist birikimi arttırmaya amaçlıyorlardı. İttihatçıların bu yöndeki politikalarının uygulanmasında, devletin sanayileşmeye yönelik faaliyeti olan 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı önemli rol oynamıştır.

Yine bu dönemde ticaretle ilgili olarak yeni gümrük tarifeleri 1916 yılında kabul edilmiş ve 14 Eylül tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1916 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, türk ekonomisini sanayi ve sermaye konusunda geliştirdiğini belirten ve hükümete sunulan rapor önemlidir. Bu raporda İttihat ve Terakki Cemiyeti, milli kaynaklarımızla yatırım yapmak üzere, sermaye biriktirmenin önemi üzerinde duruyor ve aşağıda belirtilen üç önemli şirketi kurduğunu söylüyordu.

"o Milli Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi sermayesi 200.000 TL.

o Kontarya ithalat Anonim Şirketi sermayesi 200.000 TL.

o Ekmekçiler Şirketi sermayesi 100.000 TL." (AHMAD, 1989, s.41).

Sanayileşme yolunda türk burjuvazisine yönelik ticari örgütlerin kurulması, bu dönemde için çok önemlidir. Aşağıda belirtilen kuruluşların sermayesinin temini Türk ve müslümanlara aitti.

"o Akşehir Osmanlı Bankası sermayesi 50.000 TL.

o Milli Aydın Bankası sermayesi 50.000 TL.

o Milli Koruma Bankası sermayesi 20.000 TL.

- o Ziraat Bankası sermayesi 150.000 TL.
- o Adapazarı İslam Tic.Ban.ser. 100.000 TL.
(Cumhuriyet döneminde bu banka Ankara'ya taşınmış ve Türk Ticaret Bankası adını almıştır.)
- o İzmir Türk Milli İthalat İnş.Şir.sermayesi 100.000 TL.
- o Uşak Yıldız Tic.Şirketi sermayesi 100.000 TL.
- o Konya Madencilik Şirketi sermayesi 100.000 TL.
- o Eskişehir Milli Ticaret San.Şir.sermayesi 50.000 TL." (AHMAD, 1989, s.67).

Milli burjuvazinin, ülke ekonomisinde çok önemli bir yeri olduğunu idrak eden İttihatçılar, kapitalist sermaye birikiminden, bu girişimin doğuşunu hızlandırıcı bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır.

" 1914 yılından itibaren Osmanlı hükümeti, İzmir'deki bütün yabancı kuruluşlardan, bütün rum görevlilerin işlerinden çıkarılarak yerlerine müslümanların alınmasını ister. Bu tedbirlerin amacı, iç pazara müslümanlara açmak ve onları ülkenin ticari hayatına katmaktır" (YARASİMOS, 1989, s.16-17).

İttihatçıların milli burjuvaziyi yaratma yolundaki girişimlerdeki amaçları, hızlı sanayileşme gereği duymalarındandır.

İttihatçılar, Osmanlının son döneminde milli burjuvaziyi yaratarak, sanayileşmeye yönelik faaliyetlerinde, kapitalist bir rejimin doğuşunu hazırlamışlardır. Milli ekonominin temellerini atarak uyguladıkları devletçi politikalarla kısmen de olsa başarılı olmuşlardır. Bu yıllarda Türkler kendi sanayilerini kendileri kurmuşlar, ülkenin her yerindemeslek okulları ve el sanatlarını geliştirmişler, eğitim kapasitesini arttırıcı önlemler almışlardır.

Özetle Osmanlı devleti, XIX.yüzyıl sonlarında ve XX.yüzyıl başlarında İttihatçıların önderliğinde, sanayileşmek için milli burjuvaziyi yaratmışlar, devletçi bir takım politikalar uygulamışlar, ancak bu çalışmaların planlı bir şekilde yapılmaması, öte yanda ülkenin ekonomik ve siyasi yönden çöküşü sanayileşmesini engellemiş ve batılı devletlere ekonomik yönden bağımlılığını devam etmiştir. Ancak burada şunuda belirtmekte yarar var-

dır. Devletçi ekonomi politikası ilk defa cumhuriyet döneminde ortaya atılmamıştır. Milli burjuvaziyi kabul eden devletçi politika, Osmanlı döneminin son yıllarında ittihatçıların ekonomi politikalarında da görülmektedir ki bu politika daha sonra cumhuriyet devleti tarafından da benimsenmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde sanayileşme yolunda, milli burjuvazi hareketinin başlamış olması dahi Osmanlı devletini ekonomik ve siyasi çöküşten kurtaramamıştır. Böylesine bir ekonomik yapı içindeki Osmanlı devleti, 1912 yılında Balkan savaşına, 1914-1918 yılları arasında I.Dünya savaşına girmiş ve kaynakları tamamen tükenmiş olarak bu savaştan çıkmıştır.

Kısaca Osmanlı devletinin çöküş yıllarında, içinde bulunduğu ekonomik durum ve uygulanan ekonomi politikası şöyle değerlendirilebilir.

" Osmanlı İmparatorluğu'nda dış borçları ülke içinde tahsis etmek üzere kurulmuş ve bunu bir devlet örgütünün yetkileri ile yapan Düyunu Umumiyeidaresi ile yabancılara hukuki ayrıcalıkları veren kapitülasyonların varlığı ile tütün rejimi ve demiryolu şirketleri gibi yabancı sermayeli kuruluşların özel ve olağan üstü yetki ve ayrıcalıklarla donanmış olmasıyla emperyalist ülkelerle dış ticaret rejiminde son derece etkili olan bir dizi ticaret anlaşmasıyla kendi ekonomisi üzerinde ekonomi ile süreçleri etkileyen karar merkezlerinin üzerindeki gücünü ve denetimini ülke dışındaki güçlere bırakmış olmasıyla ekonomisi üzerinde etkin bir iktisat politikası izlenmesini 'imkansız kılmıştır" (BALKIR, 1985, s.18).

1914 yılında başlayıp 1922 yılında sona eren sekiz yıllık savaş sonunda 1923 yılında kurulan yeni Türk devleti, bitkin ve zayıf bir ekonomi devralmıştır. Savaşı sona erdiren Lozan Barış Anlaşması, ekonomi açısından çok önemli hükümler taşımaktaydı. Ancak, Türkiye lehine olacak iktisadi hükümlerin kabul edilmesi oldukça çekişmeli olmuştur. Özellikle kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları konusunda anlaşmaya varılamamış olması konferansın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasından önce, yabancı sermaye ile ilgili görüşlerin de bu anlaşmada görüşülmüş olması önemlidir. Yabancı sermayenin

ülkeye getirilmesinde faydalı olacağı düşüncesi bu konferansta, milli burjuvazi tarafından aşağıda anlatılacağı şekilde ele alınmıştır.

" Milli birjuvazinin amacı, emperyalizm tarafından uzaktan güdülen her türlü sınıf veya zümreyi tasfiye ederek ülkenin sömürülmesinde onun yerini almaktı. Ama sömürü emperyalizmsiz olmayacağına göre, bu milli burjuvazi de eninde sonunda onunla anlaşmaya varacaktı. Bu durumda emperyalizme karşı verilen mücadele onun, türk müslüman sınıfının rolünü ve niteliğini inkar etmesi ve onu tasfiye ederek yerine hıristiyan unsurdan kaynaklanan aracı sınıfları geçirmeyi denemesi yüzünden haklılık kazanır. Emperyalizmin yanlışını anladığı, ulusal burjuvaziyi kendi rolü içinde yeniden yerine oturttuğu ve Lozan Anlaşması'nın hızlı bir hak tesliminin delili olduğu ondan itibaren artan emperyalist mücadele sona ererek yerini emperyalizmle işbirliğine bırakıyordu. Bu yüzden yabancı sınıfların bütün eylem ve imkanının yokedilmesi isteği Lozan Konferansı görüşmeleri boyunca görülen, yabancı sermayeyi ürkütmemek endişesiyle dengeleniyordu. Barış anlaşması imzalanıp da, emperyalizmin Türkiye'deki yatırımlar konusundaki tereddütü birvakıa haline gelince, milli burjuvazi ilk görev olarak ülkede, 'uygar bir ulus' yani yabancı yatırımcılar için 'güvenilir' bir ulus yaratmaya koyuldu" (YARASİMOS, 1989, s.73).

4.1.2 İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Anlaşması

Milli mücadelenin zaferle sonuçlanmasının ardından cumhuriyet devleti, osmanlıdan son derece yoksul bir ekonomik miras devralmıştır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ülkenin genel durumu şöyleydi. Geçirdiği savaşların etkisi ile ülke fakir düşmüştü, halk geçimini en ilkel metodlarla tarımdansağlıyor, yerli mallar yerine ithal malları koruyan bir gümrük rejimi uygulanıyordu. Sermaye birikimi yok denecek kadar azdı, ülke az gelişmiş ülke özelliklerini taşıyordu.

Şu halde yeni türk devleti, son derece fakirleşmiş devletin ekonomik güce ulaşmasını sağlayacak tedbirleri almaları gerektiğinin zamanı geldiğini anlamıştı. Hatta Atatürk, ekonomik alanda özgürlüğe ulaşmaksızın siyasal özgürlüğün korunamayacağını söyleyerek asıl önemli dönemin şimdi başladığı-

ğını belirtiyor ve ekonomik kalkınmayı yeni devletin temel amacı olarak görüyordu.

Bu dönemde kalkınmanın başlaması ve ekonomik yaşamın canlandırılması için devletin iktisat sistemine yön verecek politikaları kararlaştırmak üzere, 17 Şubat 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongre birinci amaç olarak ulusal ekonomiyi kurma çabasıındaydı. İkinci olarak ta, " Batı dünyasına görüşümüzü ve barış koşullarımızı belirtmekti" (ÖZGÜR, 1975, s.95).

Kongre öncesi, dönemin ekonomik sorunlarının neler olduğu ve Heyeti Faale çözümleri için, çareler arandığını ve kongreye sunulmak üzere ülkenin ekonomik durumunu inceleyen bir rapor hazırlanmıştır. Heyeti Faale özellikle, zirai üretim ve sınai üretim konusu üzerinde durmuştur. Ayrıca raporda;

" Sanayileşmenin canalıcı bir önem taşıdığı belirtildi. Devletin, özel girişimcilere kredi teknik yardım sağlayarak ve koruyucu bir gümrük politikası getirerek sanayileşmeyi hızlandırabileceği söylendi. İç piyasanın oluşturulmasında, demiryolu ve karayolu yapımına büyük ağırlık tanınması istendi" (TEZEL, 1982, s.136).

Ekonomik hayatın işçi, tüccar, sanayici ve tarım dörtlüsünden oluştuğu varsayılarak, kongrede de tarım, ticaret, sanayi ve işçi grupları olmak üzere dört ana grup temsil edilmiştir. Her grup kendi sorunlarını iktisadi öneriler şeklinde kongrede sunmuştur. Kongrede ele alınan en önemli konular şunlardır;

- o Alt yapı tesislerine olan ihtiyaç
- o Üreticinin korunması,
- o Yabancı sermayeye karşı tutum,
- o Sanayiyi teşvik,
- o Milli sanayinin korunması,
- o Gümrük politikası,
- o İhracat ticaretinin korunması,

Kongrede tartışılan bu konuların hepsi için kesin kararlar, o sırada alın-

mamış ancak bu sorunların varlığının bilinmesi ve çare bulunmak üzere çaba sarfedilmesi çok önemlidir.

Kongreye genel olarak o dönemde etkin olan ticaret ve tarım grubu egemen olmuş, ayrıca ekonomik bağımsızlığın her grupta titizlikle korunacağı kabul edilmiştir (Misak-ı İktisadî). Kongrede kalkınma ile ilgili olarak o dönemde Rusya'nın içinde bulunduğu durum gözönüne alınarak, kalkınmanın devlet eliyle mi yoksa özel sektör eliyle mi sağlanacağı konusu görüşülmüştür. Kongreye en hazırlıklı grup olarak Milli Türk Ticaret Birliği sorunlarını aktarmıştır.

Kongrede yabancı sermaye ile ilgili alınan karara göre 'ecnebi sermayesinden müstağni (gereksinmesiz) kalamıyacağımız aşıkardı' sözü çok tuhaf karşılanmamıştır. Çünkü bu gereksinim, hatırlanacağı üzere Lozan Konferansında da üzerinde durulan önemli bir konudur. Ancak bu Kongre'de yabancı sermayenin ülkeye gelişinde belli bir denetimin olması istenmiştir. Yabancı ve yerli ortak yapımı şirketlerin kurulması kararlaştırılmıştır.

Kongre'de genel olarak ülke ekonomisinin kalkınmasına yönelik öneriler görüşülmüştür. Yerli üretimin teşviklerle özendirilerek arttırılması ve Teşviki Sanayi Kanunu'nun yeniden düzenlenerek 25 yıl yürürlükte kalması, özel girişimciliğin üretimde rol sahibi olması için devletçe desteklenen koruma önlemlerinin alınması, tarım ormancılık ve hayvancılığın geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması önerileri, kongrede kabul edilmiştir. Kalkınmanın özellikle sanayiye yönelik olması ve önceliği özel girişime bırakan bir sanayileşme politikasının izlenmesi amaçlanmıştır. Bu konu ile ilgili olarak, kongrede alınan ve özellikle sanayi grubunun isteklerini belirten kararlar aşağıdaki gibidir;

- " o Yurtiçi gereksinimleri yerli üretimle karşılanan malların ithaline ağır gümrüklerle engel olunması, ülkede olan hammadde-lerin ithalinin önlenmesi, olmayanların ve sanayinin gelişmesi için, gerekli olanların gümrükte bağışık olarak ithalinin sağlanması, sanayi için gerekli olan tüm makina ve teçhizatın vergiden bağışık olması,

- o Teşvik-i Sanayi kanunu'ndan yalnız Türk uyrukların ve şirketlerden sermayesinin % 75'i Türklerin elinde bulunanların yararlandırılması,
- o Sanayiye kredi verecek bir bankanın kurulması, sanayi eğitime önem verilmesi, sanayi odalarının oluşturulması, sanayi ürünlerine ve sanayi hammadde taşımada, indirimli tarife uygulanması" (BARUTÇUGİL, 1989, s.14).

Kongrenin iki hafta süren çalışmaları sırasında, genel ve ekonominin tüm kesimlerinin istekleri doğrultusunda ülke kalkınmasına yönelik kararlar alınmış ancak bunlar ferdi istekler doğrultusunda ağırlık kazanmıştır. Özellikle ticari grubun görüşlerine uyulmuş olması bunu göstermektedir.

Özel kesime dayalı kalkınma modeli politikası benimsenen toplantıda devlet, özel sermayeyi destekleyici ve özendirici politikalar izleme rolü verilmiştir. Yani 1923 yılında,devletin ekonomi politikasına yön vermek, ekonomik kalkınmasını belirlemek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin ekonomi politikasında liberal görüş ağır basmıştır.

"Bu çerçevede içinde, ekonomik yaşam özel girişimciliğin öncülüğü ve üstünlüğü ile yürüyecek, devlet gerekli teşvik ve korumacılığı sağlayacak, düzenli müdahaleleri yapacaktır. Devletin ekonomik yaşama fiilen katılması ve kalkınmada rol alması söz konusu değildir" (AYAYDIN, 1988, s.7).

Kongrede devletçilik ve devlet işletmeciliği fikirleride tartışılmıştır. 1923 yılında İktisat vekili Mahmut Esat;

"Türkiye mütelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs, kısmen devlet ve kısmen de teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmelidir" (BALKIR, 1985, s.112).

Bu sözüyle Mahmut Esat, kamu sektörü ile özel sektör işbirliğine dayanan karma ekonomi modelini savunmuşsa da, o dönemde devlet işletmeciliğinden şu anlaşılmaktadır. Devlet, bankalar yolu ile özel sektöre kredi vererek, yatırımların canlanmasını sağlamaktadır, yani burada devletin ekonomideki

rolünün destekleyici olduğu görülmektedir.

1923 İktisat kongresinde alınan kararlar incelendiğinde, daha sonra bunların bir kısmının 1931 yılına kadar devletin iktisat politikasına hakim olduğu görülmektedir.

Örneğin 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle, taşınmaz mallarla ilgili olarak bir özel mülkiyet hukuku getirilmiştir. Tarıma dayalı ekonomiyi geliştirmek için, köylüden alınan Aşar vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır.

Girişimcilere ve diğer kesimlere para bulabilmek için, kredi kurumları geliştirilmiş ve bu vesile ile 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur.

Sanayi yönünden ülkenin sermaye birikimi yetersiz olduğundan özel girişimciye sanayi kredisinin sağlanması için 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur.

Konut kredileri vermek üzere 1926 yılında, Emlak Eytam Bankası kurulmuştur.

1927 yılında, özel girişimciyi, sanayi yönünden teşvik etmek amacıyla Teşviki Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. Bu yasa ile sanayi işletmeleri kurmak isteyenlere büyük kolaylıklar tanınmış, her alanda sanayi yatırımları özendirilmiştir.

Yukarıda anlatılan gelişmeler, 1923 yılında kongrede alınan kararların uygulamaya konulmasıyla ilgili önemli örneklerdir.

İktisat kongresinden 4 ay sonra imzalanan Lozan Konferansı'nda (24 Temmuz 1923), en çok tartışılan konuların başında ekonomik olanlar gelmiştir. Bu sorunların, dönemin iktisat politikasında payı büyüktür.

Lozan Konferansı'nın I.evresinde, kapitülasyonlar ve osmanlı borçları konusunda toplantıya katılan ülkeler arasında anlaşmaya varılamamış ve 4 Şubat 1923'te toplantı yarıda kesilmişti. Ancak ülkeler tekrar savaşa girmek istemediklerinden konferansın II.evresinde, bu konularda tam bir diplomatik zafer kazanılmıştır. Lozan Konferansı, ekonomi açısından çok önemli hükümler getirmiştir.

"Mili bağımsızlık kavramı açısından fevkalade önem taşıyan bir sorun, kapitülasyonlar sorunu, Lozan Barış Anlaşması'nın 'Türkiye'de kapi-

tülasyonların her bakımdan kaldırıldığını' hükme bağlayan 28.mad-
siyle çözülmüştür. Buna karşılık 1923 sonrasının iktisadi gelişi-
mesine de etkileri olacak iki önemli iktisadi sorunun çözümü, aynı
derecede lehimize olmamıştır. Bunlar osmanlı borçları ile dış tica-
ret (gümrük) politikasında hükümlerlik sorunları idi" (BORATAV,
1974, s.21).

Bilindiği üzere, osmanlı döneminden cumhuriyet dönemine aktarılan en bü-
yük ekonomik miras, osmanlı borçlarıydı. 1924 anlaşma imzalandığında, os-
manlı borçları 129.384.910 altın lira, Türkiye tarafından devralınan mik-
tar ise 84.597.495 altın liraydı. Yıllık ödemeleri 5.809.312 olan bu bor-
cun ödemeleri, 1929 yılına kadar dondurulmuştur. 1929 yılında büyük Dünya
bunalımının başlamasıyla bu borçlar, tekrar gündeme gelmiş ve türk parası-
nın değerinin düşürülmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Lozan konferansı'nda görüşülen ekonomik yönden önemli konulardan biri de,
dış ticaret sözleşmesidir. Bu sözleşmeye göre Türkiye 1 Eylül 1916 yılın-
da yürürlüğe giren ve ağırlığı spesifik gümrük vergilerinde belirlenen
tarifeleri, 1928 yılına kadar 5 yıl boyunca İngiltere, Fransa, Romanya,
Japonya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya uygulamak zorundaydı. "Aynı sözleş-
me ile belirli istisnalar dışında Türkiye, yurda mal sokmaya ve yurttan
mal çıkarmaya ilişkin yasakları kaldırmayı ve bunları yeniden koymamayı
yükümlenir" (BORATAV, 1974, s.22). Devletin 1923 yılından 1930 yılına ka-
dar ticari yönden yaptığı ilişkiler, bu anlaşmaya uygun olarak yapılmıştır.
Aşağıda bu dönemin ticari bilançosu gösterilmektedir.

(Tablo 3)

Yıl	İthalat	İhracat	Ticari Bilanço
1923	144.000.000 TL.	84.000.000 TL.	60.000.000 TL.
1924	193.000.000 "	158.000.000 "	34.000.000 "
1925	241.000.000 "	192.000.000 "	49.000.000 "
1926	234.000.000 "	186.000.000 "	48.000.000 "
1927	211.000.000 "	158.000.000 "	52.000.000 "
1928	223.000.000 "	173.000.000 "	49.000.000 "
1929	256.000.000 "	155.000.000 "	101.000.000 "

Gümrük politikaları ile ilgili olarak Lozan'da alınan karar, devletin vergi gelirlerinin düşük kalmasının yanında, kalkınmak ve sanayileşmek için gerekli olan girişimlerde büyük ölçüde zarar vermiştir. Her ne kadar Lozan anlaşmasıyla milli bağımsızlığa kavuşulmuşsa da, ülke ekonomik açıdan 1929 yılına kadar yine yabancı müdahalesine açık kalmıştır. 1929 yılında bu kısıtlamaların kalkması ile birlikte dış borç ödemelerinin başlaması, ülke ekonomisini alt üst etmiştir. İşte tüm bu gelişmeler, cumhuriyetin ilk yıllarında devletin uygulayacağı müdahaleci bir iktisat politikasına, elverişli bir ortam hazırlamıştır.

4.2 (1923-1929 YILLARI ARASINDAKİ İKTİSADİ GELİŞMELER)

4.2.1 İktisat Politikasıyla İlgili Örgütlerin Kurulması

1923-1929 yılları, cumhuriyetin kuruluşunun getirdiği yeniliklerin en yoğun yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde, ülkenin kalkınmasında yol gösterecek ekonomi politikalarını kararlaştırmak üzere toplanan İktisat Kongresi'nde, sermaye birikimini gerçekleştirecek toplumsal kesim olarak özel girişimciye büyük önem verilmiştir. Özel sektörü bu konuda uyarmak için, devlet bir takım destekleyici, koruyucu olanaklar sağlamıştır. Özellikle, özel sektörü yatırıma teşvik etmek için 1917 yılında 'Teşvik-i Sanayi' adı ile anılan kanun, bu yönde büyük bir atılımdır. Temel ilkeleri 1913 yılında atılan ve 15 yıllık bir süreyi kapsayan bu kanunla devlet, özel sermaye birikimini ve kapitalist gelişmeyi hızlandırmak istemiştir.

1923-1929 yılları arasında önemli olan diğer bir gelişmede, ülkenin kalkınmasında rol oynayacak bir takım iktisadi örgütlerin kurulmasıdır. Bu dönemde, önemli iktisadi çıkar gruplarının eğilimlerini yansıtacak veya iktisadi politikalarını oluşturacak yeni örgütler kurulmuştur. Bunlar aşağıdaki şekilde gelişme göstermiştir.

o 1925 yılında tüccar ve sanayicilerin sorunlarını yansıtacak şekilde örgütlenmelerini sağlayan, Ticaret ve Sanayi Odaları kurulmuştur. Hükümet çıkardığı bir kanunla, bu grupların iktisadi ve toplumsal örgütlenmelerine destek sağlamıştır.

o 1926 yılında, dönemin iktisadi politikasını oluşturacak bilgi dökümünü çıkarmak amacıyla, İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlük sayesinde dönemin nüfus, tarım ve sanayi yatırımları yapılmıştır. Bu kurum günümüzde, Devlet İstatistik Enstitüsü adı ile faaliyet gösteren kuruluşun temelidir ve özellikle kuruluşundan beri yaptığı çalışmalar, türk toplumunun yapısıyla ilgili sayısal bilgileri oluşturmuştur. 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre kuruluşların ve çalışanların sektörel dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

(Tablo 4)
Kuruluşların ve Çalışanların Sektörel Dağılımı (1927)

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı	%	Çalışan Say.	%
Maden Çıkarma	556	0.85	18.923	7.37
Tarım, Hayvancılık , Balık ve Av ürün.	28439	43.69	110.480	43.01
Dokuma Sanayi	9353	14.34	48.025	18.70
Ağaç ve diğer bitkisel mad.sanayi	7896	12.10	24.264	9.45
Kağıt ve karton sanayi	348	0.53	2.792	1.09
Maden, maden işl. ve makina onarım ima.	14752	22.61	33.866	13.18
Bina ve inşaat	2877	4.41	12.345	4.81
Kimya sanayi	697	1.07	3.107	1.21
Karma sanayi Çeşitli sanayi	16	0.02	455	0.18
a) Elektrik sanayi	90	0.14	1.350	0.52
b) Diğerleri	221	0.34	1.239	0.48
TOPLAM	64245	100	256.855	100

Kaynak:(DİE, 1969,s.9)

Bu sayımdan çıkan sonuçlara göre, bu dönemde Türkiye'de sanayi sektöründe genellikle, küçük işletmeler hakimdir ve özellikle bu işletmeler tarımsal maddeleri işlemektedirler.

o 1927 yılında devletin ekonomi politikasını belirlemek üzere Ali İktisat Meclisi kurulmuştur. Meclisin yarısı hükümet, yarısı Ticaret ve Sanayi

odaları ve diğer meslek kuruluşlarından oluşan 24 üyesi vardı. Meclisin amacı, iktisadi gelişmeyi hızlandırmak için araştırmalar ve programlar yapmaktı. Ali İktisat Meclisi'nin o dönemde yaptığı en önemli faaliyet, ödemeler dengesi ile ilgili çalışmalardır. Ancak bu meclis beklenen gelişmeyi gerçekleştirememiş ve son derece pasif ve tutucu tavırları yüzünden 1935 yılında Bütçe Kanunu'nun 25.maddesi ile ilga edilmiştir.

o 1928 yılında, dönemin iktisat politikasında çok önemli rolü olan bir Bakanlık kurulmuştur. Tarım ve Ticaret Bakanlıklarının birleştirilmesi ile kurulan İktisat Vekaleti özellikle 1929 yılından sonraki ekonomi politikası değişikliklerinde önemli rol oynamıştır.

4.2.2 Bankacılık Sisteminin Geliştirilmesi

Dönemin ekonomi politikası incelendiğinde, ulusal bir ekonomi yaratılması için, gerekli finansmanın sağlanmasında bankacılığa büyük önem verilmiştir. Bu dönemde kalkınmak için, özel sektörü geniş ölçüde destekleyen, liberal bir politika izleyen devlet, sermaye birikimine gerekli olan kredilerin sağlanması için, bankacılık faaliyetlerinin geliştirilmesine çalışmıştır. Aşağıda bu dönemin bankacılığındaki gelişmeler anlatılmıştır.

1924 yılında, Atatürk'ün önderliğinde 100.000 TL. sermaye ile İş Bankası kurulmuştur. Özel sektörün kredi ihtiyacını karşılamak üzere kurulan İş Bankası, yerli ve yabancı sermaye ile iktidar arasında bütünleşerek aktif bir rol oynamıştır.

" Kuruluş sermayesinin sekizde biri olan bu bankanın yöneticileri, iktisat politikasını, özel girişimden yana etkilemeye çalışan güçlü bir başka grubu oluşturdular. Banka sanayi yatırımlarının finansmanına da eğildi" (TEZEL, 1982, s.208).

1925 yılında, özel kesim ve kamukesiminin sanayi işletmelerini finanse etmek amacı ile, 633 sayılı kanunla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, Osmanlı döneminden devralınan devlet fabrikalarının işletilmesi görevini yüklenmiştir. Devlete ait kurumlarda bu bankaya devredilmiştir. Bu

fabrikalarla uğraşmanın getirdiği yük, bankanın özel sektöre sağladığı kredi miktarını sınırlamıştır. Sanayi ve Maadin Bankası, işletmecilik ve bankacılık faaliyetlerinin birarada yürütememesi yüzünden, iki faaliyet birbirinden ayrılarak sanayi işletmeciliği yapmak üzere, 1932 yılında DSO kurulmuştur. Bu kurumun görevleri, Devletçi iktisadi örgütler kısmında anlatılacaktır.

1928 yılında konut kredisi vermek üzere kurulan Emlak Eytam Bankası, daha sonra Emlak Kredi bankası adını almıştır. Özellikle hükümetin başkenti Ankara'nın, yeniden imar edilmesinde, bu banka önemli görev yüklenmiştir.

1923-1929 döneminde, İş Bankası'ndan başka küçük sermayeli 29 özel banka daha kurulmuştur.

4.2.3 Ulaştırma Altyapısındaki Gelişmeler

Bu dönemde, kalkınmanın belkemiğinin ulaştırma sektöründe olduğu bilincinde olan devlet, özellikle demiryolu yapımıyla ilgilenmiştir. Ancak ülkenin coğrafi yönden dağlık oluşu, ulaşım sektörünün gelişmesini zorlamış ve sermaye birikiminin de azlığı, bu sektörde yabancı sermayenin yatırım yapmasına neden olmuştur. Amerikan Chester grubu, yapılan sözleşme ile, Ankara'dan Kerkük'e, Samsun ve Doğu Beyazıt'a kadar uzanan 4400 km. uzunluğundaki demiryolu ve liman yapımını üstlenmiştir. Demiryolu hatlarının çevresindeki 40 km.lik alandaki bütün maden ve petrol kaynaklarının işletilmesi 99 yıl bu gruba verilmişti. Ancak daha sonra bu sözleşme iptal edilmiştir. Daha sonra hükümetin çıkardığı bir kanunla, demiryolu yapımı bütçeden finanse edilmiştir. Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-adapazarı demiryolları ile Haydarpaşa liman ve rıhtımını, bu kanunla işletmek üzere, Devlet Demiryolları ve limanları İdare-i Umumiye adı altında bir kurum kurulmuştur. Bu kurum, bu dönemde mevcut olan ve yeni yapılacak olan demiryollarının işletilmesini, ulaşım fiatlarının uygulanmasındaki esasları, tespit etmek görevini istlenmiş ve 1929 yılında çıkan bir kanunla, yeniden düzenlenerek Devlet Demiryolları Ve Limanları Umum Müdürlüğü adını almıştır.

Bu dönemde karayolu yapımında da gelişmeler olmuş ancak demiryolu yapı-

mındaki kadar önem kazanmamıştır. 1923-1929 yılları arasında, 13.900 Km. olan karayolu uzunluğu 14.900 km.ye çıkarılmıştır.

Ulaşım yönünde meydana gelen tüm bu gelişmeler, ülke içindeki kapalı ilişkileri mübadele yönünde genişletmiş, iç piyasayı canlandırmıştır.

4.2.4 İnhisarların Durumu

Bu dönemde, devlet inhisarında bulunan birçok ekonomik faaliyet yürütülmüştür. Bunlar tütün inhisarı, spirtolu içkiler inhisarı, petrol-benzin inhisarı, patlayıcı maddeler inhisarı ile tuz inhisarıdır. Bu inhisarların bir kısmı, daha sonra aşağıda anlatılacağı üzere yabancı şirketlere devredilmiştir.

1925 yılında çıkarılan bir kanunla, tütünün üretimi ve satımı devlet tarafından yürütülmüş ve bu kanunla, sigara kağıdının özel kişilerce ithal ve ticaretinin yapılması yasaklanmıştır.

Petrol ve benzin inhisarı, 1926 yılından itibaren devlet tekeline verilmiştir. Hatta bu yılda, petrol araştırmaları yapılması için çıkan kanuna göre, araştırma ve işletme hakları devlete verilmiştir. Özel şahıslarda, 5000 hektarlık arazide 1 yılı geçmemek üzere, petrol arama hakkına sahip olmuşlardır.

1925 yılında kurulan patlayıcı maddeler inhisarı, devletin isteği ile üretime başlamış ancak devlete olan taahhütlerini yerine getirmediğinden, 1932 yılından itibaren yönetimi, İnhisarlar Umum Müdürlüğü'ne geçmiştir.

İspirto ve alkollü içkilerin üretim ve ticareti için, 1926 yılında bir inhisar kurulmuş ve devlete verilen bu inhisarla üretim yapılmıştır. 1927 yılında çıkarılan bir kanunla da, spirtolu ve alkollü içkiler inhisarı işletmesi, Türk Anonim Şirketi'ne devredilmiştir. Ancak daha sonra bu üretim tekrar devlete geçmiştir. İspirto ve spirtolu içkilerin üretimini üzerine alan devlet, alkol ve alkollü içkiler üretimine de izin vererek aşağıdaki fabrikalarda üretim yapılmaya başlanmıştır.

" o Paşabahçe'de ispirto tasfiyesiyle rakı ve soma imalathanesi,
o Mecidiyeköy köyünde Likör Fabrikası,

- o Tekirdağ'da Şarap Fabrikası
- o Diyarbakır, Gaziantep ve Mersin'de rakı imalathaneleri" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.206).
- " Tuz Üretimi, 1 Haziran 1927 tarihinden sonra, Tuz İnhisar Umum Müdürlüğü'nce yönetilmiştir" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.206).

Bu inhisarların, yabancı şirketlere devredilmesi de şu şekilde olmuştur.

- "o Kibrit ve çakmak inhisarı önce bir Belçika, sonra bir Amerikan şirketine verilmiştir,
- o İspirto ve alkollü içkiler inhisarı, 1936 yılında bir Polonya şirketiyle ortak olarak kurulan İspirto ve Meşrubat Kulliye İnhisarı İşletme T.A.Ş'ne verilmiştir.
- o Barut ve patlayıcı maddeler inhisarı ise, 1927'de bir Fransız grubu'na verilmiştir,
- o Petrol ve benzin ithali ile ilgili inhisarda, Amerikan Standard Oil şirketine bırakılmıştır "(İLKİN/TEKELİ, 1982, s.36).

4.3 (1923-1929) LIBERAL DÖNEMİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1923 yılından 1929 yılına kadar olan dönemde, devletin kurulmasının gerektirdiği kalkınmaya yönelik faaliyetlerin yoğun yaşandığı görülmektedir. Savaştan yeni çıkmış ülkede kalkınmanın başlaması, ekonomik yaşamın canlandırılması, nasıl bir ekonomik politikanın uygulanması ve hangi önlemlerin alınması gerektiğinin saptanması için, 1923 yılında İzmir'de toplanan Kongre'de alınan kararların, az sayıda istisnalar dışında 1931 yılına kadar devletin iktisat politikasına hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu Kongre, milli bir iktisat politikasının gereğini ve önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Bu yıllarda, devletin ekonomi politikasında liberal faaliyetlerin yoğun olduğu görülmektedir. Her ne kadar batıya karşı siyasal bağımsızlığımızı kazanmışsak ta, bu dönemde Batıyla yine geniş bir ekonomik bütünleşme

olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile o yıllarda batıda hakim olan kapitalist sistem, yeni türk devletinde de görülmektedir. Çünkü devlet, savaştan yeni çıkmanın getirdiği yoksulluk içinde, sermaye birikimi yönünden zayıflığını özel sektör eli ile kapamaya çalışmıştır. Kongre'de ise bu yönde özel sektöre öncelik veren politikalar izlenmiştir.

Bu dönemde oluşan iktisadi gelişmelere kısaca göz atmak, dönemin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Ticarette azınlıkların ve yabancı tüccarların yerine geçmek, batı ile ülke arasında ticari ilişkilere girmek üzere, türk tüccarlarının birleşmesiyle 1922 yılında kurulan Türk Ticaret Birliği, türk tacirleri arasında birliği ve aynı zamanda ticareti millileştirmeyi amaçlamıştır. Yine bu yıllarda, dönemin iktisadi gelişmelerine yön verecek bir takım iktisadi örgütlenmelerde kurulmuştur,

Özel sektöre öncelik verildiği bu dönemde önemli bir gelişme, 1927 yılında 'Sanayi ve Teşvik Kanunu'nun' çıkarılmasıdır. 11913 tarihli Sanayi Kanunu'nun devamı olan bu kanun, sanayiciler için çok önemli vergi bağışıklıkları, gümrük vergisi indirimleri, devlet yardımları, pazarlama kolaylıkları ve yeni kurulacak işletmeler için arsa olanakları sağlamıştır. Yine bu kanunla, sermaye birikimini sağlamak üzere, özel kesime geniş teşvik olanakları verilmiştir. 15 yıl yürürlükte kalması öngörülen Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun, özel teşebbüsleri teşvik için getirdiği tedbirler şöyledir;

- " o Belediye sınırları dışında 10 hektara kadar arsanın bedelsiz, Belediye sınırları içinde de, devlet arsalarının bedelleri 10 yıl içinde ödenmek üzere özel teşebbüslere devri,
- o Bu teşebbüslerin bina, arazi, kazanç gibi vergiden muaf tutulması,
- o Sanayi kuruluşların yatırımda kullanacakları her türlü inşaat malzemesinin ve üretimde kullanacakları hammadde ve malzemelerin gümrük vergilerinden bağışık olarak ithali,
- o Sanayi kuruluş yapı, makina gibi araç ve gereçlerin yurtiçi

- demiryolu ve deniz yolunda % 30 indirimle taşınması,
- o Bakanlar Kurulu kararı ile sanayi kuruluşlara, yıllık imalat değerlerinin % 10'a kadar prim verilmesi,
- o Sanayi kuruluşlar için gerekli tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerin cari fiyatlarından indirimle ya da prim karşılığı verilmesi,
- o İthal malına oranla, % 10 pahalı olsa da devlet kuruluşlarının belediyenin ve yasadan yararlanan tüm kuruluşların yurtiçi üretim kullanma zorunlulukları,

Bu yasa ile kamu fonları dolaylı ya da dolaysız yollarla özel teşebbüslere aktarılmak istenmiştir" (SAĞLAM,1987, s.48).

"Sonuçları açısından değerlendirildiğinde bu yasa, sanayiyi değil, el sanatları tipi küçük üretimi teşvik etmiştir" (GÜLALP, 1983. s.24).

Bu dönemdeki önemli bir olay, tarımla ilgili olan gelişmedir. Osmanlı döneminden kalma olan köylüden alınan Aşar vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. Devlete iyi bir gelir olan bu vergi, tarım üretimini yeterli düzeye çıkaramamıştı. Bu kanunla köylü rahatlamış, üretimin artışı yönünde çok önemli bir aşama kaydedilmiştir. Ancak bu verginin kaldırılması, küçük köylüden çok büyük köylüye yaramıştır. Büyük arazi sahibi köylüler, ticarileşme ve kapitalistleşme yönünde gelişmeler kaydetmişlerdir. Ama yine de "Cumhuriyetin ilk yıllarında aşarın kaldırılmasının sağladığı iktisat politikası, genel olarak tarıma yarar sağlayacak niteliktedir" (TUNÇAY, 1982, s.192).

Üçüncü önemli gelişme, Lozan anlaşmasıyla 1929 yılına kadar geçerli olan gümrük tarifelerinin uygulanması, devletin bu gelirlerden yoksun kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak ta ülkede sanayi yatırımı yapmak çekiçi hale gelememiştir.

Dördüncü önemli gelişme bankacılık alanında olmuştur. Sanayileşmeyi gerçekleştirmek üzere 1924 yılında İşBankası, 1925 yılında Sanayi Maadin Bankası, 1927 yılında da Emlak Eytam Bankası kurulmuştur.

Yukarıda anlatılan iktisadi gelişmelerin yanında bu dönemde, ülkenin tarım-

sal üretiminde de gözle görülür düzelme olmuştur. Ziraat Bankası'nın tarım sektörüne verdiği krediler düzenli olarak artmıştır. Banka'nın 1924 yılında verdiği 4 milyonluk kredi, 1929 yılında 26 milyona ulaşmıştır. "Bunun sonucu olarakta tarım üretimi, 1923-1932 yılları arasında % 58 oranında artar ama gene de 1914 yılından önceki düzeye ulaşamaz" (YARASİMOS, 1989, s.112). "Bu dönemde hükümet ayrıca, tarımsal araştırma merkezleri, deneme çiftlikleri, danışma kurulları kurma girişimleri başlattı, tohum dağıtımını belirli ürünlerin yetiştirilmesini teşvik etti" (KEYDER, 1982, s.45). Devlet, bu dönemde tarımsal gelişmeyi sağlamak için uyguladığı politikalarla, zaman zaman büyük arazi sahipleri ile küçük köylü arasında bocalamıştır.

Bu dönemde yabancıların ekonomik yaşamdaki yeri, osmanlı düzenine oranla pek değişmemiştir. Yabancı sermaye ülkedeki etkinliğini yine devam ettirmiştir.

" 1924 yılında yabancı sermaye, ülkede 94 işletmenin denetimini elinde tutmaktadır. Bunların 7'si, demiryolu şirketleri, 6'sı maden işletmesi, 23'ü banka, 11'i belediyelere ait imtiyazlar, 12 sanayi işletme ve 35'i de ticari şirketlerdir" (YARASİMOS, 1989, s.113-114).

Görünümü yukarıdaki şekilde olan ülkenin ekonomik yapısı, özel sermayenin yokluğu yüzünden, bu şirketleri millileştirme işine girişmemiştir. Bu dönemde (1928) yalnızca iki yabancı demiryolu şirketinin millileştirildiği görülmektedir. Bunlar Anadolu-mersin, Tarsus-Adana demiryolu ve Haydarpaşa Liman şirkettir.

Sermaye birikimini arttırıcı yönde özel girişimciye yapılan tüm destekler, ekonomik yaşamda sınırlı bir gelişme sağlayabilmiştir. Bu dönemde ancak Şeker ve Çimento sanayi kurulmuştur.

Sanayileşme yönünde, özel teşebbüse ağırlık veren liberal politikaların uygulandığı bu dönemde, türk sanayinin beklenen gelişmeyi gösterememesinin, başarısız olmasının nedenlerini aşağıda anlatılacağı şekilde özetlemek mümkündür.

o İlk başta ülkenin sermaye birikimi yok denecek kadar azdır ve devletin

tüm destekleyici çabalarına rağmen, yeniden sermayenin birikmesi çok yavaş gerçekleşmiştir,

- o İkinci olarak ülkede girişim yeteneği ve iş tecrübesi noksanlığı mevcuttur. Ülkede eğitim görmüş türklerin ticaret ve sanayi ile uğraşmayı küçük görüp, kamu ve orduyu seçmeleri, sanayinin azınlıkların eline geçmesine neden olmuştur. Ancak bunlarında mübadele ile ülkelerine dönmeleri ile bu alandaki açık, türkler tarafından kapatılamamıştır,
- o Üçüncü bir neden olarak, ülke insanının teknik bilgi birikiminin azlığı gelir. Bu eksiklik sanayileşme için çok büyük güçlükler getirmiştir,
- o Dördüncü bir neden, ülke insanının sanayileşme ve modernleşme faaliyetine tepki göstermesi gelir. Toprak ağaları ve eşraf, çıkarlarının zedeleneceği, topraklarını kaybedecekleri düşüncesi ile bu faaliyetlere katılmamışlardır.

İşte tüm bu iç gelişmelerin üzerine, bütün dünyayı sarsan büyük ekonomik bunalımın (1929), Türkiye üzerinde de etkilerini hissettirmeye başlaması, liberal ekonomi düzenine karşı olan güveni sarsmış ve ülkenin, ekonomi politikasında yeni arayışlara girişmesine neden olmuştur.

4.4 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI

1923-1929 yılları arasında uygulanan liberal ekonomik politikalar sayesinde, ülkede beklenen sanayileşme gerçekleşememiş, hatta dönemin sonuna doğru bütün dünyayı sarsan büyük bunalımın, Türkiye'de de hissedilmeye başlanması ve gelişen zaman içinde etkisi altına almasıyla, bu durum daha da belirginleşmiştir.

Dünya ekonomik bunalımının yaşandığı 1929 yılı, milli ekonomimizde yön değiştirici kararlar almamızı gerektiren bir dönem olarak hatırlanır. 1930-1939 yılları arasında Devletçi ekonomi politikasının benimsenmesinde, bu bunalımın etkisi büyüktür. Şu halde " Türkiye'nin, XIX.yüzyılın ortalarından sonra, ilk ciddi sanayi gelişmeye tanık olduğu dönem olan devletçilik döneminin, Büyük bunalım nedeni ile başladığı söylenebilir" (GÜ-LALP, 1983, s.27).

1929 Büyük bunalımı, aşağıda anlatılan ekonomik gelişmeler üzerine ortaya çıkmıştır.

Ekonomik buhran, kapitalist ülkelerde uygulanan liberal ekonominin kaçınılmaz rahatsızlığıdır. Çünkü bunalım, kapitalist üretimin kendi yapısından kaynaklanmaktadır.

" Arz ve talep mekanizmasına göre işleyen bu ekonomide, üretilen malların ve arzedilen hizmetlerin pazarda karşılaşacakları sürüm ve fiyat şartları arasında belirsizlik, liberal ekonomiyi zaman zaman mübadele tıkanıklıkları ile sarsar. Bu mübadele tıkanıklığı, tabii üretim hayatına, sanayi ve ziraat alanlarında tesir eder. Neticede borsalar, bankalar, pazarlar, sendikalar, ulaştırma ve nihayet ziraat ve hammadde alanları, buhranın içine saruklenir, işsizlik alır yürür. XIX.yy'da liberal kapitalizmin gelişmesiyle beraber, bazen dar bir sahada kalıp bazende bütün ülkeyi, hatta bütün dünyayı saran bu denge bozulmuş 'iktisadi buhran' olarak adlandırılır" (AYDEMİR, 1969, s.367).

1929 bunalımının, Amerika'da çıkması ve bütün dünyaya yayılmasından önce, bu ülkedeki gelişmeler şöyle seyretmiştir.

XIX.yy başında kapitalist ülkeninin beşiği sayılan ABD'de sanayi gelişmiş, üretim/tüketim faaliyetleri oldukça hızlı işlemekteydi. Ancak zamanla üretim fazlalığı oluşunca, piyasada denge bozulmuş, çalkantılar oluşmaya başlamış, fabrikalar kapanmaya, işsizlik akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Hatta 29 Ekim 1929'da Newyork Borsası'nda patlayan bu buhranla, Amerikan ekonomisi büyük çöküntüye uğramıştır. Dolayısıyla ülkede sanayi kesimi sarsılmış, üretim yavaşlamış, işsizlik artmış, fiyatlar düşmüştür, Dünyanın en güçlü ekonomisinin içine düştüğü bu bunalımın, diğer ülkelere sıçraması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü bu sıralarda Amerika'nın birçok ülkeyle ticari ilişkileri mevcuttur. Bu durum karşısında uluslararası ticaret hızla yavaşlamıştır. İktisadi faaliyetleri liberal dünya ekonomisine bağlı bütün ülkeler, bu durumdan etkilenmişlerdir. Her ülke kendi içine kapanarak otorşi düzenine geçmiştir.

Türkiye'de ister istemez bu buhranın etkisinde kalmıştır. Ülke bu sıralarda, çok geri olan ekonomik durumunu düzeltmek için, kalkınma yolunda

politikalar deniyordu. İşte bu sırada ortaya çıkan bunalım, bu faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal ürünlerin fiatları dış pazarlar azaldığı için çok ucuzlamış, özel girişimcilerin başlatmak istedikleri sanayi yatırımları durmuştur. Dış ticaret açığı hızla türk parasının değerini düşürmüştür.

Buhranın ortaya çıkmasıyla gelişen bu olaylar, ülke ekonomisini alt üst etmiştir. Her buhrandan sonra yenikalkınma modelleri arayan ülkeler gibi Türkiye'de bu buhrandan sonra, yeni politika arayışları içine girmiştir.

Dünya ekonomik bunalımının, Türkiye üzerindeki etkileri devletin ekonomi politikasında sanayileşmeyi hızlandırmaya yöneltici yönde görülmüştür.

Sanayileşmeyi gerektiren birinci neden olarak, dış dengenin bozulduğu gösterilebilir. Çünkü dış ticaretin bozulması ile, ihraç ürünlerine olan talep düşmüş, dolayısı ile tarımsal ürünlerin fiatları ülkede hissedilir ölçüde azalmıştır.

İkinci neden olarak, ithalatın azalışı gösterilir. Ticaret dengesini sağlamak için, ithalatta kısıtlamalara gidilmiştir. Örneğin un, şeker ve dokuma gibi en temel tüketim maddelerinin ithalatının durması, bu ürünlerin Türkiye'de üretilmesi sorununu ortaya çıkarmıştır.

Hızlı bir şekilde sanayileşmenin gerekliliğini ortaya koyan tüm bu gelişmeler, sermaye birikiminin olmaması yüzünden, devletçi politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

" Nitekim ülke içinde başlatılacak bir sermaye birikimi, geleneksel ihraç ürünlerine, yitirdikleri pazarı yeniden yaratırken, geleneksel ithalatında ikamesini sağlayacaktır" (GÜLALP, 1983, s.29).

Bunalımla birlikte ortaya çıkan ulusal sanayileşme gerekliliği, ülkede hemen devletçi politikaların uygulanmasına neden olmamıştır. 1929 yılı ortalarından başlayarak 1932 yılına kadar süren dönem, devletçiliğe geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu dönemde devlet, özel sermayeye dayanan himayeci bir ekonomi politikası izlemiştir.

Devletin 1930-1932 yılları arasında, özel sermayeye dayanan himayecive ithal ikamesine yönelik politika uygulamaları,

1930-1932 yılları arasında ülke iki önemli gelişmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar yeni gümrük tarifesinin 1929'da yürürlüğe girmesi ve Osmanlı borçlarının ilk taksidinin bu yılda ödenmeye başlamasıdır. İşte bu iki etken, ülkenin büyük çapta ve spekülatif bir ithalat yapmasına neden olmuştur. Bu arada hızla artan dış ticaret açığı karşısında devlet, özel sermaye çevreleri ile ilgili olarak, dış ticarete ve para politikalarında, özel sektörü himaye edici yönde bir dizi önlem almaya başlamıştır. Böylece iki yıl içinde dış ticaret, gümrük tarifeleri, kotalar ve kambiyo denetimi ile devlet kontrolü altına girmiştir.

" 1930-1932 yılları, bu özellikleriyle özel sermayeye dayanan himayeci-ithal ikamesi dönemi olarak nitelendirilebilir. Yüksek gümrük duvarları arasında korunan özel sanayici, ayrıca büyük bir düşme gösteren tarım ürünleri fiyatları nedeni ile, iyice imtiyazlı bir duruma geliyordu. Ucuz buğday, düşük ücret anlamına gelmekteydi, ayrıca tarımsal kökenli hammadde kullanan sanayiciler (tekstil), kendi satış fiyatlarına oranla çok fazla ucuzlanmış olan hammaddelerin yarattığı büyük imkanlarla karşılaşıyorlardı. Kısacası, sanayi hükümlerinden yararlanarak, dış girdilerini gümrüksüz ithal eden, öte yandan iç piyasada himaye rantı sağlayan, tekel imkanları içinde gelişen sanayi, tarım fiyat ilişkilerinin de lehine dönmesinden de ayrıca yararlanan fevkalade imtiyazlı bir varlıktı" (BORATAV, 1983, s.266).

1930-1932 yılları arasındaki himayeci politikalarda, dış ticaret dışında devletin özel sermayeye yönelik devletçi faaliyetleri söz konusu değildir. Himayeciliğin arkasında özel girişimcilik serbest bırakılmıştır. Ancak, devletçi olmayan himayeci politikalar sayesinde, sanayi burjuvazisi yine zayıf kalmıştır. Sanayileşmeden çok kar peşinde koşmaları yüzünden, devletin onlara sağladığı koruyucu önlemler fayda sağlamamıştır. Diğer taraftan tarım kesiminde çiftçinin durumu çöküş halindedir. Buğday fiyatları karşısında, borçlarını ve arazi vergisini ödeme sıkıntısına düşmüştür. Bundan başka, sanayi kesiminde olan gelişmeler, devlet için önceki dönemlerden tamamen farklı bir sanayileşme ve gelişme hamlesinin başlatılmasını ortaya çıkarmış ve 1932 yılında fiilen devletçi politikaların uygulanmasına geçilmiştir.

4.5 (1930-1939) DEVLETÇİ SANAYİLEŞME DÖNEMİ

1923-1929 yılları arasından uygulanan liberal ekonomi politikasının, beklenen gelişmeyi gösterememesi, batıyla olan ekonomik bütünleşmenin, 1929 Dünya ekonomik bunalımı ile bozulması üzerine, türk ekonomisinin dışa bağımlılığını azalmış ve devlet ulusal kalkınmaya yönelik politika arayışları içine girmiştir.

Türkiye, Dünya bunalımının etkilerinin dışında kalmak için, sanayileşme yolunda devletçi, dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemiştir. Devletçi politikaları değerlendirebilmek için, devletçiliğe geçiş nedenleri üzerinde durulmalıdır.

4.5.1 Devletçiliğe Geçiş Nedenleri

"Türkiye'de liberal bir iktisat politikasının hakim olduğu bir bir dönemde, büyük buhranın patlak vermesi ve etkilerinin hızla yurdumuzda da duyulması, devletçiliğe geçişi zorlayan belirleyici bir etki yaratmıştır" (BORATAV, 1974, s.139).

Ancak Türkiye'de devletçiliğe geçişi, yalnız Dünya bunalımında aramamak gerekir. Aşağıda sıralanan etkenlerde, devletçiliğe geçişte hızlandırıcı rol oynamıştır.

o Batıdaki Ekonomik Düşüncenin Değişmeğe Başlaması;

1929 bunalımının, kapitalist bir ülkede ortaya çıkması, bu ülke ve diğer kapitalist ülkelerde uygulanan, liberal ekonomik politikalara karşı du- lan güvenin sarsılmasına neden olmuştur, böylece liberalizm rağbetten düşmüş, devlet müdahalesi önderliğinde yeni bir iktisadi politikanın temelleri atılmıştır.

o Sovyetler Birliği'ndeki Planlama Deneyinin Etkisi;

Bu yıllarda Sovyetler Birliği, ihtilal ve iç savaşın etkilerini atlattığı ve otarşik bir yapıyla kalkınma yolunda planlamalarla yeni düzenlemelere girişmiştir. İzlediği ekonomi politikası ile büyük bunalımın dışında kalmayı başarabilmiştir. Sovyetlerin kalkınmadaki başarılı

ekonomi politikaları, Türkiye'nin bu ülkeye beğeni ile bakmasına neden olmuştur. Nitekim benzer politikaların uygulanmasında, Sovyet kalkınma planlarının büyük payı vardır.

o Özel Kesimin Bu Döneme Kadar Olan Başarısızlıkları;

Sanayileşme yolunda özel girişimciye devlet, tüm teşvik ve koruyuculuğunu göstermesine rağmen özel kesim daha fazla himaye, daha fazla muafiyet ve imtiyaz istemiştir.

" Ayrıca birçok alanlarda özellikle dış ticaret, madencilik, armatörlük gibi faaliyet kollarında özel teşebbüsün kısa dönemde karlar uğruna uzun dönemli 'kamu çıkarı' pervasızca çiğnediği gözlemleniyordu. 1929'dan itibaren uygulanmaya başlayan himaye politikasında özel sanayicilerin aşırı karlar elde etmelerine ve bunu sağlamak için tüketiciye ve devlete insafsızca yüklenmelerine vesile teşkil etti" (BORATAV, 1974, s.137-138).

o Lozan Anlaşması'nın Gümrük Tarifelerine İlişkin Sürenin Son Bulması;

Geçen dönem içinde, dış ticarete en büyük darbeyi vuran, Lozan Anlaşması'nın gümrük tarifeleri ile ilgili aldığı karardır. Bu karara göre devletin gümrük gelirleri, 5 yıl boyunca hissedilir ölçüde azalmıştır. 1929 yılında ticaret ile ilgili sınırlamaların kalkması üzerine artan gümrük gelirleri, kamu kesimini beslemeye başlamıştır. Nitekim bu durum, devletin ekonomik yaşama müdahalesini arttırıcı yönde geliştirmiştir.

o Sanayileşme Gerekliliğinin Hissedilmesi

Özel sektörün kalkınmada beklenen gelişmeyi gösterememesi üzerine, 1929-1933 yılları içinde, sanayileşmenin önemi vurgulanmış ve devlet, ithal ikamesine yönelik sanayileşme politikasını uygulamıştır.

Devlet sanayileşmeyi hızlandırmak üzere bu yıllarda, tekstil endüstrisini geliştirmek için, yeniden özel girişimciye destek sağlamış, ancak bunalım nedeni ile bu girişimden sonuç alınamamıştır. Bu durumda devlet,

tekrar yabancı sermayeye dönerek, Amerika'nın tekstil alanında Türkiye'de yatırım yapmalarını sağlamak için, girişimlerde bulunmuştur. Aynı girişim Fransa'yada yapılmış, ancak büyük bunalımın sıkıntıları içinde bulunan bu ülkelerden beklenen iktisadi yardım sonuçsuz kalmıştır. Tüm bu gelişmeler sanayileşme yönünde devletin başka bir yol aramasına neden olmuştur.

4.5.2 Dönemin Siyasi Yapısındaki Gelişmeler

1929 yılındaki bunalımla birlikte devletin ekonomik hayatta daha aktif görev alması, resmi çevrelerde savunulur hale gelmiştir. İsmet Paşa'nın, 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas Demiryolu'nun açılışı nedeni ile söylediği nutukta 'mutedil devletçi' olduklarını ifade etmesi, hem bu değişimin hem de siyaset alanındaki gelişmelerin bir sonucudur.

" Liberalizm nazariyeti...bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri temayülüdür. Mutedil devletçi olarak halkın temayülatına ve matabibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye sevk etmek bu memleketin anlayacağı bir şeymidir?" (SAĞLAM, 1983, s.86).

İsmet Paşa tarafından söylenen bu nutuk, o dönemdeki Serbest Fırka'nın iktidara karşı olan tepkisine bir cevap niteliğindedir. Çünkü, 1929 bunalımının başladığı yıllar, aynı zamanda Türkiye'de iç siyaset alanında hareketlenmelerin, kıpırdanışların ortaya çıktığı bir dönemdir.

Bu dönemde halk arasında içten içe hareketlenmeler başlamıştı. Halkın hükümet ve o zamanki cumhuriyet halk fırkasına güveni kalmamıştı. İktisadi bunalımın etkileri tedirginlik yaratmıştı. İşte tam bu sırada Atatürk, yeni bir teşebbüse girişmek istedi. Bu girişimi iktisadi değil, siyasi olacaktı. Bu yolla halkın düşüncelerini daha iyi anlayabilirdi. Bu düşünceden yola çıkılarak Fethi OKYAR'ın başkanlığında 1930 yılında Serbest Fırka kuruldu. Kısa zamanda hızla örgütlenen ve liberal politikaları benimseyen bu parti, devletçi cumhuriyet halk fırkası ile çatışmaya başladı. Çünkü, Serbest fırkacılar yüksek vergilere, bu vergi yükünü doğuran şimendifer

siyasetine karşıydılar, özellikle liman inhisarının kaldırılmasını istiyorlardı.

" Bu partinin, derhal tek parti rejimine karşı olan kırsal ve kent- sel bütün sosyal tabakaların katılma istemiyle kısa zamanda güç- lendiği görülünce, alelacele kapatıldı" (ERGİL, 1978, s.32).

Serbest Fırka'nın kapatılmasından sonra devletçilik, bizzat Atatürk ta- rafından ele alınmıştır.

Atatürk yurt çapında bir geziye çıkarak hükümete karşı olan davranışların kaynağının iktisadi olduğunu anlamıştır. Bu gezi sonucunda hükümet yetki- lilerinin, devletin ekonomik gelişmeyi hızlandıracak girişimlerde bulunma- sı gerektiğini, bunu yapmazsa siyasal durumun tehlikeye gireceğini anla- mış bulunmaları çok önemlidir. Nitekim dönemin siyasi yapısında oluşan gelişmeler, iktisadi kâkınmanın zorunluluğunu hissettirmiştir.

4.5.3 Devletçiliğin Doğuşu ve Gelişimi

" Cumhuriyet idarecileri, kuruluş dönemlerinde özel sektöre her türlü kolaylığını, himayeciliğini göstermiş ancak özel giri- şimci devletin sanayileşme faaliyetinde yetersiz kalmıştır. Do- layısıyla bundan böyle özel teşebbüsün yapamadığını devlet ya- par düşüncesi yerine, toplum için yararlı olanı ve ekonomideki hakim noktaları devlet eline alsın görüşü hakim olmaya başlamış- tır" (TALAS, 1974, s.371).

1931 yılının Mayıs ayında CHF'nin üçüncü büyük kongresinde 'Devletçilik' fırkanın altı temel ilkesinden biri olmuştur. Bu kongrede devletçilik, "Dünya'nın şimdiki gidişi içinde milli iktisadiyatımızı koruyup yüksel- tecek bir prensip olarak" (AYDEMİR, 1968, s.414). kabul edilmiştir. Bu prensipler daha sonra 1937 yılında Anayasa'ya girmiştir. Parti kongresinde;

" Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu ka- dar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriş- tirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettir- diği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mümkün esaslarımızdandır denilmektedir" (TALAS, 1974, s.371).

Görüldüğü üzere, CHF'nin parti programında ferdi mesai ve faaliyeti esas

tutulmaktadır. Ancak ülkenin en kısa sürede kalkınması ve refaha erişmesi için devlet, ekonomik hayat ile fiilen alakadar olacaktır.

Devletçi uygulamalara geçiş, Atatürk'ün yurt gezisinden dönmesinden sonra 1932 yılında, iktisadi alanda sekiz müdahaleci kanunla başlamıştır. Bu uygulamalar daha sonra sanayi, tarım, ticaret, bankacılık ve maliye alanlarında kanunların yürürlüğe girmesiyle, oldukça hızlı bir şekilde uygulanan bir politikaya dönüşmüştür. Devlet uyguladığı politikalarla, kendi sanayisini kurmak için devlet işletmeciliğine başlamış, temel alt yapı yatırımlarına girişmiş, ekonominin tümü üzerinde kontrolünü arttırarak üretime müdahaleye başlamıştır.

Devletçi uygulamalarda, 1932 yılındaki hızlı başlangıç, bazı çevrelerden gelen sert tepkilerle durdurulmuştur.

"Devletin ekonomik eylemlerinin ekonomik hayat üzerindeki etkinliği, dönem boyunca düzenli bir seyir takip etmemiştir. Bunun en önemli nedeni, çeşitli sosyal grupların siyasal iktidar üzerindeki baskılarıdır" (ÖZGÜR, 1975, s.103).

Bu dönemde, iki farklı sosyal grup çarpışmağa başlamıştır.

"Himayeler sayesinde canlanan yeni sanayiciler ve yeni burjuva bir tarafta; devletin kuvvetlenmesi nispetinde kuvvetlenen memur sınıfı diğer tarafta. Bunlardan birincisi, İş Bankası etrafında toplanmış, ikincisi de hükümet ve mecliste hakim olmağa başlamıştır" (BORATAV, 1983, s.278).

Bu grupların karşılıklı çarpışmaları, devletçiliğin en yoğun uygulandığı 1932 yılında iyice şiddetlenmiştir.

1932 yılı temmuz ayında peşpeşe çıkartılan ekonomik hayata müdahaleci nitelikteki kanunların, özel kesimde doğurduğu endişeleri hafifletmek için İktisat vekili Mustafa Şeref'in istifasıyla boşalan İktisat vekilliği'ne, İş Bankası Genel Müdürü Celal BAYAR getirilmiştir. BAYAR'ın bu göreve getirilmesi, devletçi uygulamaların özel çevrede yarattığı endişeleri biraz olsun hafifletmiş ve devletin aşırı müdahaleci faaliyetleri biraz olsun frenlenmiştir. Ancak devletçilikte bu ilk yumuşamadan sonra özellikle 1935 yılındaki CHF dördüncü büyük kurultayında, devletçilik uygulamalarının da-

ha da genişletilmesine ait karar alınmıştır. 1935 yılında toplanan CHF dördüncü kongresinde devletçilik, 1931 yılındaki programdan çok daha geniş ele alınmış, ayrıca devlete iktisadi hayata çok daha geniş müdahale imkanı veren aşağıdaki yeni hükümler konulmuştur.

" Devletin hangi ekonomik işleri yapacağını belirtmesi, ulusun genel ve yüksek aşışlarına bağlıdır. Bu lüzum üzerine, devletin fiili olarak kendi yapmağa karar verdiği iş, özel bir girişit elinde bulunuyorsa, onun alınması her defasında özgü bir kanun çıkarmaya bağlıdır. Bu kanunda, özel girişitin uğrayacağı zararın devlet tarafından ödem şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken gelecekteki kazanç ihtimalleri hesabatılmaz" (SAĞLAM, 1983, s.95).

Görüldüğü üzere partinin 1935 programında devletçilik, bir hayli genişlemiştir. Programda ayrıca, özel sektörü kontrol etmekte kabul edilmiştir. 1936 yılında Celal BAYAR;

" Biz kendi öz prensipleri bakımından devletçiyiz, fakat mülkiyeti, ferdi mesaiyi temel alan devletçiyiz sözüyle devletçi politikaların yapıcı ve yaptırıcı olduğunu vurgulamıştır. Hatta devletçiliğin, devletin büyük sanayide yapıcı,yani (fiilen istihsale girişen) küçük sanayide ise yaptırıcı yani (özel teşebbüsü teşvik edici, geliştirici) olduğunu belirtmiştir" (SAĞLAM, 1983,s.96).

Devletçilik ile ilgili en önemli gelişme 1937 yılında olmuştur. CHF'ndaki devletçilik ilkesi,3115 sayılı yasa ile Anayasa'ya girmiştir. Böylece bu yasa ile hükümet, devletçi bir ekonomi politikası yürütebilme görevini üzerine almıştır.

" Devletçiliğin Anayasa'ya girdiği yıl olan 1937 yılı, aynı zamanda devletçiliğin bir ekonomi politikası olarak terkedilmeye başladığı yıldır. Devletçi sanayileşme polotikasını düzenleyen genel ve kurumsal çalışmaların,1936'dan sonra durulduğu gözlenmektedir. Dünya bunalımının 1935'lerde son bulmaya başlaması ile birlikte, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde bir düzelme başlamıştır. Devletçiliğin eski hızını yitirmesinin bununla ilişkili olduğu düşünülebilir" (GÜLALP, 1983, s.33-34).

4.5.4 Yabancı Sermayenin Millileştirilmesi

1923-1929 dönemi iktisat politikasında, kalkınmaya yönelik yabancı sermayenin gerekliliği üzerinde önemle durulmuş, ancak yabancı sermayeden beklenen bu faaliyet, istenilen gelişmeyi gösterememiştir.

"İmtiyazlı şirketler biçiminde veya Türk Anonim Şirketlerin bünelerine sızarak giren yabancı sermaye; ülkenin iktisadi çıkarlarına uygun bir faaliyet biçimi göstermiyordu" (BORATAV, 1974,s.137).

Diğer taraftan büyük bunalım ile, yabancı sermayenin yabancı ülkelerde yatırım yapma istekleri zayıflamıştı. Bu durum ülkede, yabancı sermaye yerine, devlet kapitalizmi ile sanayileşme yolunun benimsenmesine yol açmıştır. Nitekim hükümet, bu dönemde ülkedeki yabancı sermayeyi tasfiye etme işine girişmiştir. Devletin 1932 yılında başlattığı millileştirme faaliyetleri, bu yönde yapılan bir girişimdir.

" Öncelikle anlaşmalarına uymayan ve imtiyaz süreleri kısalmış olan yabancı şirketlerden başlatılan bu millileştirme hareketleri, karşılıklı anlaşmalarla yapılıyor, Meclis tarafından kanun ile onaylanıyor ve hükümet üzerine düşen borçları yerine getiriyordu" (BARUTÇUGİL, 1989, s.19).

Bu dönemde millileştirilen yabancı sermayeli şirketler aşağıda gösterilmektedir.

- " o Mudanya-Bursa Demiryolu T.A.Ş (1931) 50.000 TL.karşılığı devletleştirilmiştir.
- o Keçiborlu Kükürt Madeni (1932 yılında işletme imtiyazı iptal edilmiştir).
- o İstanbul Türk Anonim Su Şirketi (1933 tarihli kanunla İstanbul Belediye'sine devredilmiştir).
- o İzmir Rihtım Şirketi (1933) 7.827.90 Fransız frangı ödenerek devletleştirilmiştir.
- o İzmir-Kasaba, İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma demiryolu hatları (1934) 162.468 FF ödenerek satın alınmıştır.
- o İstanbul rihtım, dok ve antrepo T.A.Ş (1934'te satın alınmıştır).

- o Aydıncemiryolu şirketi (1935'te 1.825.840 sterlin ödenerek satın alınmıştır).
- o Ergani Bakır T.A.Ş (% 50 Alman sermaye payı 850 000 TL'na alınmıştır
- o İstanbul Telefon T.A.Ş (1936'da 800.000 sterlin ödenmiştir).
- o Ereğli Şir. (Ereğli limanı, Zonguldak-Çatalağzı demiryolu, Kömür madeni) (1937 yılında 3,5 milyon TL.karşılığı devlete geçmiştir).
- o Şark demiryolları T.A.Ş (1937'de 20.760 bin İsviçre frankı ödenmiştir).
- o İzmir Telefon T.A.Ş (1938'de 1.200 000 TL'na satın alınmıştır).
- o Üsküdar ve Kadıköy T.A.Ş (1938) Şirket haklarını 400.000 TL. karşılığı satmıştır.
- o İstanbul Türk Anonim Elektrik şirketi (1938) 1.837 bin sterline satın alınmıştır.
- o İstanbul Tranvay şirketi (1939) 169 bin sterlin ödenmiştir.
- o İstanbul Türk Anonim Tünel şirketi (1939) 175.000 TL.ödenmiştir.
- o Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik T.A.Ş (1939) 6.616.131 TL. karşılığı satın alınmıştır.
- o Bursa ve Müttehit Elektrik T.A.Ş (1939) 295.110 sterlin ödenmiştir.
- o Kuvarshan Bakır Madeni'ndeki Siemens firmasının iltizam hakkı (1939) ödenmeyen vergi borçları karşılığı hazineye geçmiştir" (URAS, 1979, s.105-107).

4.5.5 Devletçi İktisat Politikasıyla İlgili Örgütler

Devlet Sanayi Ofisi (DSO)

CHF'nın üçüncü kongreasinde devletçilik ilkesinin benimsenmesinden sonra, devletçiliğin nasıl uygulanacağı konusunda arayışa giren hükümet, planlı bir devletçi politikayı benimsemiştir. Plana bağlı ve devletçilik politikasıyla sanayileşme gereği, kurulacak işletmelerin nasıl bir örgüt tarafından yönetileceği konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda var olan Sanayi ve Maden Bankası, yeterli görülüyor, bu bankanın sanayi işletmeciliği ile ilgili hizmetlerini yürütmek için yeni bir örgütün kurulması gerekiyordu. Devlet Sanayi Ofisi, bu amaçla 3.7.1932 yılında, 2058 sayılı kanunla kurulmuştur.

Devlet Sanayi Ofisi ile ilgili kanunun, devletçiliğin sanayi kesimindeki kuruluşunu belirlemede önemi büyüktür. Bu kanun,devletin sanayi kesimindeki örgütlenmesini ilgilendirmektedir. İktisat vekaletinin denetimi altında faaliyet gösteren DSO;

" Devletin direkt işletmeler kurarak müdahalesini öngörüyordu. Bundan önceki dönemde, devletin direkt işletme kurması fikri kabul görmemiş ve osmanlı döneminden, Sanayi Maadin Bankası'na intikal eden fabrikaların anonim şirketlere dönüştürülerek, hisse senetlerinin satılması fikri kabul edilmiştir. DSO'nin direkt işletme kurma fikri bu bakımdan önemli bir dönüşü ifade etmektedir" (SAĞLAM, 1983, s.88).

DSO'nin kanunda belirtilen görevleri şunlardır;

- o Devlet eliyle kurulacak fabrikalara proje hazırlamak, projeleri uygularak hizmet etmek,
- o Tüm devlet işletmelerinin idari, mali, ticari konularını kapsayacak şekilde işletmek, bu işletmelerin çalışma raporlarını, bütçelerini hazırlamak,
- o Özel kanunla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası tarafından idare edilen, devlet sermayesiyle kurulmuş ve kurulacak bütün fabrikaları idare etmek,
- o Hammaddelerin imal edilmesini ve sürümünü arttıracak teşebbüslerde bulunmak, bunların sanayisini kurmak,
- o İktisat vekaletinin isteğine bağlı olarak, istenen konularda inceleme yapmak,

Devlet sermayesinin iştirak etmiş olduğu müesseseler üzerinde, DSO'ne geniş kontrol yetkileri verilmiştir. Devletçe sağlanan sanayi sahasında fabrika kurulması,ancak iktisat vekaletinin teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun izniyle olmaktadır. Görüldüğü üzere, teşebbüs serbestliği bu hükümlerle ciddi olarak sınırlanmaktadır.

DSO, kamu tüzel kişilerin ve imtiyazlı şirketlerin siparişlerine iştirak edebilmektedir. Özel kişilerin sanayi işletmeleri kurmalarında, devlet des-

teğini sağlayan devlet işletmelerini, özel sektöre devreden SMB'nın liberal politikasına göre DSO, oldukça ileri bir devletçilik görüşüne sahiptir. Kanuna göre devlet, bizzat sanayi tesisler kurabilecek ve işletebilecektir. Devlet sermayesinin iştirakiyle kurulan işletmeler, sıkı bir devlet denetimi altında bulunmaktadır. Aynı zamanda, piyasa şartlarının az sayıda fabrika kurulmasına olanak verdiği durumlarda, kurulacak olan işletmeler devlet izniyle kurulacak ve devletin denetimi altına gireceklerdir.

DSO'nin bu yöndeki faaliyetleri, özel teşebbüsün tepkisine neden olmuştur. Özel teşebbüs sanayileşmede bu kadar çok denetim ve kontrolü fazla bulmaktadır. Hatta SMB'nın aynı şekilde kalmasını istemektedirler. Özel kesim ayrıca, devlet sanayi karşısında menfaatlerinin nasıl korunacağı ve iki taraf arasında nasıl bir denge sağlanacağı konusunda tedirgindir. Özel kesimin bu tedirginliği üzerine, devletçi uygulamalardan doğan endişeleri gidermek için Celal BAYAR'ın, İktisat vekaleti'ne atanmasıyla, aşırı müdahaleci faaliyetler biraz azalmıştır.

Sanayide devletçiliğin en sert biçimde uygulanışını DSO'nde görmekteyiz. Bu iktisadi örgüt daha sonra Sümerbank'a devredilmiştir.

Sanayi Kredi Bankası (SKB)

7 Temmuz 1932 tarih ve 2064 sayılı kanunla kurulan Sanayi ve Kredi Bankası, SMB'nın sanayi bankacılığıyla ilgili kısmını devralmıştır. Devralma nedeni, kanunda aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır.

" Kanunun gerekçesine göre SMB, 633 sayılı kanunla kendisine verilen görevleri tamamen ifa edememiştir. SMB'nın devraldığı fabrikalar, işletme sermayelerinin azlığı ve tesislerin yetersizliği yüzünden SMB'na devamlı bir masraf kaynağı olmuştur. Bu sebeple banka, sanayi kredisi ve bankacılık alanlarında faaliyet gösterememiştir. Böylelikle SMB'nın hem bizzat işlettiği teşebbüslere rakip olan kurumlara kredi açarak bankacılık, hemde aynı zamanda sanayicilik yapamayacağı anlaşılmış ve bu iki faaliyeti ayırmak uygun görülmüştür" (BORATAV, 1974, s.261).

SKB, özel kesimin sanayi örgütlenmesi ile ilgilenen bir iktisadi kurumdur. SKB, kanunda gösterildiği şekilde şu görevleri üstlenmiştir.

- o Sanayi işletmelerinin kredi ihtiyacını karşılamak,
- o Milli sanayinin hammadde sağlmasına tavassut etmek,
- o Küçük sanayiciye ayrıca kredi açmak,
- o Sanayi teşvik primlerine tavassut etmek,
- o Bu işlerle ilgili her türlü banka işlemleri yapmak,

Karunda SKB'nın sermayesi 5.000.000 TL'dir. ve bu sermaye bir misli daha arttırılabilmektedir. SKB'nın sermayesi şu unsurlardan oluşmaktadır.

- o SMB'nın fabrikalarına ait işletme sermayesi ve bankanın fabrikaları dışında kalan menkul ve gayri menkul malları,
- o Devlete ait fabrikaların satışı halinde, satış bedellerinin veya fabrika karlarının, Bakanlar Kurulu'nca tayin edilecek bir bölümü,
- o Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sanayi kurumlara makina ve hammadde ithalinde tanıdığı gümrük muafiyeti kaldırılmaktadır. Bu muafiyetin kaldırılması ile sağlanacak gümrük hasılatı,
- o Banka'nın satacağı makinelerin satış tutarı,
- o Banka muamele ve faaliyetlerinden kalacak kar ve faiz,
- o İktisat vekaleti bütçesine, Bankanın sermayesine ilave edilmek üzere konacak ödenek,

SKB, sanayileşme yönünde özel teşebbüsün kredi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Nitekim kanun, bu şekliyle özel teşebbüsten yana olduğunu göstermekteyse de Teşvik-i Sanayi kanununun gümrük muafiyetinin kaldırılması konusu, özel teşebbüsü tedirgin etmekteydi. Bu karara göre bankanın sermaye kaynaklarının az olması yüzünden varılmıştı. Ancak daha sonra, 3.6.1933 tarihinde 2261 sayılı kanunla, makina ithalatı için gümrük muafiyetleri tekrar tanınmıştır. Fakat bu muafiyetten yararlanacaklar için, Teşvik-i Sanayi kanunu'nda olmayan bazı şartlar aranmıştır.

- " o Muafiyetten yararlanacak müteşebbisin faaliyet alanında ülke ihtiyacına göre fazla üretim bulunmaması,

- o Bu kurumların ithal ettikleri hammaddeler yüzünden yurttan yeti-
şen ve ithal malları ile aynı nitelikte olan ham veya yarı ma-
mul maddelerin gelişimine engel olunmaması,
- o Hammaddeleri ithal eden sanayi kolunun ülkeye sağlayacağı yara-
rın muafiyet vermek suretiyle himaye etmeğe değer olması" (BORATAV,
1974, s.265).

Gümrük muafiyetlerinin bu şekilde tekrar tanınmış olması, özel sermaye çev-
relerinin yüzünü güldürmüştür.

Sümerbank

DSO'nin, özel teşebbüs çevrelerinde yarattığı tereddüt ve endişeleri gi-
dermek açısından Sümerbank'ın kuruluşu önemli bir başlangıç olmuştur.

DSO'nun, sermaye çevresinde uyguladığı devletçi faaliyetler, Sümerbank'ın
kurulmasına neden olmuştur.

" Aynı zamanda TSKB'nın da üzerine aldığı görevi yerine getireme-
mesi de sanayi çevresini endişeye düşürmüştür. Dolayısı ile DSO ve
SKB kanunları yerine geçmek üzere, milli hedeflere ulaşacak esas-
ları ihtiva eden Sümerbank kuruluş yasası hazırlanmıştır" (TEKELİ/
İLKİN, 1982, s.177 özet).

3.6.1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla kurulan Sümerbank'a, DSO ve SKB'nın,
kapatılarak bütün varlıkları devredilmiştir. Kanunda DSO ve SKB'nın Sümer-
bank'a dönüştürülmesindeki sebeplerde açıklanmaktadır.

SKB, sermaye bakımından zayıf kalmıştır. Teşvik-i Sanayi konusunun gümrük
muafiyeti ile ilgili kararından sonra elde edilen ek gelirin bankaya ser-
maye olarak verilmesi olumlu sonuçlar vermemiştir. Bu durum üzerine gelir
sağlanamamış, makina fiyatları yükselmiş , yatırımlar azalmıştır. Bu nede-
le , bu muafiyetlerin iadesi için hazırlanan yeni kanunla da istenilen
sonuç elde edilememiştir. Böyle olunca da SKB'nın varlığını devam ettirme-
si imkansız görünmektedir.

DSO'de, milli sanayinin kurulmasına hizmet edememiş, daha çok özel teşeb-
bün tepkisini üzerine çekmiştir.

Sümerbank, DSO ve SKB'nı yeniden birarada toplayarak, Sanayi Maadin Banka-

sı'na dönüşmüş olarak görülmektedir. Sümerbank, 20 milyon sermaye ile kurulmuştur. Banka'nın sermayesi hükümetin teklifi alınarak bir kez bir misli arttırılabilmekteydi. Banka'nın ilk sermayesi aşağıdaki şekilde oluşturulmaktaydı.

- " o DSO ve SKB'ndan devir alacağı haklar ve ihtiyat akçeleri,
- o DSO'nden devralacağı fabrikaların sabit ve ihtiyat akçeleri,
- o DSO'nden devralacağı sabit ve mütedavil sermaye,
- o Devletçe verilecek ödenekten mürekeptir" (BORATAV, 1974, s.268).

" Sümerbank'ın kuruluş kanununda 20 milyon olan sermayesi, banka 1934'te I.Beş yıllık Sanayi Planı'nı uygulamakla görevlendirilince, 62 milyona çıktı" (TEZEL, 1982, s.303).

Sanayi ve Bankacılık görevleri ile uğraşmak üzere kurulan Sümerbank'ın görevleri şunlardır.

- o DSO'nden devir alacağı fabrikaları işletmek ve hususi sanayi müesseselerindeki devlet iştirak hisselerini Ticaret kanunu hükümlerine göre idare etmek,
- o Özel kanunlarla kurulanlar dışındaki bütün fabrikaların etüd ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve idare etmek,
- o Kurulması veya genişletilmesi yurt için iktisaden yararlı sanayi işletmelerine iştirak etmek ve yardım etmek,
- o Sanayi işletmelerine kredi vermek ve tüm bankacılık işlemlerini yapmak,
- o Teknik eğitim ile ilgili okullar açmak,
- o Milli sanayinin gelişmesi ile ilgili tedbirleri araştırmak ve istendiği takdirde, İktisat vekaletine görüş bildirmek,

Sümerbank'ın idari yapısı şöyleydi. Banka bir umum müdür ve onunda dahil olduğu beş kişilik yönetim kurulu'nca yönetilecekti. Umumi heyeti, TBMM Bütçe ve İktisat encümenleri ile reis ve mazbata muharrirleri ile başvekaletten oluşacak üç murahhasan oluşmaktaydı. Murakıpları ise iktisat vekaleti, maliye vekaleti ve umumi heyet seçmekteydi.

Sümerbank'ın direkt işletme kurmak veya kredi vermek suretiyle destekle-

yeceği sanayi kuruluşları şunlardı.

- o Ana hammaddeleri memlekette yetişen istihsalı, istihlaki karşılamayan sanayi,
- o Ham ihraç mallarını mamul ve yarı mamul hale sokarak kıymetlendiren ve sürümünü kolaylaştıran sanayi,
- o Hammaddeleri henüz yetişmeyen ancak ilgili sanayi kurulduğu takdirde, hammaddeleri yurt içinde yetişmesi mümkün olan maddeleri üreten sanayi,
- o Hammaddesi yetişmesi imkansız görülen ancak üretiminin yurda geniş fayda sağlayacağı malları imal eden sanayi,

" Sümerbank devralacağı fabrikaları kendisine bağlı şirketler haline getirebilecektir. Şirketlerin hisselerini, hükümetin teklifi ve Umumi heyetin kabulü üzerine Türk eshaya satabilecektir. Ama bu işlemi yeni kurulan fabrikalarda uygulamıyacaktır. Devralınan ve yeniden kurulan şirketler bir ay içinde iktisat vekaletinin hazırlayacağı icra vekilleri heyetinin tasdik edeceği bir iç nizamme ile yönetilecektir" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.178).

Sümerbank'ın kuruluşu, DSO'ne göre devletçilik açısından bir gerilemeyi göstermektedir. Ayrıca bu kurum Türkiye'de iktisadi devlet teşekküllerinin ilk modelini oluşturması açısından önemlidir.

Etibank

1932-1939 döneminde, madencilik ve enerji ile ilgili çok önemli gelişmeler olmuştur. Devletçi iktisat politikasının madencilik alanındaki en önemli işletmesi, 1935 yılında 2805 sayılı kanunla kurulan Etibank'tır. Etibank 20 milyon sermaye ile kurulmuştur ancak kanuna göre bu sermaye iki misli arttırılabilmektedir.

" Etibank'ın sermayesi şu unsurlardan oluşmuştur.

- o Genel bütçeye konan ödenek,
- o Yıllık karların sermaye hesabına geçirilecek kısmı, karların % 77 -90 arasında bir oranı itibari, sermaye tamamen ödeninceye kadar sermaye hesabına geçirilir,
- o Devletin maden ve elektrik şirket ve teşebbüslerindeki hisseleri,

- o Devletin elindeki veya eline geçecek maden ve elektrik imtiyaz ve ruhsatnamelerin değerleri,
- o Devletin elindeki veya iştirak etmiş olduğu madenlerin veya hisselerin değerleri,
- o Kamu kurumlarının elinde olup, bankanın uğraşı alanında işe yarayabilecek arazi ve demirbaş eşya" (BORATAV, 1974, s.285).

Kanuna göre Etibank aşağıdaki işleri yapmaktadır.

- o Maden cevherleri, maden hammadde ve malzeme alıp satmak veya alım satımına aracılık etmek,
- o Çeşitli madenler ve petrol için araştırma ve üretim ruhsatları çıkarmak,
- o Elektrik santralleri kurmak, elektrik üretmek, elektrik dağıtacak veya elektrikle ilgili malzeme alet makina yapacak tesisler kurmak,
- o Mutlaka kendisi veya katılma ile yukarıda sayılan işleri görecekticari işletmeler kurmak,
- o Banka işlemleri yapmak,
- o Maden Teknik Arama Enstitüsü'nün saptadığı ve işletmeye elverişli gördüğü madenler ve taş ocaklarını işletmek,

Madencilik ve enerji sektöründe faaliyet göstermek üzere kurulan Etibank'ın dışında, bu dönemde başka gelişmelerde olmuştur. Madencilikle ilgili faaliyet gösteren bazı yabancı şirketlerin, maden arama hakları tesisleri ve yerli şirketlerdeki hisseleri bu dönemde millileştirilerek devlete devredildiği görülmektedir. Örneğin Ergani Bakır T.A.Ş.'de Alman sermayesine ait, nominal 1.500.000 liralık hissesenedi devlet tarafından 850.000 liraya satın alınmış, satın alınan hisseler daha sonra Etibank'a devrolmuştur. Yine bu dönemde, Fransızlara ait olan Ereğli Limanı, Zonguldak Çatalağzı demiryolu ve kömür madani işletmeleri, 3.500.000 TL.sı karşılığında millileştirilmiştir.

1935 yılında madencilikle ilgili diğer bir gelişmede, 2804 sayılı kanunla kurulan Maden Teknik Arama Enstitüsü (MTAE) dür. Bu kuruluşun görevleri şunlardı. Madencilik ile ilgili araştırmalar yapmak, işletilmekte olan şirketlere daha rasyonel yöntemlerle üretim yaptırmak, bu konuda yol

göstermek ve madencilik alanında çalışacak teknik eleman yetiştirmektir. MTAE, ayrıca özel teşebbüsce işletilen maden ve taş ocaklarında fenni jeolojik araştırmalar da yapabilmekteydi.

Dönemin devletçi politikası açısından madencilik ve enerji sektöründe devletin faal olarak görev alması, önemli bir gelişmedir. 1935 yılında faaliyete başlayan Etibank, kısa zamanda bu alanda faal çalışmalara girişmiştir. Örneğin;

" 1936 yılında Gülemez'de krom. Keçiborlu'da kükürt, 1937 yılında Değirmisöz, Tunçbilek ve Soma linyit, 1938 yılında Zonguldak taşkömürü ve Divriği'de demir, 1939 yılında Ergani bakır madenlerini işletmeye açmıştır" (BALKIR, 1985, s.187).

Madencilik alanında olan bir diğer kanun da, 2608 sayılı Maden Nizamnamesi'nin bazı maddelerini değiştiren 2818 sayılı kanundur. Bu kanun özel madencilerin faaliyetlerine birçok yeni sınırlamalar ve sıkı müdahaleler getirmekteydi, aynı zamanda maden araştırma ruhsatnamelerinin süresini, uzatılmamak üzere iki yıla indiriyor ve ruhsatnamenin başkasına devredilmesinde de resmi izin şartı getiriyordu.

1932-1939 döneminde, devletçi sanayileşme politikasının uygulanmasında büyük görev alan Sümerbank ve Etibank'ın, kamu girişimciliğinin gelişiminde payı büyüktür. Hatta bu iki iktisadi örgüt, KİT'lerin ilk modelidirler. Bu iki kurum, devletçi sanayileşmenin uygulayıcısı olarak o dönemde büyük yatırımlar gerçekleştirmişlerdir.

4.6 DEVLETÇİ POLİTİKALARIN UYGULANMASI

1932-1939 döneminde, Türkiye'nin devletçilik politikasının benimsenmesindeki en önemli gerekçe sanayileşmektir. Dönemin iktisat politikası uygulayıcılarından Atatürk,

"Endüstrileşmek en büyük milli davamız arasında yer almaktadır, diyerek devletin sanayileşmeye verdiği öneme işaret etmişti. İnönü, modern ve ileri bir millet endüstrisiz olamaz diyordu. İktisat vekili Celal BAYAR ise, Türkiye'nin endüstrileşmesi milli varlığın temel şartıdır" (TALAS, 1974, s.46).

diyerek sanayileşme gereğini vurguluyorlardı.

Devletin iktisadi politikasındaki temel amaç, daha hızlı bir kalkınma sağlamak üzere, sermaye birikimini, sanayileşme hareketini kendisinin üstlenmesi, temel sanayiye kendisinin kurması ve işletmesiydi. Nitekim, 1932-1939 döneminde sanayileşme gayretlerinin arttığı, birçok sanayi işletmelerinin devlet eliyle kurulduğu görülmektedir.

4.6.1 Sanayi Kesiminde Devletçi Politikaların Uygulanışı

Sanayileşme gereği, devletçi politikanın benimsenmesinde en önemli etkenlerdir. Türkiye bu dönemde sanayisini geliştirmek için, bir yandan korumacılığa başvuruyor, diğer yandan hem devlet eliyle sanayiler kuruyor, hem de özel kesimin sanayi yatırımları yapmasını teşvik ediyordu. Nitekim, temel sanayinin devlet tarafından kurulması ve işletilmesi yolundaki karardan yola çıkılarak sanayileşmenin planı göre yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla, 1934 yılında yürürlüğe giren I.Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Türkiye bu planı hazırlama girişiminde bulunurken, Sovyet Rusya'nın plan uygulamasında sağladığı başarıları yerinde izlemek için, bu ülkeye 1930 yılı başında Falih Rıfkı ATAY başkanlığında bir türk ekibi gönderilmiştir. Yine bu yıllarda Türkiye, İtalya'daki gelişmeleri de yakından takip etmiş, ülkeye bir uzman ekip gönderilmiştir. Türk ekibi bu ülkelerdeki öğrenimlerinden sonra, planın uygulanması için gerekli mali ve teknik yardımı sağlamak amacıyla tekrar 1932 yılında Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. Bu gezi sırasında Sovyet Rusya, Türkiye'ye kendilerinden makina alımı konusunda faizsiz ve 20 yıl süre ile mal ihracıyla ödenecek 8 milyon altındolarlık kredi verilmiştir. İtalya'yla da bu temaslar sırasında, Türkiye'ye 300 milyon liralık kredi vermek üzere anlaşma yapılmıştır. 1932 yılında, Türkiye'deki sanayileşme yatırımlarını incelemek ve sanayi yatırım programını hazırlamak üzere, Sovyet uzman ekibi Türkiye'ye gelmiştir. Prof Orlof başkanlığındaki Sovyet ekibinin, Türkiye'de kurulması gerekli sanayi tesisleri ile ilgili hazırladığı raporla birlikte, bu dönemde Amerikan iktisat uzmanlarının çalışmalarından oluşan rapor, Türkiye'deki uygulanabilecek sanayi yatırım programının son şekliydi. Bu raporlar, dönemin iktisat vekili tarafından benimsenmiş ve 1933 yılında 'Sanayi Tesisat ve İşletme Raporu' adı altında hükümete sunulmuştur. Rapor, 17 Nisan 1934 yılında I.Beş Yıllık Sanayi Planı adı altında kabul edilmiştir.

I.Beş Yıllık Sanayi Planı, devletin sanayi işletmeciliğinin planlanması

I.beş Yıllık Sanayi Planı, devletin sanayi işletmeciliğinin planlanması için hazırlanmıştır. Ancak özel sektörün yaptığı sanayi yatırımcılığı ve plan dışındaki gerçekleştirilen devlet sanayi yatırımcılığı bu sanayi planının dışında kalmıştır.

- " I.Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın başlıca amaçları şunlardı;
- o Yerel yada bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı, sanayi üretim birimlerinin kurulması,
 - o Özellikle ithalat konusu olan temel tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi,
 - o Sanayi kuruluşlarının yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olması" (KEPENEK, 1987, s.60).

"Sanayi planında yer alacak sanayi işletmeleri, öncelikle en büyük ihtiyaç maddelerini imal edecektir. Yani ana maddeleri memleketimizde bulunan veya tedarik edilecek sanayi olacaktır. Kurulacak fabrikalarda gözönüne alınan temel hedef iç pazarın ihtiyacını karşılamak olacaktır" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.186/187).

Yani planda, iç pazara dönük ithal ikamesi türü bir sanayileşme ile ekonomik açıdan dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak hedeflenmiştir.

I.Sanayi Planı iki kısımdan oluşmaktaydı. I.kısımda, 'Sanayi Tesisat ve İşletme' üzerine raporlar, II.kısımda 'İktisat Vekaleti Teşkilatı'na ilişkin raporlar bulunmaktaydı. Ayrıca planda aşağıda belirtilen ilkeler mevcuttu.

- " 1- Programın tertibinde ve kurulacak sanayinin vüsatini tayinde, memleketimizin kendi ihtiyaçlarını esas ittihaz edilmiştir.Yani 5 senelik planımızda da sanayi mamulatımızın ihracı gayelerimizin dışında bırakılmıştır. Bakır ve belki kükürt bu hususta istisnai teşkil ederler. (İthal ikamesi ilkesi)
- 2- Ana hammaddeleri memleketimizde bulunan veya tedarik edilebilecek sanayi bu beş senelik programın başlıca vasfıdır. (Hammadde değerlendirme ilkesi)
- 3- Ancak bu ana sanayi,hususî teşebbüse ve sermaye erbabında daha çok geniş ve faideleri endüstri imkanları bahsedecektir. (İleri ve geri bağlantı ilkesi)" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.189).

Planda sanayi türlerinin ve büyüklüklerinin belirlenmesinde bu ilkeler kullanılmıştır. Yerleşimi karlarında planda 3 ölçüt kullanılmıştır. Bunlar en az maliyet ilkesi, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ilkesi ve milli savunma gereklerine uygunluk ilkesidir.

I.Beş Yıllık Sanayi Planı, dokuma, maden, işletme, selülöz sanayi, seramik, cam-çimento ve kimya sanayi yatırımlarını kapsamaktadır. Bu sanayi yatırım kararları Tablo (5)'de gösterilmiştir.

Plandaki yatırım kararlarının uygulanması görevi iki banka tarafından finanse edilmiştir. 43.953.000 TL'lık harcamanın 41.553.000 TL.'sı, Sümerbank, 2.400.000 TL.'lık kısmı da Türkiye İş Bankası tarafından uygulanacaktır. Yatırımların dörtte biri de Sovyetler Birliği'ne borçlanılarak getirilecek tesislerle ve borç kredileriyle gerçekleştirilecektir.

"BBSP'da yer alan sanayi yatırımlarının uygulanma durumu Tablo (6), da gösterilmektedir. Bu tablo incelendiğinde, yatırımların üretime geçmesinin 1934 ile 1948 yılları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Planın en hızlı uygulanan projeleri, Dokuma sanayi olmuştur. İkinci sırayı sömükök, şişe cam, kükürt fabrikaları, sırasıyla Karabük Demirçelik, Ergani Bakır özole, Gemlik suni ipek fabrikaları almıştır. Karabük demir fabrikası tesis olarak kurulmuş, ancak kimya sanayinin gerçekleşmesi II.Dünya savaşı yüzünden gecikmiştir. Yatırımların gerçekleşmesi bakımından en geride kalan kuruluş, Taşköprü'de yapılan kendir soyma tesisi ile, Filyos ateş tuğlası fabrikasıdır" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.198'den özet).

BBSP'nın şimdiye kadar gereği ve uygulanış biçimi üzerinde durulmuştur. Şimdi bu planın sonuçları üzerinde durulacaktır.

I.Beş Yıllık Sanayi Planı, o dönem itibariyle yaşayan bir programdı, yani planda kararlaştırılan yatırımlar, birkaç istisna dışında uygulamaya konuldu. Mali yönden 45 milyonluk bir harcamayla başlanan planda, fiilen 100 milyonluk harcama yapıldı. O dönemde kurulan fabrikalar bugün bile önem taşıyan, Türkiye'nin sanayileşmesinde büyük rolü olan fabrikalardır.

Planın uygulamaya konulması ile ekonomide önemli gelişmeler oldu. Özel teşebbüsün yatırım yapmakta çekindiği Anadolu'ya devletin girişimciliği ile birçok sanayi tesisleri kuruldu.

(Tablo 5)

BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLANDA VERİLEN SANAYİ YATIRIMI KARARLARI :

Kesim	Alt Kesim	Üretim Kapasitesi	Yatırım Miktarı	Yer	Rentabîlité
1. Dokuma Sanayii	● Pamuklu Dokuma	103.000.000 metre/yıl Pamuklu dokuma 2.753.000 metre/yıl Pamuklu iplik	18.538.000	Bakırköy Kayseri Nazilli III. Kombina (yeri belli değil) Ereğli (yeni ek kombina) Kastamonu (üstü kapalı olarak belirlenmiş) Yeri belli değil	% 17
	● Kendir	6.000 Ton Yıl	1.700.000	Hammadde sahası olarak Bursa civarı belirtilmiş Ereğli kömür havzasına yakın muhtemelen Tefen	?
	● Yünlü Kamgram (merinos)	1.000.000 kilo/yıl	1.650.000 825.000 (iki ayrı teknolojiye göre)	Zonguldak	?
2. Maden Sanayii	● Demir Çelik Sanayii	100.000 Ton/Yıl	10.000.000	Ergani	?
	● Sömikok Suni Antrasit	60.000 Ton/Yıl	1.000.000	Keçiborlu	% 12
	● Bakır	15.000 Ton/Yıl	550.000 Eski yatırımlara ek.	İzmit	% 12
	● Kükürt	5.000 Ton/Yıl	300.000	İzmit	% 18
3. Selüloz Sanayii	● Selüloz fabrikası	6.000 Ton/Yıl (Ek Kapasite) 9.000 Ton/Yıl	625.000 ek inşaat 400.000	İstanbul yada İzmir	% 29
	● Kağıt fabrikası	10.000 Ton/Yıl (Ek kapasite) 10.000 Ton/Yıl	2.190.000 1.600.000		
	● Suni ipek fabrikası	600 kilo/gün	490.000		
4. Seramik Sanayii	● Şiş ve cam fabrikası	3.000 Ton/Yıl gelişmesi 2.000 Ton/Yıl (pencere camı)	780.000 470.000	İstanbul	% 15
	● Porselen Sanayii	750 Ton/Yıl	500.000	Kütahya	% 15-16
5. Kimya Sanayii	● Zayıf fabrikası	4.000 Ton/Yıl	550.000	Tefen	% 10
	● Super fosfat fabrikası	3.000 Ton/Yıl	400.000	Tefen	% 10
	● Süt kostik ve klor fabrikası	2450 Ton/Yıl (Sutkostik) 6350 Ton/Yıl (Klor kaymağı)	1.410.000	Tefen	% 65
Toplam			43.453.000 TL.*		
	● Sünger Sanayii	—	—	Bodrum	?
	● Gülyuğu Fabrikası	22 Ton/gün gül işleme kapasiteli	100.000	Isparta	?

Kaynak : "Sınal Ticaret ve İşletme ve Vekalet Teşkilatına İlişkin Raporlar Ekonomik Bakanlığınca Nispetiye Seri 1 No: 1. Ankara 1936.

* Bu rakama, yetiştirilecek talebler için ayrılan 500.000 TL. eklenirse planın gerçekleştirilmesi için gerekli toplam yatırım miktarı 43.953.000 TL. ya ulaşır.

(Tablo 6) BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANINDAKİ FABRİKALARIN UYGULANMA DURUMU

KESİM	ALT KESİM	TEMEL ATMA TARİHİ	İŞLETMEYE AÇILIŞ TARİHİ	YATIRIMI GERÇEKLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR	ÖRETİM KAPASİTESİ	GERÇEKLEŞEN ÖRETİM	YARATILAN İŞ MİKTARI MEMUR İŞÇİ	DOŞUNÇLER	
DOKUMA SANAYİSİ	PAMUKLU DOKUMA	1.BAKIRKÖY	Tevsi 5/1934	13/8/1934	SÖMERBANK	1990 ton numara iplik 8425000 m bez	1939 1491500 kg iplik 8133775 m bez	1941 102 1150	
		2.KAYSERİ	20/5/1934	16/9/1935	SÖMERBANK	72263 ton numara iplik 44826833 m bez	1941 3622344 kg iplik 22515233 m bez	1941 241 2777	
		3.EREĞLİ	20/11/1934	4/4/1937	SÖMERBANK	35.350 ton numara iplik 6.350.000 m bez	1939 1.091.100 kg iplik 2998945 m bez	1941 147 1899	
		4.NAZİLLİ	24/8/1935	9/10/1937	SÖMERBANK	58.900 ton numara iplik 23.120.000 m bez	1939 1.958.800 kg iplik 13.427.025 m bez	1941 226 2619	
		5.MALATYA	25/5/1937	1940	SÖMERBANK İŞ BANKASI ZİRAAT BANKASI	53.590 ton numara iplik 11.655.000 m bez	1940 1.962.000 kg iplik 4.914.000 m bez	202 3260	
KENDİR									
	TAŞKÖPRO KENDİR	2/6/1945	7/11/1946	SÖMERBANK	4000 ton/yl		1940 40 1940 32		
YÜNLU DOKUMA									
	BURSA MİRİNS FAB.	18/10/1935	2/2/1938	SÖMERBANK	1.100.000 kg karaman	1939 1.417.753 kg.	1941 117 2086		
MAADİN SANAYİİ	KARABÖK DEMİRÇELİK FAB.	3/4/1937	9/9/1938	SÖMERBANK	180.000-210.000 ton/yl	1942 67.350 kg.	1942 815 3132		
		15/8/1934	10/12/1935	İŞ BANKASI	72.000 ton/yl	1941 59.645 ton sümük 1441 ton kokozu	500	1938 den sonra Ereğli kömür işletmesinde devir	
		1/5/1937	1/5/1939	ETİBANKA DEVREDİLDİ	10.000 ton/yl	1941 9.010 ton/yl	86 1220		
		1/10/1934	25/8/1933 (İşletmeye Nisan ayında başlamış)	SÖMERBANK İŞ BANKASI	40-50 ton/gün	1946 3.440 ton/yl	1942 20 285	1936 yılında Etibank'a devredilmiştir.	
SELÜLOZ SANAYİİ	I KAĞIT FAB. İZMİT	14/8/1934	6/11/1935	SÖMERBANK	10.540 ton/yl	1937 9.788 ton/yl	1941 238 850		
			Mart 1941	SÖMERBANK	3.600 ton/yl	1942 607 ton/yl		Östte verilen rakamlara dahil	
		6/11/1936	17/8/1935	SÖMERBANK	18.900 ton/yl	1943 5.607 ton/yl			
		6/11/1936	24/7/1944	SÖMERBANK	11.500 ton/yl	1946 I. ve II. ci fabrikalar üretim toplamı 15.401 ton/yl	1946 346 2188	1946 yılı ilgili rakamları İzmir'deki kloralkali fabrikası dahil dört fabrikayı da kapsar.	
			28/11/1935	1/1/1938	SÖMERBANK	300 ton/yl	1939 235 ton/yl	1941 89 1941 333	
SERAMİK SANAYİİ	BEYKOZ ŞİŞE VE CAM FAB.	14/8/1934	29/11/1935	İŞ BANKASI		1938 5.338 ton/yl		Planda öngörülen pencere camı kısmı kurulmamıştır.	
		1946	1948	SÖMERBANK	14.000 ton/yl	1950 7.278 ton/yl	1950 48 239	Planda bulunan porselen fabrikasının yerine İktisat ve Kalkınma Bakanlığı tarafından kurulması kararı verilmiştir.	
KİMYA SANAYİİ	ZAC YAĞI (Aşırı Alüminyum) FAB. (KARABÖK)	3/7/1943	15/5/1944	SÖMERBANK	19.500 ton/yl	1945 8.000 ton/yl		İlgili rakamları 1946 demir çelik fabrikası rakamlarında içinde	
		3/7/1943	15/5/1944	SÖMERBANK	16.000 ton/yl	1945 5.362 ton/yl			
		10/7/1938	17/8/1945	SÖMERBANK	2700 ton kireç kaynağı 2000 ton sudkostik 1900 ton klor 900 ton tuz ruhu	1941 1856 ton kireç kay. II ci kağıt 1121 ton sudkostik fabrikası 46 ton klor 137 ton tuz ruhu			
SUNGER SANAYİİ	BODRUM	29/8/1934	29/8/1934	İŞ BANKASI SÖMERBANK				16/10/1944 te bu şirket tasfiye edilmiştir.	
GULYAĞI SANAYİİ	ISPARTA	1/10/1934	1/5/1935	İŞBANKASI SÖMERBANK ZİRAAT BANKASI				1945 yılında Tekel Gm.M'de devir edilmiştir.	

Kaynaklar; Hüsamettin Toros. Türkiye Sanayi İşletmeleri, İstanbul, 1934; Refik Korkud ve Sevim Yiğitbaşı. Cumhuriyet Tarihini, Ankara, (tarifi belirtilmemiş); Sümerbank Üç Aylık Bülteni yıl III, sayı 9-10, Ankara 1937, s.4; Cemal Kutay; Celal Bayar İstanbul, 1939; Turgut Bayar. Lo Türkiye İş Bankası, Montreux, 1939; Kemalettin Apak, Cevdet Aydınelli Mehmet Akım. Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maden İşletmeleri İzmit 1952; Sümerbank: Umumi Heyet Raporları, Ankara 1933-1946.

" İkinci önemli bir gelişmede, plan döneminde eğitim sağlık yatırımlarının dışında milli gelirinin % 5'ine yaklaşan kamu yatırımının gerçekleştirilmesi ve özel teşebbüs yatırımları ile birlikte milli gelirin % 10'una ulaşan yatırım hacminin iç ve dış istikrarı bozmadan gerçekleştirilmiş olmasıdır" (YASA, 1966, s.31).

BBSP, sanayileşmenin önemine ve planlanmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. O dönemde ilk büyük sanayi yatırımlarına rehberlik eden BBSP, gerçekten küçümsenmeyecek bir gelişmedir. Bu plan daha sonra 1936 yılında, II.Dünya savaşının başlamasıyla İBSP gerçekleştirilememiştir.

Devlet, bu dönemde sanayi planının dışında da bir takım sanayileşme faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunlar İş Bankası kuruluşları ile Şeker sanayii'ndeki gelişmeler, milli savunmayla ilgili sanayi işletmelerindeki gelişmeler ile devlet eliyle örgütlenen demiryolu ve denizyolu taşımacılığı ile ilgili sanayi kuruluşlarındaki gelişmelerdir.

İş Bankası'nın BBSP dışındaki faaliyetleri üç grupta toplanmaktadır. Bunlar Zonguldak kömür havzasındaki maden işletmeleri, dokumacılık alanındaki girişimleri ve şeker sanayindeki girişimleridir.

İş Bankası'nın Zonguldak'taki madencilik faaliyetlerini dört şirket yürütmüştür. Bunlar;

- o 1926 yılında Zonguldak'taki, 1.000.000 TL.sermayesiyle kurulan Maden ve Kömür İşletmeleri Anonim Şirketi (TÜRK-İŞ),
- o 1929'ta 3.000.000 TL.sermaye ile kurulan % 5'i İş Bankası'na, % 49'u Ereğli Kömür İşletmesi'ne ait olan Kozlu Kömür İşletmeleri Türk Anonim Şirketi (KÖMÜR-İŞ),
- o 1934 yılında Kirçelik şirketini satın almıştır,
- o Muhtelif müessese ve eşhasa ait Kilimli şirketini satın almıştır" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.202).

İş Bankası'nın dokumacılık alanındaki girişimleri Yüniş ve İpekiş fabrikalarıdır. Sanayileşme deneyiminde İş Bankası'nın en önemli girişimi şeker sanayinde olmuştur. 1926'daki Uşak ve Alpullu şeker fabrikalarından sonra, İş Bankası, iki büyük şeker fabrikası girişiminde de bulunmuştur. 1934 yılında 3 milyon Alman sermayesiyle kurulan Eskişehir şeker fabrikası, Ana-

dolu şeker fabrikası, Türk Anonim şirketi tarafından kurulmuştur. Turhal şeker fabrikası, İş Bankası ve Ziraat Bankası hisseleriyle 1934 yılında işletmeye açılmıştır. Dördüncü şeker fabrikasının kurulmasıyla, şeker sanayinin kapasitesi yükselmiş ancak şeker fiyatları düşürülemeyince, 'İnönü Proje' adıyla anılan projeye göre bütün şeker fabrikaları tasfiye edildiği ve yerine İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank'ın eşit şekilde ortak olacağı 22 milyon sermayeli bir şirket kuruldu. 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları adıyla kurulan bu şirketle, Şeker sanayi devletleştirildi.

Devletin sanayi planının dışındaki sanayileşme faaliyetlerinden biri de milli savunmaya ilişkin faaliyetleridir. 1921 yılında kurulan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü daha sonra modernleştirilmiştir. 1929 yılında Mühimmat fabrikası, 1931 yılında pırınc fabrikası, 1930 yılında çelik dökümhanesi geliştirilmiş ve işletmeye açılmıştır. Milli savunmaya ilişkin sanayi kuruluşlarını tamamlamak için Hava kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Kayseri ve Eskişehir'de uçak yapım ve bakım atölyeleri açılmıştır.

"Devletin sanayi kesiminde işletmecilik yaptığı bir alanda, demiryolu ve denizyolu taşımacılığıdır. Taşımacılıkta kullanılan araçların bakım onarım işlerini gören kuruluşların işletilmesini devlet üzerine almıştır. 1927 yılında modernleştirilen Eskişehir TCDD atölyesi, TCDD'nin tüm bakım ve onarım işlerini yürütmüş ancak daha sonra bu atölye Sivas'a devredilmiştir (1936).

Deniz taşımacılığının Haliç ve Camialtı tersanelerine olan gereksinim daha sonra 1930 yılında kaldırılmış ve bu işletmeler havuz ve fabrikalar müdüriyeti halinde bir devlet kuruluşu haline getirilmiştir. Gölcük'teki Deniz Kuvvetleri tersanesi de geliştirilmeye devam etmiştir" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s. 207-208).

4.6.2 Tarım Kesimindeki Devletçi Politikaların Uygulanışı

Bu dönemde devlet tarım kesimi ile de ilgilenmiştir. Tarım kesiminde devletçi politikalara başvurulmasındaki temel neden, Türk tarımını ileri bir düzeye çıkarma gereğidir. Dolayısıyla devlet bu yönde gerekli tedbirleri almak zorundaydı.

Tarımsal kesimde emek ve sermayenin kıt olması, büyük arazi sahiplerini

rildi. Ziraat Bankası, tarım satış ve kredi kooperatiflerinin bir üst bankası olarak çalışmakta ve daha çok küçük üreticilere kredi vermekteydi.

" 1935 yılında biri tarım kredi kooperatiflerinin diğeri ise tarım satış kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişini düzenleyen iki kanun çıkarıldı. Bu kooperatiflerin finansmanı, geliştirilmesi ve denetlenmesi görevi, Ziraat Bankası'na verildi" (TEZEL, 1982, s.360).

1936 -1940 yılları arasında, tarımsal üreticilerin verimli üretim yapmalarını sağlamak üzere, birçok satış kooperatifi kurulmuştur. Bunlar;

İncir Üzüm Satış Kooperatifi Birliği (TARİŞ)
Fındık Üreticileri Kooperatifi Birliği (FİSKOBİRLİK)
Pamuk Üreticileri Kooperatifi Birliği (ÇUKOBİRLİK)
İpek böceği Üreticileri Kooperatifi Birliği (KOZABİRLİK)

1932 yılında devlet. tütün, fındık, yumurta, incir vb.ihracatta önemli payı olan ürünlerin, üreticisinden tüketicisine kadar olan değişik kesimleri biraraya getirip, aralarındaki çelişkileri çözülemeye çalışarak değişik biçimlerde örgütlenmelerini sağlayan kongreler düzenlemiştir.

d) Tarımsal Araştırma ve Eğitimin Yeniden Örgütlenmesi

Tarımsal alanda teknoloji ithali, sanayideki teknoloji ithalinden çok farklılıklar gösterdiğinden, devlet bu gereksinimi karşılamada zorluklarla karşılaşmıştır. Dolayısı ile Türkiye tarımda değişiklikler yaparken, bu değişimleri yaygınlaştıracak teknik elemanları yetiştirmek, hem de tarımsal araştırmaları örgütlemek gereğini duymuştur. Cumhuriyetin bu konudaki ilk girişimi olan Halkalı Ziraat mektebinin eğitim düzeyi yetersiz olduğundan, 1928 yılında kapatılmıştır. Daha sonra 1930 yılında İstanbul, İzmir ve Adana'da 'Orta Ziraat Mektebi', Ankara'da 'Yüksek Ziraat Mektebi' açılmış daha sonra 2091 sayılı yasayla bu okul 1932 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü haline getirilmiştir. Bu kurum tarımla ilgili eğitim, araştırma ve yayın işlerini yürütmüştür. 1938 yılında da, tarımda çağdaş bilgi ve teknikleri yaymak üzere, bir iktisadi devlet kuruluşu olarak Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur.

" Bu dönemde Türkiye'de devletin tarımsal alana müdahalesinin altındaki temel kaygılar, ihracata ilişkin olanlardır. Ama bunların yanısıra ithal ikamesi için kurulan sanayilerin ekonomik olarak

emek bulma sorunuyla karşı karşıya bırakmıştı. Emeğin işlevi makina ile ikame edilememekteydi. İşte tüm bu sorunlar, tarım kesiminde çözüm arayan politikaları uygulamayı başlatmıştır.

Devletin tarımsal gelişme yolundaki uygulamaları beş grupta toplanmaktadır.

a) Buğdayın Ziraat Bankası Yoluyla Korunması

Dünya buhranı nedeni ile fiatları düşen buğday piyasasına devlet müdahale etme gereğini duydu. 1932 yılında devlet, Ziraat Bankası yoluyla, köylüden piyasaya göre yüksek fiatla buğday almaya başladı ve buğdayı iç piyasaya sürmeyerek ihraç etme girişiminde bulundu. Ancak bu müdahalenin etkili olmaması üzerine devlet, 1932 yılında 2056 sayılı 'Buğday Koruma Yasası'nı çıkarttı. Bu yasa ile devlet buğday fiyatını koruyor ve düzenliyordu. 1934 yılında '2466 sayılı Buğdayı Koruma Kanunu' ile de un ve un **mamulleri üzerine** getirilen vergi ile buğdayın korunmasında yeni bir olanak sağlanmıştır.

Buğday piyasasına Ziraat Bankası yoluyla müdahale eden devlet, daha sonra taban fiatlarını ilan edip, stok biriktirerek bu yönde tarımsal ürünlere destekleyicilik yapmak üzere, 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)ni kurdu. Ofis tahıllarla ilgili stok ve fiyat politikası işiyle uğraşmaktaydı.

" Ziraat Bankası'nın buğdayla ilgili işlemlerden doğan bütün alacak ve borçları 45.000 ton kapasiteleri silo ve ambarları bu ofise devredildi" (TEZEL, 1982, s.362).

b) Afyon İnhisarının Kurulması

Afyon alım satımının tek elde toplanması, kaçakçılığın önlenmesi için 1932 yılında '2061 sayılı yasayla Türkiye'de Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği' kuruldu. Bu kuruluş ile afyon ticareti denetim altına alındı. 1933 yılında da, '2253 sayılı yasayla Uyuşturucu Maddeler İnhisarı' kuruldu. Bu kuruluş iktisat vekaletine bağlı olarak çalışıyor ve afyon satım ihraç işlerini yürütüyordu. Aynı zamanda afyon ekim alanlarını saptıyor ve denetliyordu.

c) Tarım Satış Kooperatifleri Kurulması

1929 yılında tarım satış kooperatiflerinin kurulması ile birlikte, bu kooperatiflerin yaygınlaştırılmasının sorumluluğu Ziraat Bankası'na ve-

işleyebilmesi içinde devlet, tarımsal alana bazı müdahaleler yapma zorunluluğunu hissetmiştir. Eğer tarımsal alana doğrudan müdahalesi olmasa bile devlet, tarımsal hammadde kullanan sanayileri kurarak tarımsal ürünlere talep yaratmakta ve bu dolaylı yolla tarım alanını etkilemiş olmaktadır. Bu dönemde kurulan ve kurulması planlanan sanayilerden tarımsal üretimde en önemli etkisi olanlar, şehir sanayi ve pamuklu dokuma sanayisi olmuştur" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.127).

Uşak, Alpullu, Eskişehir ve Turhal'da bulunan şeker fabrikaları 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne devredilmiştir. Bu gelişmelerden sonra şeker pancarının üretimi bu kuruluş tarafından yapılmaya başlamıştır.

Devlet tarım politikasında, tarımda makinalaşmaya gidilmesi yolunda da faaliyetlerde bulunmuştur. Bu düşünce ile 1937 yılında Tarım Bakanlığı'na, bağlı olarak 'Makina Kombinaları' kurulmuştur. Bu kombinalar, özel çiftçilere makina ve araç kiralama işini yürütmüştür. Tarım alanlarındaki sulama işlerini de üzerine alan devlet, bu sulama programı ile ilgili olarak 1936 yılında bir kanun çıkartmış ve bu proje ile sulanan araziler 100 000 hektara ulaşmıştır.

Devlet, tarımsal üretimi arttırma, köylüyü toprak sahibi yapma, tarımsal arazi mülkiyetini dağıtma yolunda kapsamlı bir toprak reformu girişiminde bulunmuştur. 1937 yılında hazırlanan toprak reformu taslağında temel hedefler şöyle belirlenmişti;

- o Ülkede topraksız çiftçi kalmayacak,
- o Çiftçi ailesini besleyen toprağın, hiçbir şekilde bölünmesine izin verilmeyecek,
- o Büyük çiftçi ve arazi sahiplerinin işletecekleri arazi, arazinin bulunduğu bölgenin nüfusuna ve verim derecesine göre sınırlanacaktı. Ancak taslak halinde olan bu reform, II.Dünya savaşının başlamasıyla yasallaşmadı, fakat bu yöndeki çalışmalar oldukça sessiz bir şekilde savaş sırasında da devam etmiştir. Fakat bu reform, tarım kesimindeki köylüyü koruma açısından önemli bir devletçi atılımdır.

1929 bunalımı ile sarsılan tarım sal kesimde, verimliliği arttırmak, türk tarımını ileri bir düzeye çıkarmak için, devletin bu alanda uyguladığı tarımsal politikalar özetle şu gelişmeleri göstermiştir.

Köylüye bol ve ucuz kredi verilmiş, tarımda teknolojik yardım yapılmış ve özellikle tarımsal üreticileri kooperatifler etrafında örgütleyerek, bu kesimi piyasada koruma çabasına girişilmiştir. Ancak devletin tüm bu politikaları uygulamada sınırlı bir başarı getirmiştir.

4.6.3 Para ve Bankacılık Kesiminde Devletçi Politikaların Uygulanışı

Para ve bankacılık düzeninin sağlanmasında, devletçilik ilkesinin uygulanması önemli bir etken olmuştur.

1929 bunalımının türk parası üzerindeki yıkımından sonra, dövizler üzerinde bir denetim mekanizmasının bulunması zorunluluğu hissedildi. Bunun üzerine 11 Haziran 1930 tarihinde türk ekonomisinin para işlerini düzenlemek üzere, 1715 sayılı yasayla Merkez Bankası kuruldu. Merkez Bankası'nın kurulması devletin türk parası üzerindeki denetimini açıkça ortaya koyuyordu.

" Merkez Bankası'nın amacı, 1715 sayılı kanunun 2.maddesinde belirtildiği gibi, memleketin iktisadi inkişafına yardım etmektir. Bankaya bunun için;

- o İskonto fiatını tespit ve para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek,
- o Hazine muameleleri yapmak,
- o Hükümetle birlikte türk evrakı nakdiyesinin müstakbel istikrarına matuf tedbirleri almak görevleri verilmişti" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.294).

15 milyon sermaye ile kurulan Merkez bankası her bir 100 TL'lik 150 000 hissese ayrılmıştı. Hissesenetlerinden % 25'i hükümete, % 65'i milli bankalara, türk vatandaşlara, geri kalan % 10'u ise milli bankalar dışındaki bankalara ve imtiyazlı şirketlere ayrılmıştı.

Merkez Bankası, Türk parasının istikrarını korumak amacıyla kurulmuştur. Merkez Bankası kurulunca evrak, nakdiye ortadan kalkmış ve banknot olarak bu bankaya devredilmiştir. 1932 yılında emisyon yapmaya başlayan banka, para basmanın yanında altın stokunun meydana getirilmesi işini de yüklenmiştir.

" 1939 yılında Merkez Bankası, tedavüldeki kağıt paranın % 21'ini karşılayacak altın stokuna sahip oldu. Bu durum türk parasının altına göre gerilemesi sonucunu doğurdu. Ancak Avrupa ülkelerinin paralarının değerlerinde görülen düşüş, türk lirasının bunlara göre değer kazanmasına neden oldu" (YARASIMOS, 1989, s.124).

Türk parasının değerini koruyucu önlemlerin alınması ile ilgili olarak devlet, 22 Şubat 1930 tarihinde 1567 sayılı 'Türk Parasını Koruma Kanunu' çıkarmıştır. Bu müdahale biçimi ile devlet, bunalım içinde borçlanan kesimlerin üzerindeki yükü azaltmak, bankalara birikim yönünde para sağlamak ve iş çevrelerinin yararlanacağı kaynak miktarını arttırmak amacındaydı. Bu kanun, devlete türk parasını koruma konusunda önlemler alması yetkisi vermekte, ayrıca bu yetki ile kanunun kurallarına uymayanlar hakkında cezalar da getirmekteydi. Hükümet bu yetkisini on tane kararname çıkartarak uygulamıştır.

26 Şubat 1930 tarih ve 8907 sayılı kararnameyle 'kambiyo, nukut, esham ve tahvilat işlerinde spekülasyonu yasaklıyordu. Yabancı dövizle ifade edilen çek, bono ve poliçeler ile cari hesaplar, Maliye vekaletinin izni olmadan, bankalardan başka kimselere ciro edilemiyordu.

9 Nisan 1930 tarih ve 9094 sayılı kararnameyle ihracatçıların döviz alışlarına kolaylıklar getirildi.

1 Aralık 1932 tarih ve 13525 sayılı kararname ile yabancı memleketlere eşya ve menkul kıymetler ihraç eden hakiki ve hükmü şahıslar ellerine geçen dövizleri 15 gün içinde bir türk bankası'na satmaya veya Merkez bankası'na yatırmak zorunda idiler.

20 Nisan 1930 tarih ve 2087 sayılı kararname ile Türkiye'den ihraç edilen malların karşılığını ödemeyen ülkeler, ithalatla döviz transferlerini bir sene erteliyorlardı. Dışarıdan mal ithal edenler, ithal ettikleri mal karşılığını Merkez Bankası'na yatıracaklardı. Ayrıca elinde döviz bulduran türk veya yabancı kimseler bu dövizlerini merkez Bankası'na bildirmek zorunda idiler.

2 Ocak 1933 tarih ve 13684 sayılı kararname ile dövizler üzerinde Merkez Bankası denetimi daha yoğunlaştı.

3 Eylül 1933 tarih ve 2/1163 sayılı kararname, bu zamana kadar uygulamaya geçmiş kararnamelerin en etkili olanıydı ve uzun yıllar uygulamada kalacaktı. Bu kararnameye göre Türkiye'de iş yapmak isteyen şirketler, sermayelerini döviz olarak getirmek zorunda idiler. Ayrıca Türkiye ile ticari ilişkisi olan ülkelerle kliring anlaşması yapılmıştır.

Yukarıda anlatılan Türk parasını koruma kanunu altında çıkarılan kararnamelerle devlet, Türk parasını koruyucu birçok önlem almış ve bu konuda Türkiye lehine olan gelişmeler meydana gelmiştir.

" Örneğin bir İngiliz lirası (sterling) 1930 yılında 1032 kuruşa kadar yükseldikten sonra 1935 yılında 616 kuruşa kadar düşer. 1936 yılında ise 624 kuruş olur. Buna karşılık altın osmanlı lirası, 1929 yılında 874 kuruştan, 1936 yılında 972 kuruşa yükselir" (YARASİMOS, 1989, s.124).

Milli tasarrufun yükselmesi amacıyla, bireysel tasarrufu arttırma yönünde devlet, 30 Mayıs 1933 tarihinde 'Mevduatı Koruma Kanunu' çıkarmıştır. Bu kanunla, tasarrufların iş alanında kullanılacak şekilde bankalarda toplanılması isteniyor ve halk tasarrufa teşvik ediliyordu.

Devlet, serbest kredi piyasasını düzenlemek, faiz oranlarını tespit etmek üzere, 8 Haziran 1933 tarihinde 2279 sayılı 'Ödünç Para Verme İşleri Kanunu' çıkarmıştır. Bu kanun ile bankalar ve özel kanunla kurulmuş şirketler dışında ödünç para verme işiyle uğraşan gerçek ve hükmi şahıslar hükümetten izin almak zorundaydılar. Bunlar her yıl bir beyanname ile uygulayacakları en yüksek faiz oranını, borçlulara yükleyecekleri koşulları, bu işe ayıracakları sermayeyi bildirerek, işyerlerine asmakla yükümlü tutulmuşlardı. Azami faiz haddi % 12 idi, ancak daha sonra 25 Mayıs 1938'de 3399 sayılı kanunla bu oran % 8,5 kabul edilmiştir. 2279 ve 3399 sayılı kanunlar, tefecilikle mücadele amacı için hazırlanmıştır.

Devletin bankacılık kesiminde en yoğun faaliyeti, banka kurma girişimleridir. Sanayi Kredi Bankası, Etibank gibi bankalar bu dönemde devletçi politikalar sayesinde kurulmuştur. Bu bankalar daha önce anlatıldığı için, bu bölümde yeniden üzerinde durulmayacaktır.

8 Haziran 1933 tarih ve 2284 sayılı kanun ile Halk bankası ve Halk sandıkları kurulmuştur. Halk bankası esnafa kredi vermek üzere, halk sandıkları-

nın senetlerini reeskont yapma işini yürütüyordu.

24 Haziran 1933 tarihinde 2301 sayılı kanun ile, belediyelerin alt yapı projelerinin finansmanını sağlamak, mali sorunlarına yardımcı olmak üzere Belediye Bankası kurulmuştur.

4.6.4 Alt Yapı ve Ulaşım Hizmetlerinde, Devletçi Politikaların Uygulanışı

Devlet ekonomiyi geliştirmek yolunda yaptığı girişimlerde, alt yapı konusuna da ağırlık vermiştir. Bu dönemde denizyolu taşımacılığı ve demiryolu taşımacılığında, devletin müdahaleci girişimleri görülmüştür.

Deniz Taşımacılığı

Deniz taşımacılığında, 1 Temmuz 1926 yılında uygulamaya başlayan Kabotaj hakkından sonra devlet, 9 Temmuz 1932 tarihinde '2068 sayılı kanunla, Türkiye İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun' çıkarmıştır. Bu kanunla türk limanları arasındaki posta seferleri, yolcu, hayvan, eşya nakli devlet tekeline verilmişti. Ancak şilepçilik, özel tertibatlı hayvan nakli, limanıçi ve körfez içi nakliyat, devlet tekeline tabi değildi. Daha sonra 29 Mayıs 1933 tarih ve '2239 Sayılı Denizyolları İşletme Kanunu' çıkarılmıştır. Bu kanunla posta seferlerinin yine devlet eliyle yapılması ancak bu tekelin Denizyolları İşletme Müdürlüğü tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Posta seferleri yapmaya yetkili olan kurumlara ait gemilerin hükümetçe tayin olunacak nitelikte olması gerekiyordu.

31 Mayıs 1933 tarih ve '2248 sayılı Denizyolları ve Akay İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Hakkında Kanun' çıkarılmıştır. Bu kanunla seyrisefain kaldırılmış ve;

- " Bu tarihe kadar Seyrisefain Müdürlüğü'nce idare edilen,
- o Marmara-Akdeniz-Karadeniz hatları, Denizyolları İşletmesine,
- o İstanbul ve civarı iç hatlarıyla Yalova AKAY diye adlandırılan işletmeye,
- o Fabrika ve havuzlar, Fabrika ve Havuzlar Müdürlüğü'ne devir olunmuştur. Ayrıca kılavuzluk işleri ve İstanbul limanında Römorkör-cülük, bu kanunla devlet tekeline verildi" (BORATAV, 1974, s.276).

Deniz ticareti hizmetlerinin, bir kamu hizmeti olarak devletçe üretilmesi

eğilimi ağırlık kazanmış ve 18 Mayıs 1934 tarih ve '2521 Sayılı Liman İşlerinin Hükümetçe İdaresine Dair Kanun' çıkarılmıştır. Bu kanuna göre liman şirketlerinin sermayesinin 3/4'ü veya daha fazlası hazineye devir olanlar tasfiye oluyordu. Bu şirketlere ait haklar, İstanbul ve İzmir Liman İşleri Umum Müdürlüklerine intikal ediyordu. Bu kanunla Liman şirketleri son bulmuştur. İzmir ve İstanbul şirketlerinin tasfiye edilmesinden sonra, iki liman idaresi İktisat vekaletine verilmiş ve 10 Haziran 1936 tarih ve '3023 sayılı kanunla, İstanbul ve İzmir Limanlarının Sureti İdaresi Hakkında Kanun' kabul edilmiştir. Bu kanunla iki liman birleşmiş ve İstanbul-İzmir Liman İşletmeleri adını almıştır. Bu işletmeler, ticari eşyaların tahliyesi, gemilere su verilmesi, rıhtımların işletilmesi kömür nakli, dalgıçlık ve liman temizleme işleri ile uğraşmıştır.

" Denizyolları ve Akay işletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Hakkında Kanun' yeniden düzenlenerek 27 Aralık 1937'de '3295 Sayılı Deniz Kanunu' çıkarılmıştır. Bu kanun, 2248, 252, 3053 sayılı kanunla kurulan tüm işletmelerin idaresini ve varlıklarını devralmıştır. Kanunda Denizbank'ın görevleri şöyle sıralanmaktaydı;

- o Bu kanunla uhdesine geçen inhisar ve imtiyazları işletmek,
- o İnhisarı gerektirmemek şartıyla deniz, göl, nehir ve limanlarda ve bunların kıyılarında deniz ticareti, denizcilikle ilgili sanayi inşaatı ile sair denizcilik işlerini ve Bakanlar Kurulu kararıyla zorunlu görülecek iskeleler veya şehirler arasında karayolu nakliyatı yapmak,
- o Denizcilik işleri için kredi açmak,
- o Her türlü banka muamelesi yapmak,
- o Denizlerimizi ilgilendiren turizm meseleleri ile uğraşmak,
- o Deniz yardım teşkilatını ve devlet reisine ait deniz vasıtalarını yönetmek" (BORATAV, 1974, s.279).

Denizbank faaliyetlerinin olumlu sonuçlar vermediği anlaşılınca bu kurum kapatılmış yerine 7 Haziran 1939 yılında '3633 sayılı Devlet denizyolları ve Deniz Limanları Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun' çıkarılmıştır. Denizbank'ın denizyolları ile ilgili görevlerini Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü, limancılıkla ilgili işlerin görevlerini de Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü yürütmüştür.

Demiryolu Taşımacılığı

1932-1939 yılları arasındaki dönemde devlet, demiryolları konusuna da eğilmiştir. 1927 yılından beri yabancı sermaye tarafından işletilen demiryollarının devletleştirilmesi bu dönemde olmuştur.

29 Mayıs 1933'te '2239 Sayılı Kanunla Demiryolları İşletme Kanunu' çıkarılarak, cumhuriyetin 10.yılında (1933) toplamı 2301 km. olan demiryolu inşaatına başlanmış ve 2011 km.si işletmeye açılmıştır. Fevzi paşa -Diyarbakır, Malatya-Divriği, Filyos-Ereğli hattı, bu kanunla işletmeye açılan hatlardır.

Demiryolu yapımında türk sermayesiyle işletmeciliğin yaygınlaşmasında, türk müteahhit ve teknisyenlerin artması yanısıra, yabancı firmaların buhran nedeniyle kredi sağlama olanaklarının azalmış olması önemli bir etkendi.

1934-1935 yıllarında devlet, demiryollarının yapımı, ülke ekonomisinin canlandırılmasında önemli bir etken olarak görmesinden dolayı, bu yıllarda yeni yolcu tarifesi uygulamaya başlamıştır. Bunlar; 1 Temmuz 1934 tarihinde yük taşıma ücretlerinde, 20 Ağustos 1934 tarihinde yük tarifelerinde yapılan indirimlerdi.

Demiryollarının yeni tarifesi, başarılı sonuçlar vermiştir. Örneğin 1933-1934 yılında 1 km. hatta sağlanan gelir 3733 TL.dan 4431 TL.ya , yapılan gider ise 2813 TL.dan 2911 TL.ya çıkmıştır. Böylece km.başına işletme karı, 900 TL.dan 1500 TL.ya çıkmıştır.

Bu dönemde devlet, alt yapı hizmetlerini sunan yabancı şirketleri devletleştirme faaliyetlerine de girişmiştir. Devletleştirilen şirketlerin tümü kamu malları türünde hizmetleri üreten alt yapı kuruluşlarıydı. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu, yabancı sermayenin yoğun olduğu madencilik, sigortacılık, bankacılık konularında devletleştirilmeye gidilmemişti. Hangi yabancı şirketlerin devletleştirildiği, Yabancı sermayenin Millileştirilmesi başlıklı bölümde anlatılmıştır.

4.6.5 Dış Ticarete Devletçi Politikaların Uygulanışı

1929 bunalımının tüm dünya ülkelerinde yarattığı krizin, Türkiye'de de etkisini hızla duyurmaya başlaması üzerine, ihracat gelirleri önemli öl-

çüde düşmüştür. Bu durum, dış dengenin sağlanabilmesi için ithalat kısıtlamalarına başvurulmasını gerektirmiştir. Bu gelişmelerin paralelinde türk parasının değerinin düşüşü, Lozan Anlaşması'nın getirmiş olduğu gümrük sınırlamalarının son bulması, devletin yeni bir dış ticaret rejimi uygulaması gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bunalım sırasında tüm ülkelerin kendi ülke ekonomilerini koruyucu önlemler alması, dış ticarete korumacılık, takas-kliring yollarına başvurmaları, Türkiye'yi de aynı yolları benimsemeye itmiştir.

Dış ticaret politikası ile sanayileşme hızını yükseltmek amacıyla olan devlet, gümrük politikası uygulamaları, ikili ticaret anlaşmaları, kotalar, kliring-takas anlaşmaları gibi uygulamalara girişmiştir.

Türk lirasının yabancı paralar karşısında değer kaybedişi, ödemeler dengesindeki açığı daha da büyümüştür. Bu durum, "Hükümetin kambiyo piyasasını denetim altına alma gereksinimini arttırdı" (TEZEL, 1982, s.155). Devlet, paranın hızla düşüşü karşısında 1929 yılında '1447' sayılı kanunla ithalatı bir süre için durdurmuştur. 1930 yılında '1567' sayılı kanunla da türk lirasının döviz kurunu altına bağlayarak, her türlü döviz işlemleri hükümetin denetimi altına alınmıştır. Merkez Bankası'nın kurulmasından sonra da bu döviz kısıtlamaları daha da arttırılmıştır. Devlet, paranın dış değeri ile ilgili bu düzenlemelere giriştikten sonra, ithal kotaları gibi araçlarla, dış ticaret açığını kapamayı amaçlayan uygulamalara başlamıştır.

22 Temmuz 1931 tarih ve '1873' sayılı kanun'la ithalata fiziki sınırlamalar getirilmiştir. Aynı yıl kota sistemi uygulanmaya başlamıştır.

" Tarım ve sanayide üretimde kullanılan makina-araç, gereç ve hammaddeler, ilaçlar ve tıpta kullanılan malzemeler fizik sınırlamaların dışında bırakıldı. Mamul gıda malları, alkollü içkiler, parfüm, elbise, ayakkabı ve diğer deri eşyalar gibi bazı tüketim mallarının ithali tamamen yasaklandı. Diğer tüketim malları ile çimento gibi yurt içinde de üretilen ara malların ithali ise fizik kota listesine bağlandı" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.239).

21 Kasım 1932 tarih ve '13497' sayılı kanun'la çıkan Takas Anlaşması üzerine, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ile ikili ticaret anlaşmalarına başlanmıştır. Bu dönemde Almanya ile ticaret anlaşmaları çok yoğundur. Türkiye'nin 1930-1939 yılları arasındaki dış ticaret bilançosu Tablo (7)'de gösterilmektedir.

(Tablo 7)

Yıl	İthalât (milyon kg)	İthalât (milyon TL.)	İhracat (milyon kg)	İhracat (milyon TL.)	Fazla (+) Açık (-) (milyon TL.)
1930	549	147	618	151	+ 3
1931	449	126	666	127	+ 0.6
1932	417	85	1.077	101	+ 15
1933	396	74	1.251	96	+ 21
1934	475	86	1.637	92	+ 5
1935	527	88	1.479	95	+ 7
1936	537	92	1.376	117	+ 25
1937	614	114	1.361	137	+ 23
1938	844	149	1.447	144	- 4
1939	734	118	1.134	127	+ 9

Kaynak: (YARASİMOS, 1989, s.126)

2 Temmuz 1932 tarih ve '2054 sayılı Çay Şeker ve Kahve İthalatının Bir El-den İdaresine Dair Kanun' çıkarılmıştır. Bu kanun ile hükümete bu ürünlerin ithalatının bir elde yürütülmesi yetkisi verilmiştir. Gümrük vergisi gelirindeki azalmayı, hükümet bu ürünlere harcama vergisi koyarak durdurmak istemiştir. " 31 Mayıs 1933 tarihinde uygulamaya giren '2555 sayılı kanunla, gümrük sistemi önemli ölçüde değiştirildi" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.239). Bu kanunla gümrük resimleri arttırılmıştır.

1938 yılında 3496 sayılı kanunla gümrük tarifesinde genel bir düzelme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, tüketim malları üstündeki resimler yükseltilirken ara mallarına uygulanan resimler azaltılmıştır.

1930 yılında 1705 sayılı kanunla, tarım ürünleri ihracında bozulmuş ve hileli mal satımını önlemek için, tarım üreticilerini denetleyen bir karar alınmıştır.

Dış ticarete örgütlenme gereğinin duyulduğu bu dönemde, ihracatı geliştirme konusunda gelişmeler kaydedilmiştir.

" Türkiye'nin ihracatını geliştirmesi için ülke dışında, tüm önemli ihracat pazarlarında Türkiye'nin ticari ateşeliklerinin kurulması. türk ürünlerinin tanıtılması için uluslararası pazarlara katılması gerektiğinden, çok sözü edilen önlemlerdir" (İLKİN/TEKELİ, 1982, s.245).

Hükümetin bu yöndeki düşüncesinden yola çıkılarak, 28 Mayıs 1934'te Türk Ofis kurulmuş ve 10 Eylül 1934 tarihinden itibaren de Hakimiyeti Milliye'de haftalık ticaret haberleri yayınlanmaya başlamıştır. Bu uygulama ile, ülke-

nin dış ticaretine yol gösterici bir örgütlenmeye gidilmiştir. Örgütlenme yolunda benzer bir gelişme de İktisat vekaleti (maddi) ve Türk Ofisi (örgütlenme)'nin desteği ile İzmir Fuarının kurulması olmuştur. 9 Eylül 1933 tarihinde ulusal bir fuar niteliğinde olan bu girişim, daha sonra uluslararası bir ticaret fuarına dönüşmüştür.

En önemli ihraç maddesi olan tütünün, dış satımda karşılaştığı zorlukları gidermek, satışını hızlandırmak için, 18 Aralık 1933 tarihinde '2350 Sayılı Kanun ile Tütün Limited Şirketi' kurulmuştur. Bu şirket, 1934 yılında kurulan Türk Ofis'e model olmuştur.

Dünya bunalımının yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladığı 1935 yılında, dış ticaret hadlerinde düzelme başlamıştır. Uluslararası ticaretin gelişmeye başladığı 1937 yılında da, ithalat rejiminde kota uygulaması kaldırılmıştır.

4.6.6 Devlet Maliyesindeki Devletçi Politikaların Uygulanışı

Bu dönemde, devletin mali sorunlarının yoğun yaşandığı görülmektedir. Alt yapı yatırımlarını geliştirmek, sanayileşmek için yatırımları arttırmayı hedefleyen devlet, bütçe dengesini amaçlayan bir mali politika benimsemiştir. Bu politikayı uygulamak için de, aşağıdaki girişimlerde bulurma gereğini duymuştur.

- 1- Vergi gelirlerinin arttırılması
- 2- Kısa ve uzun dönemli iç ve dış borçlanma

Bu dönemde vergiler, vasıtalı ve vasıtasız vergiler diye iki kısımda toplanıyordu. Vasıtalı vergiler (muamele ve istihlak üzerine konulan vergiler), vasıtasız vergiler (servet ve irat üzerine konulan vergiler) di. Devlet ekonominin işleyişine yön vermek için, bu vergilerde bir takım düzenlemelere girişmiştir.

27 Haziran 1931 tarih ve 1833 sayılı kanunla 'Arazi Vergisi' yeniden düzenlenmiş ve verginin kapsamı çok genişletilmiştir. Tarıma elverişli ve elverişsiz arazilerle, belediye hudutları içinde gelir getirmeyen arsalar, aynı oranda arazi vergisine tabi olmuştur.

6 Temmuz 1931 tarih ve 1839 sayılı kanunla 'Hayvanlar Vergisi' yeniden dü-

zenlenmiştir. Hayvan başına alınan vergide % 20 düşme olmuştur.

'Bina vergisi' 4 Temmuz 1931 tarih ve 1837 sayılı kanun ile değiştirilmiş. Yalnız binalar bu vergi kapsamına alınmıştır. Ayrıca gelir üzerinden alınan bu vergide, gelirin % 25'i vergiden muaf tutulmuştur. Binaların vergi oranı % 12'ye düşürülmüştür.

'Gelir vergisi' değiştirilerek 22 Mart 1934 tarih ve 2395 sayılı kanun ile, yeni şeklini almıştır. Bu vergiye sanat, ticaret, ticari meslekler ve girişimcilerin kazançları, menkul kıymetler kazançları dahil edilmiştir.

12 Temmuz 1931 tarih ve 1836 sayılı kanun ile, Veraset İntikal vergisi'nin Medeni kanun ile tutarlılığı sağlanmış, istisnaları çoğaltılmıştır.

30 Kasım 1931 tarih ve 1890 sayılı 'Buhran Vergisi' ile milli iktisadı koruma hedeflenmiştir. Bu vergi ile her türlü maaş, tahsisat, ücret, ikramiye bu vergiye tabi olmuştur.

26 Mayıs 1932 tarih ve 1990 sayılı kanunla, yalnız 1 yıl uygulanmak üzere, 'Muazzene Vergisi' çıkarılmıştır. Bu vergi çalışan kesime yöneliktir, çalışanların ücretlerinden gelir ve iktisadi buhran vergisi düştükten sonra, kalan miktar üzerinden % 10 olarak alınıyordu. Dolayısı ile bu vergi, düşük gelirli kesimin yükünü buhran vergisine göre daha fazla ağırlaştırmıştır.

'Muamele Vergisi' aşarın kaldırılmasının yarattığı gelir açığını kapamak üzere konulmuştur. Bu vergi hem ithalat, hem ihracat ve hem de sanayi üretimini ilgilendirdiği için, yeniden düzenlenmesi oldukça tartışmalı geçmiştir. Sanayiden alınan muamele vergisi, eski verginin % 50'si düzeyine inmiştir. Devletin gelir bulmakta zorlandığı bu dönemde, sanayi lehine hükümler getiren bu vergi, 10 Mayıs 1934 yılında 2430 sayılı kanunla, sanayi kesiminden alınan geliri arttıran yönde, yeniden düzenlemeye girişilmiştir. Bu değişiklikler şöyledir.

o Tüm sanayi kuruluşları, bu vergi kapsamına alınmıştır,

o Sanayi kuruluşlarda 10 000 liraya kadar olan ciro muafiyeti kaldırılmıştır,

o Eski kanunda, vergiden muaf olan demir sanayi, kok kömürü, çeltik, suni yün pamuk ve tamir müesseseleri bu vergi kapsamına alınmıştır,

- o 2427 SK'la glikoz, istihlak vergisi kapsamına alındığından, bu vergiden çıkarılmış, el sanatları ve halı dokumacılığı için muafiyet getirilmiştir,
- o İptidai madde tenzilatına ilişkin hesaplamalar basitleştirilmiştir, 12 Haziran 1930 tarih ve 1718 sayılı kanun ile istihlak vergisinde düzenlemeler olmuştur. Şekerden alınacak istihlak vergisi 4 krş'tan 12 krş.'a çıkarılmıştır. Bu değişiklikler, şeker tüketiminin glikoza kaymaması için uygulanmıştır. Bu verginin kapsamı 15 Temmuz 1930 tarih ve 2583 sayılı kanun ile daha da genişletilmiştir. Kakao, kakao yağı, çay, kahve, kauçuk, lastik boru, pencere camı, mukavva, pamuk ipliği gibi ürünler bu vergi kapsamına alınmıştır.

Bu dönemde devlet, bütçe denkliğini sağlama yolunda, iktisadi politika aracı olarak borçlanmaya da başvurmuştur. Devletin borçlanması bu dönemde, ilk önce iç borçlanma daha sonra dış borçlanma olarak incelenebilir.

Devlet bu dönemde ilk iç borçlanmasını, demiryolu inşaatında kullanmıştır. 14 Kasım 1933 tarih ve 2094 sayılı kanunla yapılan ilk borçlanma Ergani Hattı borçlanmasıdır. Osmanlı devletinden büyük bir borç mirası alan devlet, 1933 yılına kadar hiç borçlanmaya başvurmamıştır. Dolayısı ile bu borçlanmada çok dikkatli davranmışlardır. Cumhuriyet döneminin bu ilk borçlanmasından sonra devlet, 28 Mayıs 1934 tarih ve 2463 sayılı kanunla, Sivas-Erzurum yolu inşasında kullanmak üzere, 30 milyonluk bir borçlanmaya girişmiştir. Bu borçlanmalarda devlet tahvillerinin yanında hazine bonoları da kullanılmıştır.

Devlet, ikinci bir yol olarak borç erteleme niteliğindeki bir borçlanmayı, her mali yıl sonundaki ödeneksiz kalan borçlarına karşılık, hak sahiplerine verdiği 7 yılda ödenecek % 5 faizli hazine tahvilleri ile yapmıştır. Devlet, alt yapı yatırımlarında kullanmak üzere, müteahhid bonoları da çıkarmıştır.

1926 yılında 944 sayılı kanunla Maliye Mektebi'ne, Demiryolları limanlar ve su işlerinde kullanmak için, 10 yılda ödenmek üzere, 200 milyon TL.lık bono çıkartma yetkisi verilmiştir. Maliye vekaleti'ne ayrıca, ancak 1 yıl vadeli plasman bonoları niteliğinde olan hazine bonusu çıkarma yetkisi de verilmiştir.

Bu dönemde hazinenin merkezi idare adına borçlanmasının yanında, mahalli idarelerin ve diğer kamu kuruluşlarının borçlanmalarında da artışlar görülmüştür. Örneğin 29 Temmuz 1931 tarih ve 1883 sayılı kanunla Ankara şehri İmar Müdürlüğü'nün 150 000 TL.lık borçlanması, 20 Mayıs 1933 tarih ve 2196 sayılı kanunla büyük köprü yapımı için, Ordu ilinin 240 000 TL.borçlanması.

Türkiye, bu dönemde titiz bir şekilde dış borçlanmaya da başlamıştır. Ancak geçmişten ders alınarak, yabancı sermayeye ayrıcalık tanınmamak koşulu ile çok dikkatli davranılmıştır.

14 Haziran 1930 yılında Merkez Bankası'nın kurulması için gereken parayı sağlamak üzere, 'The American Turkish Investmen Corperaration' ile kibrit inhisarı ile ilgili olan anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma için % 65 faizli, 10 milyon dolarlık kredi alınmıştır. Türkiye Sovyet Rusya'daki planlı kalkınma madelini görmek üzere gittiği bu ülkeden, hem maddi hem teknik yardım görmüştür. 8 milyon dolar kredi alarak borçlandığı bu ülkeden aldığı yardımla şeker fabrikası yatırımları yapılmıştır. İtalya'yla da bu dönem 300 milyon kredi alınması hususunda anlaşılmış ancak gerçekleşmemiştir.

4.7 KADRO HAREKETİ

1932-1939 dönemi içinde, Kadro adıyla anılan bir dergide, bir grup aydınının Türk ulusal kurtuluş hareketini ve beraberinde getirdiği yeni düzeni kendi bakış açılarıyla değerlendirmelerini, devletçi dönemin incelendiği bu bölümde ele almakta yarar vardır. Çünkü, Kadroculara göre Türkiye'deki devletçilik uygulaması, milli kurtuluş hareketinin devlet düzeni olarak görülmektedir. Kadrocu teori, devletçilik döneminin başlamasını izleyerek ortaya atılmıştır.

Kadro hareketi, Şevket Süreyya AYDEMİR, Burhan Asaf BELGE, Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, İsmail Hüsrev TEKİN, Vedat Nedim TOR, Şevket YAZMA'dan oluşan altı kişilik aydın grubun oluşturduğu bir düşünce akamıdır. Kadro adını verdikleri dergi, 1932-1934 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu aydın grup, Türk ulusal bağımsızlık hareketini kendi görüşleri ışığında değerlendirmişler ve bu hareketin uygulayacağı ekonomik düzen olarak devletçiliği benimsemişlerdir.

Kadrocular, ulusal kurtuluş hareketinin kazanılmasına kadar olan dönemi,

aşağıdaki şekilde değerlendirmişlerdir. "Kadroculara göre Türk ulusal kurtuluş hareketinin en önemli ögesi, emperyalizm ve dolayısıyla sömürgeciliktir" (KEPKEP, 1983, s.45).

Makinalaşmayla birlikte sanayileşmenin ortaya çıkışı sonucunda, dünya sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler diye ikiye bölünmüştü. Bu tablonun yanında dünya'da,ekonomik ilişkiler de gelişme içindeydi. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı, gelecekteki ulusal kurtuluş hareketlerinin de nedenini oluşturmaktaydı. Kadroculara göre ulusal kurtuluş hareketleri, sanayiden yoksun ülkelerin, sanayisi gelişmiş ülkelere olan bağımlılığının kalkmasını sağlıyordu. Kadrocuların Türk milli kurtuluş hareketi hakkındaki düşünceleri şöyleydi.

" Bir milli kurtuluş hareketi, ne yalnız siyasi, ne yalnız iktisadi bir hadisedir. Bu hareket toplumun siyasi, iktisadi, sosyal bütün münasebetlerini yeniden kurma ve düzenleme hareketidir. Milli kurtuluş hareketi, siyasi ve iktisadi milletlerarası eşitsizliği kaldırır. Fakat kendi içinde ve ülkesinde siyasi; iktisadi, sosyal eşitsizliği devam ettirirse hedefine ulaşmış demektir" (AYDEMİR, 1969, s.467).

Ulusal kurtuluş hareketiyle ortaya çıkan yeni devlet anlayışı,kadroculara göre şöyleydi.

" Devrimci sosyalizmde devlet, açıkça bir sınıf diktatörlüğüdür. Sınıfsız bir topluma götüreceği ve bu gerçekleştiğinde ortadan kalkacağı söylenen bir araçtır. Ancak bu gerçekleşinceye dek varolan sosyalist otoriter devlettir.

Faşizmde ise parti devleti vardır. Burada söz konusu olan faşist otoriter devlettir. Buna göre devlet bir araç değil amaçtır ve toplumun doğal düzenidir" (KEPKEP, 1983, s.48).

Türk ulusal kurtuluş hareketinde ise devlet, yıllardır sömürülen, sanayileşmesi engellenen bir ülkede, dışa karşı ekonomik ve siyasal bağımsızlığın korunması için kurulmuştur.

" Kadroculara göre türk devrimi, dünya tarihi içinde o güne kadar eşi görülmemiş müstesna bir yer kaplayan bir devrimdir. Klasik devrimlerin hepsi sınıf karakteri taşıyan burjuva ve proleter dev-

rimlerdir. Türk devrimi ise,iç çelişkilerin sınıf kavgasının bir ürünü olmayıp, ileri kapitalist ülkelerle, sömürge veya yarı sömürge durumundaki yoksul ülkeler arasındaki çelişkinin bir ürünüdür. Devrimi doğuran çelişkinin niteliği farklı olduğu için devrimin doğuracağı sistemde farklı olacak , ne sosyalizme nede kapitalizme yönelecektir. Bu sistem milli bir nitelik taşıyacak, kendi iç bünyesindeki sınıf çelişkilerine kavgalarına yer vermiyecektir" (BORATAV, 1974, s.208).

Kadroculara göre devlet, ulusal ekonomiye sahip olan, sanayileşmeyi hedefleyen sınıf kavgasına yer vermeyen planlayıcı bir toplum düzeni kuracaktır. Böyle bir düzende, toplumun çıkarlarını benimseyen devletin uygulayacağı politika devletçiliktir.

"Türk ulusal kurtuluş hareketinde devletçilik, bu hareketin doğrudan doğruya somut yapısından ve tarihsel yasallıklardan gelen bir şeydir. Yani doğrudan doğruya somut koşulların ve zorunlulukların buyruğu ve anlatımı olan doğal yasadır. Bizim istencimiz dışında, belkide bizim istencimize karşı olan nesnel bir düşünce ve madde hareketidir" (KEPKEP, 1983, s.51).

Kadroculara göre Türkiye'nin yeni ekonomik düzenininin temel iki hedefi vardır. Sınıf çatışmalarının olmadığı bir düzen kurulması ve sanayileşerek kalkınma. İşte bu iki hedefi, özel teşebbüsün hakim olduğu bir düzen sağlayamayınca, devletçi düzenin zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Kadrocuların, devletçiliğin zorunluluğu hakkındaki görüşlerine göre, temel sanayi devletleştirilmeli ve ekonomik yaşamın hakim noktaları devletin kontrolünde olmalıdır, ancak bu kontrol planlamanın gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Planlamasız bir devletçi politika düşünülemezdir. Devletçiliğin yalnız ekonomik faaliyetlerden oluşmadığını söyleyen kadrocular, sağlık, sosyal yardım, halk eğitimi, kültür işleri, sosyal güvenlik gibi konularda da devletçi düşüncededirler. "Yani kadrocular, yalnız iktisadi devlet işletmeciliğini değil, eğitim, sağlık ve emek seferberliği gibi çok daha geniş bir ulusal alanda, planlı devletçiliği savunmuşlardır" (AYDEMİR, 1969, s.372).

Kadroculara göre tarımda uygulanacak politikalarda da devletçilik görüşü hakimdir. Bu konuda devletin uygulayacağı en önemli faaliyet toprak refor-

mudur. Toprak reformuna göre köylü, toprak sahibi yapılarak, sahibi olduğu topraktan üretim karşılığı bol verim alacaktır. Dolayısıyla tarımda ulusal üretim ve verim artacaktır. Tarımda uygulanacak politikalardan bir diğeri de kooperatifleşmedir. Kooperatifleşmeyle örgütlenmede, tarımsal üreticilerin hakları korunacak, üretimin verimli bir şekilde tüketiciye ulaştırılması sağlanacaktır.

Kadrocular eğitilmiş eleman sorununa da eğilmişlerdir. Onlara göre iş içinde eğitilerek genç, inkılapçı, entellektüel bir kadro yetiştirilmelidir.

Bir toplumdaki ekonomi, tarım, sanayi, bankacılık, dış ticaret gibi tüm kesimlerde uygulanan devletçi faaliyetler, ülkeleri ekonomik bağımlılıktan kurtararak, hızlı bir kalkınma ile refah bir toplum yaratacaktır. Kadrocu düşünce, devletçilik döneminin başlamasıyla ileri sürülmüştür.

" Bu saptama kadrocuların kendi açıklamaları ile de desteklenmektedir. Örneğin AYDEMİR şöyle demektedir. Dünya bunalımı ortamında otarşi.... her kapitalist ülke için adeta bir nizam haline gelmiştir. Türkiye'de ister istemez kendi içine kapanmıştır. İşte devletçilik bu hava içinde ve ne olduğu pek anlaşılamayan bir yol olarak ortaya çıktı. İşte tam bu sıralarda memlekette bir de ideoloji hareketi çabası başlamıştır" (GÜLALP, 1983, s.111).

Kadrocuların düşünce biçimiyle, dönemin hükümeti arasında zaman zaman uyumsuzluklar başgöstermiştir. Kadroculara göre, ülkede mevcut olan iktisadi örgütlerle (İktisat vekaleti ve Ali İktisat Meclisi) devletçiliğin uygulanması eleştirilmektedir. Özellikle, İktisat vekaletinin ılımlı devletçilik anlayışı ile aralarında büyük ayrılıklar vardır.

Kadrocuların hükümetle anlaşamadığı diğer bir nokta da, hükümetin özel teşebbüse gösterdiği tutumdur. " 1933 yılı içinde yeniden canlanan devlet, sanayisini kurup karlı bir hale getirdikten sonra özel teşebbüse devretme eğilimleri sınıflaşmayı kuvvetlendireceği için eleştirilmekteydi" (BORATAV, 1974, s.216). Özel teşebbüsün her sıkıntılı anında devletin yardımını görmesi de devletçi düzene göre ters düşmekteydi.

Kadrocu hareket, hükümet, üniversite hocaları, basın mensuplarına kadar dönemin ileri gelenleri tarafından, aşırı kominizan bir akım olarak görül-

müştür. 1934 yılında devletçi uygulamaların en hissedilir şekilde gelişmesi üzerine, kadrocu görüşün artık bir fonksiyonu kalmamıştır. Hükümetin ileri gelenlerinin; " devrim ideolojisini parti yapar, siz ihtisas adamları olarak devlet mekanizması içinde inkılabın ve devletçiliğin hizmetine koşunuz" (BORATAV, 1974, s.217). şeklindeki uyarıları üzerine, derginin yayın hayatı 1934 yılının sonlarında sona ermiştir. Derginin kadrosu da, devletin çeşitli hizmetlerinde teknokrat olarak görev yapmaya başlamıştır.

S O N U Ç

Tarihsel gelişim sürecinde, ilkçağlardan günümüze kadar bütün toplumlarda toplumsal nitelikli ihtiyaçlar, iktisadi ve sosyal hayattaki gelişmeler sonucu giderek çoğalmış, bu ihtiyaçları karşılama, insanlar arasındaki düzeni sağlama ve sürdürme görevi, zaman içinde devlet denilen örgütün varlığını ortaya çıkarmıştır.

Devletin günümüzdeki rolü, iktisadi düşüncenin gelişimi süresince devlet faaliyetlerinde meydana gelen değişmelerin bir sonucudur. Devletin ilk ortaya çıkışından günümüze gelinceye kadar geçirdiği aşamalar, devlet faaliyetleri açısından önemlidir. Merkantilist dönemdeki devlet anlayışı ile, günümüzdeki devlet anlayışı arasında gelişen farklı iktisadi düşüncelerde, devletin rolü değişik biçimlerde dir. Ancak devlet, her iktisadi düşüncede varlığı ile düzeni, iç ve dış güvenliği sağlayan vazgeçilmez bir otoritedir. Nitekim ekonomik faaliyetlerdeki rolü, farklı iktisadi düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Herbir iktisadi düşüncede, devletin ekonomik yaşamdaki rolü farklı olmuştur. Devletin klasik görevlerinin dışında, ekonomik yaşamda hiçbir rolünün olmamasını savunan klasik görüşün yanında, ekonomik yaşamda hissedilir ölçüde aktif bir role sahip olduğunu savunan Keynesci görüşte, devlete önemli görevler düşmüştür. Bugün, klasik görüşü savunan liberal ekonomilerde bile devlet, bireyin çıkarı sözkonusu olduğunda yeri geldiğinde ekonomik yaşama müdahale edebilmekte, ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedir.

Günümüzde ekonomin insan hayatındaki önemi, insana mutlu bir yaşam, müreffeh bir toplum sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle toplumun ekonomik yönden kalkındırılması sorunu, her devletin hedefi haline gelmiştir. Dolayısı ile devlet, ekonomik hedeflerine ulaşmak üzere bir takım politikalar saptama durumundadır. Yani devlet, klasik görevlerinin yanında aynı zamanda bir ekonomi politikası uygulayıcısıdır.

Ekonomi politikasının en önemli amacı olan kalkınma ve büyüme sorunları, devletin ekonomik yaşama müdahaleci faaliyetlerde bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Devletin bu faaliyetleri, ekonomi düzeni açısından devletçiliği doğurmuştur.

Ekonomi düzeni açısından devletçilik, devletin ekonomiyi düzenlemek, geliştirmek üzere ekonomik yaşama, müdahaleci faaliyetlerde bulunmasıdır. Devlet devletçilik ilkesi gereği, klasik faaliyetlerinin yanında üretim düzeyini arttırmak, fiat artışlarını önlemek, gelir dağılımında adaleti sağ-

lamak, ekonomik dengeyi korumak, yani ekonomi politikası araçlarına ulaşmak üzere, ekonomik ve sosyal yaşama müdahalelerde bulunur. Devletin ekonomik yaşama müdahalesi, üretici güç olarak bizzat üretime katılarak mal ve hizmet üretmesi şeklinde gerçekleşir. Yani devletin üretime katılma yoluyla, üretimi bizzat üstlenmesi, devletçiliğin bir müdahale biçimi olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Devlet, işletmeci olarak üretime katılmanın yanında, yasaklar, sınırlandırmalar, kontroller şeklindeki dolaysız, para ve maliye politikaları şeklindeki dolaylı yollarla da, ekonomik yaşama müdahale eder. Devlet ekonomik yaşamda tekeller yaratarak en önemli dolaysız müdahale biçimini oluşturur. Yine devlet, piyasadaki fiyat artışlarını önlemek için, kamusal mal ve hizmetlerin satış fiyatlarını saptar, kamu harcamalarını, kamu gelirlerini düzenler, para arzı, tüketim, yatırım tasarruf gibi faaliyetlerde bulunur.

Devletin ekonomiye müdahale sınırlarının ne olacağı tartışması, iktisat teorisinin günümüzde de önemli konularından birisini oluşturur. Ekonomik yaşamın gittikçe karmaşıklaştığı günümüzde, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi fikri değişmiş, toplumda bireylerin ve kurumların korunması, ekonomik yaşamın düzenlenmesi için devletin ekonomiye, hangi alanlarda ve hangi ölçülerde, müdahale edeceği fikri tartışma konusu edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde artık en liberal ekonomilerde bile devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Dünya devletlerinin ekonomik yaşamlarında, ekonomi politikası aracı olarak devlet girişimciliğinin yaygın olarak uygulanması, bu görüşü doğrulamaktadır. Artık devletin ekonomik yaşamdaki rolü, ekonomik yaşama müdahale şekli, her ülkenin ekonomik, sosyal ve politik görüşlerine göre belirlenmektedir.

XIX.yüzyılda hakim olan kapitalist sistemde uygulanan liberal ekonomilerin, ekonomik yaşamda yol açtığı durgunluk, hızlı fiyat artışları, yüksek orandaki işsizlik gibi sorunlar ve bunların gelişimi sonucu ortaya çıkan 1929 ekonomik buhranı, kapitalist ekonomilerin ekonomik yaşamlarını alt üst etmiştir. İşte bu ortamda en az devlet müdahalesi ile ekonomik yaşamı düzenlemede, bunalımı önlemede liberal politikaların yetersizliği anlaşılmıştır. Bu gelişmeler, toplumda bozulan ekonomik ve sosyal yaşantı-

yı düzenleme, zarar gören ekonomik birimleri koruma, üretici güç olarak ekonomide aktif görev almak üzere, devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu kılmıştır.

XIX.yüzyıldan günümüze gelinceye kadar olan gelişmelerin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, devlet müdahalelerinin ekonomik yaşamda kaçınılmaz olduğudur. Toplumun ekonomik hedeflere ulaşmasında, ekonomiyi düzenleme ve korumasında en büyük görev ve sorumluluğun devlete düştüğü artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Dolayısı ile devletin ekonomiye müdahalesi olan devletçilik, her devlette var olan bir anlayıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesinin, gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun görüldüğü söylenebilir. Yani devletçiliğin söz konusu olduğu uygulamalar, genellikle sermaye birikimin başlayış ve gelişme dönemlerine aittir. Çünkü bu ülkeler, sermaye birikimi az, alt yapı yatırımları yetersiz olduğundan büyük yatırımlara girişmekte çekimserdirlere. Dolayısı ile hızlı bir sanayileşme gereği duyulan bu ülkelerde, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır. Ancak devletçiliği, günümüzde gelişmekte olan ülkelerde kapitalist gelişmenin tek yolu olarak, görmemizde mümkün değildir. Örneğin çağımızda Güney Kore, Taiwan gibi gelişmekte olan ülkeler, bu görüşü doğrulamaktadırlar. Bu ülkeler, kapitalistleşme yolunda bu modeli benimsemişlerdir.

Kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik buhranlar, geri kalmış ülkeler için, sanayileşmek ve gelişmek üzere tarihi bir fırsat doğurduğu söylenmektedir. Dolayısı ile XX.yüzyılda az gelişmiş ülkelerde, ulusal sanayileşme yolundaki tüm kalkınma hamleleri, kapitalist ülkelerdeki ekonomik buhran ve savaş yıllarında ortaya çıkmıştır. Nitekim 1930'lu yıllarda Türkiye, 1950'li yıllardan sonra Arap ülkeleri ve Hindistan ile başlayıp Afrika ve Asya'daki pek çok 3.Dünya ülkesinde yayılan devletçilik uygulamaları, bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

XIX.yüzyılda ilk devletçilik deneyimini yaşayan gelişmekte olan ülkenin Türkiye olduğu ve Türkiye'deki 1930'lardaki devletçilik uygulamasının ülke sınırlarını aşan bir önem taşıdığı söylenebilir.

Türkiye'de 1930 yılında devletçi politikaların uygulanmasını iç ve dış nedene bağlamak mümkündür. Kapitalist ülkelerde yaşanan 1929 ekonomik buh-

ranının etkilerinin ülkede duyulması, devletçiliğe geçişi zorlayan belirleyici bir etkidir. Bu ülkelerde uygulanan liberal politikaların, dünya bunalımı ile sarsılması, bu politikayla kalkınma yolu deneyen ülkelerin bu yoldaki başarısızlıkları da, ülkenin yeni bir ekonomi politikası denemesine girişmesine neden olmuştur. Çünkü ekonomik yönden çok güç şartlar altında kurulan ve ulusal bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türkiye'nin, 1923-1929 döneminde kapitalistleşme yolunda liberal politikalar uygulayarak başlattığı dışa bağımlı kalkınma hamlesi, sermaye birikiminin azlığı, özel teşebbüsün yetersizliği, başarısızlığı, bilgi ve tecrübe birikiminin noksanlığı gibi nedenlerle beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Özel sektöre dayalı liberal politikalarla, kalkınmada beklenen gelişmenin gerçekleşmemesi üzerine devlet, kalkınmaya öncelik yapmak için, sanayileşme gerekliliği üzerinde durarak ekonomiye bizzat üretici güç olarak katılma zorunluluğunu hissetmiştir.

Devletçiliğe geçişi, ülkenin iç siyasi yapısında gelişen olaylarda etkilemiştir. Dış neden olan 1929 buhranının, ülkeyi iktisadi güçlülere boğması, dönemin partisi olan CHF'na muhalefet oluşturan SF'nin ortamı iyi değerlendirerek, geniş bir halk kitlesinden destek sağlaması, hükümetin bu konuda ciddi çözümler aramasını gerektirmiştir. Nitekim Atatürk, tüm bu hoşnutsuzlukların kaynağının iktisadi olduğunu tespit ederek, hızlı bir ekonomik kalkınma hamlesi yapılması zorunluluğunu duymuştur. Ülkenin iç siyasi yapısındaki bu gelişmeler, hızlı bir ekonomi politikası değişikliği gereğinin idrak edilmesi sonucunu doğurmuştur.

1929 bunalımının, ülkenin dış ekonomik dengesini bozması üzerine, 1929-1931 yılları arasında dış ticareti, gümrük tarifeleri, kotalar, kambiyo işlemleri ile denetim altına almayı hedefleyen, himayeci ve ithal ikamesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar, devletçiliğe geçişi hızlandırıcı yönde olmuştur.

Devletçilik, 1932 Temmuz ayında sanayi, ticaret, tarım, bankacılık ve maliye alanında kanunların yürürlüğe girmesi ile oldukça hızlı bir şekilde uygulanan politikaya dönüşmüştür.

1932-1939 döneminde uygulanan devletçilik politikası ile Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında hızlı gelişmeler kaydedilmiştir. Kapitalist ülkeler

1929 buhranını yaşarken, Türkiye korumacı devletçi politikalar uygulayarak dışa bağısız ithal ikamesine yönelik sanayileşmenin temelini atmış, kendi hammadde kaynaklarına dayalı bir sanayileşmeye yönelmiştir.

Devletçilik döneminin, ülkenin kalkınmasına yönelik en büyük girişimi, I.Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanması ve başarı ile uygulanması olmuştur. Bu girişim, sanayileşmenin önemi ve planlamanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Hatta plana göre gerçekleştirilen fabrikalar, günümüzde bile önem taşıyan, Türkiye'nin sanayileşmesinde büyük roller üstlenen kuruluşlardır. Nitekim günümüze kadar, türk ekonomisinin can damarı olan KİT'lerin ilk temelleri Sümerbank ve Etibank bu dönemde kurulmuştur. Devlet bu kuruluşlarla, ekonomide girişimci olarak ülke kalkınmasında büyük atılımlar kaydetmiştir. I.Beş Yıllık Sanayi Planı'nın az sayıda istisnalar dışında başarı ile uygulanması, daha sonraki yıllardaki planlı kalkınma modelleri ile karşılaştırıldığında, önemli başarı kaydettiği söylenebilir. Planın o dönem itibariyle başarılı olması, II.Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasına neden olmuş ancak II.Dünya savaşının başlamasıyla uygulanamamıştır.

Devletçilik uygulamasıyla planlı bir şekilde kalkınma sağlanırken, devlet yardımı olmadan büyük yatırımları özel girişimcilerin başaramıyacağı anlaşılmıştır. Yani devlet, özel kesimin girişmekte çekindiği büyük yatırımları gerçekleştirmiştir. Ancak bunları yaparkende devlet, özel sektörün varlığını koruyan, geliştiren destekleyici bir politika izlemiştir. Bu dönemde devlet, özel kesimin bulunduğu tarım, ticaret, hizmetler kesimine girmemiş, genellikle sanayi kesiminde faaliyet göstermiştir. Nitekim I.Beş Yıllık Sanayi Planı'ndaki yatırımlar, temel mal ve hizmet üretiminden çok, gelecekteki sanayi kuruluşlarına temel teşkil eden yatırımlardır. Bu dönemde en yüksek yatırım payı % 50 dolayında Dokuma Sanayine ayrılmış ve bu bağlamda yurt çapında pamuklu dokuma fabrikaları hızla üretime geçmiştir. Dokuma sanayiden başka, selülöz sanayi, maden sanayi, kimya sanayide hızla üretime geçen fabrikalar kurulmuş. bu fabrikalarda istihdam edilen işçi sayısı, memur sayısı artmıştır. Tüm bu gelişmeler piyasayı canlandırmış, ticaret sanayinin sınırlı bir ölçüde de olsa sanayiye kaymasına neden olmuştur.

Bu dönemdeki diğer bir gelişmede, yabancı sermaye yatırımlarına dayalı sanayileşme düşüncesinin terkedilip, yabancı şirketlerin karşılıkları öde-

nerek devletleştirilmesidir.

Bu dönemde reel büyüme hızı % 9'a ulaşmış, sanayi kesiminin ülke içindeki payı % 15'e yaklaşmıştır. İthalatın 1923-1929 arasındaki payı % 15 iken, 1933-1939 döneminde bu oran % 6,5 dolaylarına düşmüştür.

1930'lu yılların başında devletçiliği uygulama kararı alanların ne kadar doğru bir karar verdikleri son 60 yıllık gelişmelerde ortaya çıkmıştır. II.Dünya savaşı sırasında temel gereksinme mallarını yurt içinden sağlayan devlet, ekonomik hayatı önemli ölçüde kontrol altına almış, savaş ekonomisinin gereklerini yerine getirmiştir. 1950'li yıllardan başlayarak devletçilikten uzaklaşmak isteyen iktidarlar bile devletin üretimindeki payını . azaltamamışlardır.

K A Y N A K Ç A

- AHMAD, F., (1985) İttihatçılıktan Kemalizme, I.Baskı, İstanbul; Kaynak Yayınları
- AKTAN, C., (1987) Kit ve Özelleştirme, İzmir
- AREN, S., (1974) 100 Soruda Ekonomi El Kitabı, V.Basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- ATAÇ, B., (1987) Maliye Politikası, Anadolu Üni.AÖF.Yayını, Ankara: Meteksan Ltd.Şti.
- AYAYDIN, A., (1988) "1946-1960 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomi Politikası", Dünya Gazetesi, İstanbul
- AYDEMİR, Ş., (1968) İkinci Adam, I.cilt, II.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- AYDEMİR, Ş., (1969) Tek Adam, III.Cilt, III.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- BAÇDİKEN, N., (1988) KİT'lerin Serbest Piyasa Ekonomisine Entegrasyonu, Özelleştirme ve Türkiye, İÜ.İktisat Fak.sunulan Yayınlanmamış Y.Lisans tezi
- BALKIR, Z., (1985) Devletin Kurumlaşma Yoluyla Üretime Müdahalesi, Yıldız Üni.Sosyal Bil.Enst.sunulan Yayınlanmamış Yüksek Lis.tezi
- BARDA, S., (1982) Ekonomik Sistemler, İstanbul: Mentek Kitabevi
- BREMOUND J./GELEDAN A.(1981) İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi
- BARUTÇUGİL, İ., (1989) Cumhuriyetten Buyana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış, İstanbul, İTÖ Yayını
- BORATAV, K., (1974) Türkiye'de Devletçilik, I.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- BORATAV, K., (1983) İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, İstanbul: Belge Yayınları
- ÇAĞLAYAN, İ., (1986) Türkiye'de Devletçilik Uygulaması, 1923-1939 Dönemi, İÜ.İktisat Fak.'ne sunulan Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi

- EREN, S.,/YİRMİBEŞÖĞÜ, S.,(1990) Devletin Kavramı ve Kapsamı, Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
- ERGİL, D., (1978) Türkiye'de Toplumsal Gelişme ve Siyasal Bunalım, I.Baskı, Tüm İktisatçılar Birliği Yayını, Ankara: Şafak Matbaası
- GÖZE, A., (1980) Liberal-Marksist-Faşist-Sosyal Devlet, 2.Baskı, İstanbul: İÜ.Hukuk Fak.Yayını
- GÜLALP, H., (1983) Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları 5, Ankara: Maya Yayıncılık Ltd.
- GÜRBÜZ, Y., (1987) Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- HİÇ, M., (1979) Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye, 3. Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası
- HİÇ, S., (1988) Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Menteş Kitabevi
- HUBERMAN, L., (1990) Feodal Toplumdan 20.Yüzyıla, İstanbul: İletişim Yayınları
- İLKİN, S./TEKELİ, İ (1982) Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara: ODTÜ İktisadi Bilimler Fak. Yayını
- KAZGAN, G., (1980) İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- KAZGAN, H., (1981) "Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayi", Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi, İstanbul: İTÜ Yayını
- KEPKEP, N., (1983) Ekonomi Politikası Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul: Yıldız Üni.Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KEPKEP, N., (1983) "Kadro Hareketi Açısından Kemalist İdeoloji", Ankara Üni.Siyasal Bilimler Fak., Ankara: Ankara Üni.Basımevi
- KEPENEK, Y., (1987) Gelişim, Üretim Yapısı İle Türkiye Ekonomisi, Ankara: Teori Yayınları
- KEYDER, Ç., (1982) Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, Yurt Yayınları 13 Ankara: Maya Matbaacılık
- KILIÇBAY, A., (1985) Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İÜ.İktisat Fak. Yayını, İstanbul:

- KÖKSAL B./İLKİN, R.,(1973) Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi, İstanbul: Binbirdirek Matbaası
- KÖKER, L., (1987) "Liberal Demokrasi ve Eleştiriler", 11.Tez, Cilt 6, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık
- MUMCU, A., (1984) Atatürk İlk.ve İnkılap Tarihi I,Anadolu Üni. AÖF. Yayını, Ankara: Meteksan Ltd.Şti.
- MUMCU, A., (1985) Atatürk İlk.ve İnkılap Tarihi II, Anadolu Üni. AÖF.Yayını, Ankara: Meteksan Ltd.Şti.
- ÖZGÜR, Ö., (1975) 100 Soruda Kapitalizmin Gelişimi, II.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- ÖZGÜVEN, A., (1975) "Güdümlü Ekonomi", Ekonomi Hukuk Kongresi Dergisi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını
- SAĞLAM, D., (1983) "Devletçilik İlkesi İçinde Özel Sektör, Kamu Sektörü Dengesi", Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği,İÜ.İşl. Fak.Devlet İşletmeciliği Enstitüsü Yayını; İstanbul: Formül Matbaası
- SAĞLAM, D., (1987) Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üni. AÖF.Yayını, Ankara: Meteksan Ltd.Şti.
- SAVAŞ, V., (1982) İktisat Politikasına Giriş, İstanbul
- SAVAŞ, V., (1986) Keynezyen İktisat Yıkılırken, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş.
- SAYBAŞLI, K., (1986) Devletin Ekonomiye Müdahalesi, Birey ve Toplum Yayınları, I.Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası
- SELİK, M., (1974) İktisadi Doktrinler Tarihi, II.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- ŞAYLAN, G., (1986) Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, Ankara: V Yayınları
- TALAS, C., (1974) Ekonomik Sistemler, II.Baskı, Ankara: Doğan Yayınevi
- TEKELİ,İ/KEYDER,Ç.(1984) Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, TÜRKCAN,E, ve diğerleri Yurt Yayınları 10, Ankara: Maya Matbaacılık
- TEZEL, Y., (1982) Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınları 4 Ankara:Maya Matbaacılık
- TUNÇAY, M., (1981) Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt Yayınları I, Ankara: Maya Matbaacılık

- URAS, G., (1979) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: İktisadi Yayın Ltd.
- ÜSTÜNEL, B., (1975) Ekonominin Temelleri, 3.Baskı, Ankara: Doğan Yayınevi
- YARASİMOS, S., (1989) Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 5.Baskı, İstanbul: Belge Yayınları
- YAŞA, M., (1966) "Devletin Sermaye Terakkümünü Tanzimi ve Sanayide Direkt Devlet Yatırımları", İktisadi Meselelerimiz, İstanbul
- ZORHAN, D., (1990) "İktisat Politikasının Temel Amaçları", İstanbul: İTO Yayını

ANSİKLOPEDİLER

- (1982) Ekonomi Ansiklopedisi, İstanbul: Peyaş Yayınları
- (1987) Ana Britannica, 7.Cilt, İstanbul: Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama A.Ş.